

El sistema internacional de la Guerra Freda

Elvira Sánchez Mateos

PID_00246989

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny general i la coberta, no pot ser copiada, reproduïda, emmagatzemada, transmesa, distribuïda, ni publicada en cap forma, òptica, de gravació, de fotocòpia o per altres mètodes, sense l'autorització prèvia per escrit del titular dels drets.

Índex

Introducció

Objectius

1. La fractura est-oest i la Guerra Freda

- 1.1. Bipolarisme políticomilitar i hegemonia econòmica dels Estats Units
 - 1.1.1. Definició i bases de la Guerra Freda
 - 1.1.2. La divisió bipolar d'Europa i Àsia
 - 1.1.3. Política de blocs i aliances militars
 - 1.1.4. Duopoli nuclear i equilibri del terror
 - 1.1.5. Bipolarisme políticomilitar i hegemonia dels Estats Units en el sistema econòmic internacional
- 1.2. La distensió entre els blocs i el multipolarisme econòmic
 - 1.2.1. Crisis internacionals i distensió
 - 1.2.2. Dissensions als blocs i policentrisme
 - 1.2.3. Noves potències econòmiques i crisi del sistema monetari internacional

- 1.2.4. La crisi del petroli i el seu impacte en l'economia internacional

2. La fractura centre-perifèria i el problema nord-sud

- 2.1. L'aparició d'un tercer bloc
 - 2.1.1. La descolonització i els seus efectes sobre el sistema internacional
 - 2.1.2. L'organització de la perifèria: el Moviment de Països No Alineats
 - 2.1.3. Emergència del diàleg nord-sud: el grup dels 77 i l'UNCTAD
- 2.2. Evolució i declivi de la perifèria
 - 2.2.1. La reclamació d'un nou ordre econòmic internacional i el problema del desenvolupament
 - 2.2.2. El problema del deute
 - 2.2.3. La diversitat de la perifèria

3. Segona Guerra Freda i canvis en el sistema econòmic internacional

- 3.1. Final de la distensió i renovació de la Guerra Freda
- 3.2. Cap al final de la Guerra Freda
 - 3.2.1. Els canvis en la política soviètica i el desmembrament del bloc de l'est
 - 3.2.2. El diàleg bipolar sobre desarmament nuclear i final de la divisió est-oest a Europa
- 3.3. Un món econòmic interdependent

Exercicis d'autoavaluació

Bibliografia

Introducció

Aquest segon mòdul es compon dels apartats "La fractura est-oest i la Guerra Freda", "La fractura centre-perifèria i la Segona Guerra Freda i canvis en el sistema econòmic internacional".

En el primer apartat s'aborda l'estudi de la fractura est-oest en el terreny políticomilitar, que esdevé la característica principal de l'era bipolar, i les bases sobre les quals s'assenta el sistema econòmic internacional característic de l'era bipolar.

- En primer lloc, es revisen les grans bases sobre les quals es construeix la Guerra Freda en dos àmbits: el de la divisió bipolar del món i la construcció de blocs, i l'econòmicofinancer, mitjançant la creació d'un conjunt d'institucions a Bretton Woods, hegemonitzades pels Estats Units.
- En segon lloc, s'analitzen les transformacions del sistema bipolar durant els anys de la distensió. D'una banda, les transformacions principals que la propicien tant en l'àmbit de la relació entre les superpotències com pel que fa a les circumstàncies respectives. D'altra banda, s'analitza l'evolució del sistema econòmic internacional, marcada per la crisi del petroli i l'emergència de noves potències econòmiques i la primera crisi del petroli.

En el segon apartat s'analitza la fractura centre-perifèria i l'emergència del problema nord-sud.

- En primer lloc, s'analitzen les causes i conseqüències per al sistema internacional derivades de l'aparició d'un tercer bloc i la descolonització.

- En segon lloc, s'estudien les raons que expliquen la situació de la perifèria, especialment en el terreny econòmic i en el tractament de la perifèria per causa de la diversitat dels seus membres.

En el tercer i últim apartat s'analitzen les últimes fases del sistema internacional bipolar.

- D'una banda, la relació entre els Estats Units i la Unió Soviètica, que s'allunya de l'era de la distensió, es tota denominada Segona Guerra Freda.
- D'altra banda, es revisen els canvis que van possibilitar el final de la Guerra Freda: en primer lloc, els canvis a la Unió Soviètica i al bloc de l'est, i que donaran lloc al seu desmembrament, i en segons lloc, els avenços en ciència i superpotències en el període Gorbatxov, que possibilitaran el final de la Guerra Freda.
- Finalment, s'aborda la paradoxa d'un món econòmic interdependent malgrat l'existència d'un sistema bipolar: les noves potències econòmiques i la mateixa situació econòmica als Estats Units causaran la pèrdua de poder i finançer a l'única superpotència que sobreviu a la Guerra Freda.

Objectius

Els objectius d'aquest segon mòdul se centren a familiaritzar l'estudiant amb les grans fractures que caracteritzen el món contemporani i la seva evolució. A aquest efecte s'utilitzen els elements teòrics ja apresos per a aplicar-los en contextos reals i en la confrontació est-oest entre els Estats Units i la Unió Soviètica: la seva gènesi, la seva evolució i el seu final en les transformacions econòmiques del final de la Guerra Freda.

Així mateix s'analitza en profunditat l'altra gran línia de fractura del sistema internacional, la fractura centre-perifèria, la seva emergència com a conseqüència de la descolonització, la seva heterogeneïtat i els grans reptes que planteja als derivats del subdesenvolupament econòmic.

1. La fractura est-oest i la Guerra Freda

1.1. Bipolarisme politicomilitar i hegemonia econòmica dels Estats Units

1.1.1. Definició i bases de la Guerra Freda

L'aliança mantinguda pels Estats Units i la Unió Soviètica durant la Segona Guerra Mundial va ser una aliança necessària per a la necessitat de cooperar en l'esforç de guerra, centrada essencialment en territori europeu, contra l'Alemanya nazi. La col·laboració soviètica era imprescindible per a obrir un segon front de guerra a Europa, si bé tant la superpotència europea, el Regne Unit, van mantenir grans reserves envers l'URSS en el transcurs de la contesa motivades per la desconfiança davant el previsible domini militar soviètic sobre l'est europeu. Per a l'URSS, poc confiada en el suport nord-americà, era necessària per a alliberar el territori rus després que es produeixi la invasió d'Alemanya el 1940.

De fet, les diferents reunions que van mantenir els líders aliats durant la guerra contra Alemanya, Itàlia i Japó van adoptar les **estratègies** més adequades per a **fer front als estats de l'Eix**, però **també eren el fòrum de debat on es discutien les postguerra** i evidenciar les intencions de cada una de les parts.

Conferències de Teheran i el Caire

El 1943, durant les conferències de Teheran i el Caire, a més d'acordar la cooperació als fronts asiàtics, es van adoptar decisions importants per a quan arribés el final de la guerra.

- En primer lloc, i pensant específicament en el cas italià, els líders aliats van acceptar que els alliberadors tinguessin el dret de mantenir nous règims polítics i econòmics.
- En segon lloc, a causa del desig de Stalin de conservar els territoris que havia conquerit el 1939 mitjançant el Pacte Molotov (els països bàltics), es va acordar que la viabilitat territorial de la futura Polònia depenia del manteniment com a frontera oriental i de l'expansió polonesa cap a l'oest, fins a la línia formada pels rius Oder-Neisse.

Acords entre Stalin i Churchill

Un any més tard, el 1944, els acords entre Stalin i Churchill, malgrat l'oposició nord-americana, van sentenciar el triomf d'influència a Europa. Tota l'Europa de l'Est, a excepció de Polònia i Grècia, quedava situada dins l'esfera d'influència soviètica.

Conferències de Jalta i Potsdam

Poc abans de finalitzar la guerra mundial van tenir lloc unes altres dues conferències centrals. Segurament la més important va ser la de Jalta, que es va dur a terme el febrer de 1945, tant pel pes de les decisions com pel dels personatges que hi van participar: Stalin, Winston Churchill i Franklin Roosevelt. A Jalta es va acceptar el paper de l'URSS a Europa i la divisió de zones d'influència, i es van prendre les grans decisions sobre Alemanya i el mapa europeu. Europa continental va quedar dividida en funció de decisions sobre el seu futur.

Pocs mesos després, en la de Potsdam, malgrat el recanvi en els líders (Churchill havia estat reemplaçat per C. Truman), les grans decisions no van variar i la divisió entre els aliats ja era evident.

El futur d'Alemanya i Polònia són temes centrals de les dues conferències.

- Per al cas d'**Alemanya**, a Jalta es van acordar els principis generals sobre reparacions i a Potsdam es va decidir la divisió del territori alemany (que es convertiria en quadripartida en afegir-s'hi posteriorment França), però no hi va haver acord polític del país.

- Per al cas de **Polònia**, a Jalta es va acordar que el seu règim polític fos decidit en unes eleccions lliures, de pacte *quid pro quo* entre Churchill i Stalin de 1944 i amb el sentiment d'inseguretat de l'URSS i el seu desig veïns; a Potsdam es van fixar definitivament les fronteres occidentals de Polònia sobre la línia dels rius Oder

Raymond Aron afirma que la trobada entre John i Ivan al riu Elba simbolitza el declivi del poder europeu i l'ascens del sistema internacional: els Estats Units i la Unió Soviètica, dues potències extraeuropees que decidirien el futur en les dècades següents. També és cert que John i Ivan es van agermanar a l'Elba per un moment efímer. Immediatament després del discurs, la Unió Soviètica va rebutjar incorporar-se a les iniciatives de creació del Monetari Internacional, i es va produir una ruptura *de facto* de la coalició aliada que havia guanyat la guerra.

El discurs de Winston Churchill a Fulton, Missouri

Ja el març de 1946, en un discurs pronunciat a Fulton, Missouri, en el transcurs d'una gira per a fer conferències americanes i després d'haver-se entrevistat amb el president Truman dels Estats Units, Winston Churchill va avaluar les conseqüències de la presència militar soviètica a Europa.

Va ser en aquest discurs que Churchill va esmentar que s'havia aixecat un **tel·lo d'acer** que es prolongava des de tallava en dos el continent europeu: una part occidental, democràtica, i una part oriental, on l'URSS havia establert règims amics. Per a Churchill era necessari que els pobles s'unissin per a impedir que els soviètics iniciessin un conflicte. Immediatament després del discurs, la Unió Soviètica va rebutjar incorporar-se a les iniciatives de creació del Monetari Internacional, i es va produir una ruptura *de facto* de la coalició aliada que havia guanyat la guerra.

Discurs de Churchill a Westminster Collage, Fulton, Missouri, 5 de març de 1946

[...] Es presenta ara una oportunitat clara i brillant per als nostres països respectius. Negar-se a admetre-la, o rebutjar-la, seria una vergonya per a la posteritat [...]

Des de Stettin, al Bàltic, a Trieste, a l'Adriàtic, ha caigut sobre el continent un tel·lo d'acer. Rere aquest tel·lo hi ha totes les ciutats d'Europa central i oriental [...], totes aquestes famoses ciutats i les seves poblacions i els països que hi ha al sud d'aquesta esfera soviètica, i tots estan sotmesos, d'una manera o una altra, no solament a la influència soviètica, sinó a un control cada vegada més estret per part de Moscou [...]

En un gran nombre de països, lluny de les fronteres russes i arreu del món, els quintacolumnistes comunistes treballen per a provocar una nova guerra. [...] Em repugna la idea que una nova guerra és inevitable. [...] No crec que la Rússia soviètica desitgi la guerra i l'expansió infinita del seu poder i les seves doctrines. [...] Pel que he vist dels nostres amics els russos convençut que res no admiren més que la força i res respecten menys que la feblesa, especialment la militar. Per a aconseguir l'equilibri de poder és obsoleta. [...]

Mai no hi va haver en la història una guerra més fàcil de prevenir que la que ha desolat el món. Es podria haver previst i evitat si s'hagués assolit un acord amb Rússia en tots els temes i sota l'autoritat general de les Nacions Unides. Si els països anglosaxons parla anglesa cooperen, no hi haurà temptacions d'ambició o aventura.

Font: Traduït, adaptat i resumit d'*Internet Modern History Sourcebook* (<<https://sourcebooks.fordham.edu/mod/churchill-iron.asp>>).

La doctrina de contenció

No obstant això, la percepció britànica no és l'única que mostra la ruptura entre els aliats. Els Estats Units, des

disposant les bases per a la doctrina de contenció de la Unió Soviètica, una idea que s'havia anat forjant durant anys i que el president Truman va adoptar com a ideològica de la contenció va ser George Kennan, diplomàtic nord-americà destinat a Moscou.

L'argument central de la **doctrina de la contenció** era prevenir que la Unió Soviètica pogués usar el poder com a resultat de la contesa mundial per a redissenar l'ordre internacional de la postguerra.

Per als partidaris de la contenció, l'URSS era una amenaça perquè podia combinar hostilitat i capacitat. Així, l'URSS hauria de ser limitada per l'afany d'expansionisme soviètic que utilitzava el comunisme com a instrument. Les diferències dels Estats Units van ser determinants per portar a la pràctica la idea de la contenció. Durant la guerra, per al món hi havia una potència que formava part del selecte grup dels quatre policies i s'hi havia de mantenir una bona relació de veïns: els Estats Units, la Gran Bretanya, la França i la Unió Soviètica. Per al llavors vicepresident Truman, el món havia de ser un món de veïns, el país amb un gran poder econòmic i amb la nova arma atòmica, havia de ser la del vincle (*linkage*), és a dir, feia que la seva cooperació política en diferents àmbits.

El "llarg telegrama" de Kennan

En el marc d'aquest debat, i una vegada Truman va accedir a la presidència, Kennan va enviar el conegut com el llarg telegrama, exposava les seves idees sobre l'URSS. Per a Kennan no es podrien resoldre mai les diferències dels Estats Units i la Unió Soviètica, que es basava en la ficció de l'amenaça exterior per a mantenir la legitimitat interna.

L'estratègia dissenyada per Kennan passava pels passos següents:

1) En primer lloc, per **restaurar l'equilibri** de poder a Europa i Àsia, diferenciant entre els interessos vitals de la comunitat atlàntica, la Mediterrània i l'Orient Mitjà, el Japó i les Filipines– i ajudar Europa, per a convertir els països aliats en aliats.

2) El segon pas en l'estratègia passava per **fragmentar el moviment comunista internacional**; un dels instruments d'utilitzar era el Pla Marshall que estaven dissenyant els Estats Units per a col·laborar en la reconstrucció econòmica de la qual havia quedat devastada per la guerra. En la visió de Kennan, calia oferir als països europeus una alternativa a la influència soviètica; si els països filosoviètics el rebutjaven, ells serien culpables de la divisió europea; alhora, Kennan proposava la Mediterrània oriental a l'activitat comunista a Itàlia i Grècia, per a fomentar així la dissidència política.

3) En tercer lloc, Kennan pensava en la possibilitat de **provocar canvis** en la concepció soviètica de les relacions internacionals i el sentiment d'inseguretat i sospita de l'URSS, que Kennan considerava el factor clau per a entendre el seu comportament i que explicaria la conducta soviètica en aquest període (oposició a la creació de l'Aliança Atlàntica i a la creació d'Alemanya).

El llarg telegrama de George Kennan, 22 de febrer de 1946

[...] [Les tesis soviètiques actuals] no es basen en una anàlisi objectiva de la situació a l'exterior i no tenen relació a Rússia, sinó que són expressió de les pròpies necessitats soviètiques, que ja existien abans de la guerra i continuen i

En la base de la visió neuròtica del Kremlin sobre els assumptes internacionals subjau un sentiment instintiu d'inseguir dirigents russos sempre han sentit que el seu govern és arcaic en la forma, fràgil i artificial en els seus fonaments ps la comparació amb els sistemes polítics dels països occidentals. És per això que sempre han temut la penetració exte el món occidental i el que podria succeir si els russos aprenguessin la veritat sobre el món exterior. [...] Després de l bolxevic, el dogma marxista es va tornar més truculent i intolerant a causa de la interpretació de Lenin, i es va convi sentiment d'inseguretat. [...]

La política soviètica es realitza a dos nivells: l'oficial, representat per les accions del govern soviètic, i la subterrània, les quals el govern soviètic no accepta cap responsabilitat. [...] La política interna es destina a incrementar en tots e de l'estat soviètic [...] Es faran esforços per a augmentar els límits oficials del poder soviètic. De moment, aquests e: que s'entenen com a necessitats estratègiques immediates, com el nord de l'Iran i Turquia. [...]

Els russos participaran oficialment en les organitzacions internacionals quan vegin que tenen una oportunitat d'esten poder d'altres. Moscou no veu en les Nacions Unides un mecanisme per a aconseguir una societat mundial permaner per a perseguir els objectius esmentats.

Respecte a les àrees colonials i als pobles dependents, la política soviètica [...] es dirigirà a debilitar el poder i la infl nacions occidentals, en la teoria que si aquesta política té èxit, es crearà un buit que afavorirà la penetració soviètica

En el terreny econòmic, la política soviètica estarà dominada per l'aspiració a l'autarquia de la Unió Soviètica i de les pels soviètics.

[En el pla no oficial, l'aparell format, entre altres, pels partits comunistes i el Komintern intentaran] minar el potenci potències occidentals [...] [Així mateix] faran esforços violents per a debilitar el poder i la influència de les potències colonials, dependents o endarrerits. [...]

En resum, ens trobem amb una força política fanàticament compromesa amb la creença que no hi pot haver un *mod* Estats Units. [...] Aquesta força disposa del control sobre les energies d'un dels pobles més grans del món i sobre els [...] Ha creat un aparell per a exercir la seva influència en altres països, un aparell flexible i versàtil amb experiència

El poder soviètic, a diferència de l'Alemanya hitleriana, no és esquemàtic o aventurista [...] [però] és altament sensil Comparats amb el món occidental, els soviètics són la força més feble. Per tant, l'èxit [occidental] depèn del grau de reunim. [...]

El nostre primer pas ha de ser comprendre i reconèixer la naturalesa del moviment amb què estem tractant [...] Her sobre les realitats de la situació russa. [...] Si no som capaços d'abandonar el fatalisme i la indiferència cap a les def societat, Moscou se n'aprofitarà. [...] Hem de formular i posar en marxa als ulls d'altres nacions una imatge més pos [...] Molts pobles estrangers, almenys a Europa, estan cansats i espantats per les experiències del passat, i estan m abstracta que en la seguretat. Busquen una guia, més que responsabilitats. [...]

Font: Traduït, adaptat i resumit de *Teaching American History* (<<https://teachingamericanhistory.org/library/document/the-long-telegram>>).

El Pla Marshall, discurs a la Universitat de Harvard, 5 de juny de 1947

[...] En considerar el que es necessita per a la rehabilitació d'Europa, la pèrdua física de vida, la destrucció visible de ferrocarrils, van ser correctament estimats, però s'ha fet obvi en els últims mesos que aquesta destrucció visible era que la dislocació de tot el funcionament de l'economia europea [...].

La veritat del problema és que les necessitats d'Europa per als pròxims tres o quatre anys en aliments i altres produ l'exterior, principalment d'Amèrica, són tan superiors a la seva present capacitat de pagament, que han de rebre un o enfrontar-se a un deteriorament econòmic, social i polític de caràcter molt greu.

El remei consisteix a trencar el cercle viciós i restaurar la confiança de la gent europea en el futur econòmic dels seu d'Europa. El fabricant i el granger han de ser capaços i voler intercanviar els seus productes per monedes el valor co constantment en qüestió.

Deixant a una banda l'efecte desmoralitzador sobre el món i les possibilitats de desordres resultants de la desespera conseqüències per a l'economia dels Estats Units semblen evidents per a tothom. És lògic que els Estats Units facin t poder per a ajudar a tornar a una salut econòmica normal el món, sense la qual no hi ha estabilitat política ni pau se dirigida contra cap país, ni cap doctrina, sinó contra la gana, la pobresa, la desesperació i el caos. El seu objectiu ha d'una economia que funcioni al món, de manera que permeti l'aparició de condicions polítiques i socials en què pugui Aquesta ajuda, segons el meu parer, no s'ha de portar a terme a poc a poc a mesura que es desenvolupin les crisis. Govern pugui prestar en el futur ha de procurar una cura abans que un simple pal·liatiu.

Qualsevol govern que estigui disposat a ajudar en la tasca de la recuperació, trobarà, n'estic segur, plena cooperació Estats Units. Qualsevol govern que maniobri per a bloquejar la recuperació d'altres països no pot esperar suport de r governs, partits polítics o grups que tractin de perpetuar la misèria humana amb la finalitat d'aprofitar-se'n políticam trobaran l'oposició dels Estats Units.

És evident que abans que el Govern dels Estats Units pugui anar molt més lluny en els seus esforços per a alleugerir món sencer en el seu camí cap a la reconstrucció, hi ha d'haver algun acord entre els països d'Europa quant al que n que posaran en marxa aquests mateixos països per a aconseguir l'efecte adequat a qualsevol acció que pugui ser err seria convenient ni eficaç per a intentar dissenyar unilateralment un programa encaminat a posar Europa dempeus e l'assumpte dels europeus. La iniciativa, penso jo, ha de venir d'Europa. El paper d'aquest país ha de consistir en una d'un programa europeu i un suport superior al programa esmentat en la mesura que pugui ser pràctic per a nosaltres ser un programa conjunt, acceptat per un bon nombre de nacions europees, si no per totes.

Font: Traduït, adaptat i resumit de l'Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic, OCDE.
(<<https://www.oecd.org/general/themarshallplanspeechatharvarduniversity5june1947.htm>
(<https://www.oecd.org/general/themarshallplanspeechatharvarduniversity5june1947.htm>)>)

Kennan segurament no va preveure l'impacte de les seves idees i la seva ràpida aplicació en temes com la int projecte de reconstrucció europea (el Pla Marshall). La relectura de les idees de Kennan realitzada pel presidei dificultats per a acceptar que el risc de guerra fos remot, que la asimetria de forces militars a Europa es pogué que les negociacions amb l'URSS poguessin ser productives per mitjà d'una diplomàcia més flexible. Per a Tru eren les **intencions** d'agredir, sinó les **capacitats** per fer-ho. Truman es va situar en la línia de l'actitud del s Acheson i la seva coneguda teoria del dòmino: si alguns països, com Grècia, queien sota l'òrbita soviètica, l'Or ho farien.

Truman no creia que es poguessin identificar interessos comuns entre els Estats Units i la Unió Soviètica i, per a la política de concessions i de conciliació. Paral·lelament, i com a conseqüència de l'èmfasi en les capacitats i haurien de reconstruir la seva força militar.

La primera concreció de la política de contenció va ser l'anomenada **doctrina Truman**, formulada el març de creació per part de l'URSS del Kominform, i poc després del fracàs de la Conferència de Ministres d'Assumptes Potències, l'últim intent per a fer funcionar el sistema acordat en la Conferència de Potsdam el 1945 i on ja es l'interès soviètic per desmembrar Alemanya.

El panorama del moment mostrava, d'una banda, una guerra civil a Grècia entre el govern recolzat precàriament guerrilla comunista; Turquia es veia pressionada per l'URSS en la qüestió del dret de pas pels estrets del Bòsfor; les forces aliades s'havien retirat el 1946, però l'URSS tenia interès en el petroli del país; finalment, el problema irredempta) havia ocasionat una crisi amb la Iugoslàvia de Tito. Per a Truman, s'havia d'ajudar els pobles lliures, una idea que es va concretar políticament en ajuda militar per a Grècia i Turquia, que va inaugurar l'era de la contenció a Europa.

La doctrina Truman. Missatge especial al Congrés sobre Grècia i Turquia, 12 de març de 1947

[...] Els Estats Units han rebut una crida urgent d'ajut econòmic i financer del govern grec [...] Des de 1940 aquest país ha patit quatre anys d'ocupació cruel per l'enemic i el conflicte intern. [...] Una minoria militant, explotant la misèria i el desordre, ha creat el caos polític i ha fet impossible la recuperació econòmica. [...] L'existència mateixa de l'estat grec es veu amenaçada d'uns quants milers d'homes armats dirigits pels comunistes [...] El govern grec no pot afrontar la situació. L'exèrcit està equipat. Necessita proveïments i equip per a restaurar l'autoritat del govern en tot el territori. [...] Els Estats Units han de proporcionar ajuda. (...)

El futur de Turquia com a estat independent i econòmicament viable no és menys important. [...] Des de la guerra, l'ajuda financera addicional del Regne Unit i els Estats Units a fi de realitzar la modernització necessària per al manteniment d'aquesta integritat és essencial per a preservar l'ordre a l'Orient Mitjà.

Un dels objectius fonamentals de la política exterior dels Estats Units és la creació de condicions en què nosaltres i al món podem viure lliures de coacció. [...] Els pobles de diversos països s'han vist forçats a acceptar contra la seva voluntat el govern dels Estats Units ha protestat freqüentment contra la coerció i la intimidació, per les violacions de l'acord de 1944 a Bulgària. [...] Penso que la política dels Estats Units ha de donar suport als pobles lliures que es resisteixen als intents de les minories armades i pressions externes. [...] Si Grècia cau sota el control d'una minoria armada, l'efecte sobre el seu país i el grecu. La confusió i el desordre es podrien disseminar per tot l'Orient Mitjà.

[...] [A més] dels fons [esmentats] sol·licito al Congrés autorització per a enviar personal civil i militar a Grècia i Turquia.

Font: Traduït, adaptat i resumit de The American Presidency Project (<<https://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=12846&st=Truman&st1>> (<https://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=12846&st=Truman&st1>)>).

L'agregació atlàntica

Paralelament, ja s'havien posat les bases de l'agregació atlàntica. El 1947, el mateix any de la doctrina Truman, s'havien aliat mitjançant el pacte de Dunquerque, en un compromís que impedia el ressorgiment alemany. Aquesta aliança següent per a integrar els països del Benelux (Bèlgica, Holanda i Luxemburg), mitjançant el tractat de Brussel·les, militar, contra tota agressió, i no solament contra un hipotètic apogeu alemany, sinó contra la qual ja es percebia una amenaça soviètica, i que va donar lloc a una incipient Organització de Defensa de la Unió Occidental, gènesi de la postguerra Occidental. Llavors, els països d'Europa Occidental entenien que la reconstrucció econòmica no era l'única solució. Havien empitjorat les condicions econòmiques a Alemanya, l'aplicació del Pla Marshall estava molt endarrerida i la implicació nord-americana en els assumptes europeus.

El juny d'aquell mateix any, 1948, el Senat dels Estats Units va aprovar la Resolució Vandenberg, que permetia prendre mesures regionals o col·lectives d'ajuda mútua en temps de pau. En el context de la primera crisi de Berlín Txecoslovàquia, els països del tractat de Brussel·les, els Estats Units i el Canadà van iniciar les negociacions per a la seguretat atlàntica. Els mesos següents també s'hi incorporarien Dinamarca, Islàndia, Itàlia, Noruega i Portugal.

L'Aliança Atlàntica respon així a les aspiracions europees del moment i a l'entesa nord-americà sobre el futur de l'Europa amb ambicions de l'URSS, en la percepció que malgrat el tractat de Brussel·les seria impossible aturar una agressió soviètica tret que hi hagués una col·laboració nord-americana. És indubtable que el president Truman, impulsor de la creació de l'Aliança Atlàntica, però altres veus importants, com les de Marshall o Kennan no eren partidaris de la creació de l'Aliança Atlàntica, però altres veus importants, com les de Marshall o Kennan no eren partidaris que els Estats Units formalitzessin acords militars en temps de pau, i Marshall era un partidari de decisions precipitades (seva és l'expressió "no s'ha d'anar gaire lluny ni gaire de pressa" (*go too far too fast*)). Els principals països europeus eren favorables a l'associació. França era una partidària entusiasta, a causa de la seva implicació nord-americana en la seguretat d'Europa Occidental li permetria alliberar recursos per a mantenir el seu país, el Regne Unit no considerava l'URSS una amenaça directa, però creia beneficiosa una aliança amb els Estats Units per potenciar el seu paper en els assumptes europeus.

Taula 1. Països membres de l'OTAN el 2017

País
França, Regne Unit, Itàlia, Bèlgica, Holanda, Luxemburg, Canadà, Estats Units, Dinamarca, Islàndia, Noruega, Portugal
Grècia, Turquia
República Federal Alemanya
Espanya
República Txeca, Hongria, Polònia
Bulgària, Estònia, Letònia, Lituània, Romania, Eslovàquia, Eslovènia
Albania, Croàcia
Montenegro

L'**Organització del Tractat de l'Atlàntic Nord**, OTAN, es va crear, així, el 1949 com a resultat del poder dels Estats Units, sense consideracions molt específiques ni concretes sobre com utilitzaria aquest país el seu poder. El tractat s'hagués de concretar el compromís nord-americà. De fet el text del tractat deixa clara la inexistència d'una amenaça en cas d'amença (article 4), identifica el territori que s'ha de defensar en cas d'atac armat de manera vaga – excloent-ne els imperis colonials dels països europeus (excepte Algèria fins a 1962), i especifica de manera la seva àrea de l'Atlàntic nord fins al Tròpic de Càncer (article 6), modificada pels protocols addicionals corresponents a la qual el 1952 va incorporar Grècia i Turquia.

L'**OTAN** va dissenyar ràpidament la seva estratègia militar, defensa avançada cap a la frontera de l'est, i els a seva estructura organitzativa.

- El 1950 es crea el Comitè Militar, format pels alts caps d'estat major dels diferents països, la tasca principal Consell de Delegats, l'òrgan polític.
- El 1951 s'aprova l'Estatut de forces, la regulació jurídica sobre els efectius militars assignats a l'organització
- El 1952, el Consell de Delegats es transforma en el Consell de l'Atlàntic Nord, màxim òrgan de l'organització d'Afers Exteriors dels països membres, i es crea la figura del secretari general.

Més que amb els esdeveniments a Europa, la creació de l'estructura en l'OTAN està directament relacionada amb l'ampliació de la política nord-americana de contenció. S'entra així als anys cinquanta en una **fase de militar** Atlàntica, de creació d'un comandament militar integrat, de la decisió sobre el rearmament alemany (malgrat la proposta de Pla Plevén), que facilitarà l'ingrés de l'Alemanya occidental (la República Federal Alemanya) a l'OTAN tropes nord-americanes en territori europeu. Aquesta nova fase de l'OTAN està indissolublement associada a l'OTAN nord-americana i a la cursa d'armaments entre les superpotències.

1.1.2. La divisió bipolar d'Europa i Àsia

La divisió bipolar d'Europa queda il·lustrada per la creació de dues esferes d'influència a Europa Occidental i Europa Oriental, hegemonitzades respectivament pels Estats Units i la Unió Soviètica.

La **creació de l'Aliança Atlàntica** és indubtablement un exponent d'aquesta divisió, que es va forjant en els anys cinquanta del segle passat.

Alemanya

On més patent es farà la divisió entre les superpotències és en el cas alemany. El 1945, Alemanya era un país vencedor de la guerra, els Estats Units, el Regne Unit, la Unió Soviètica i el nou règim francès, països que, amb la sobirania del país: fan una nova delimitació de les fronteres, definint la línia dels rius Oder i Neisse com la frontera militarment el país. El Consell de Comandants de Berlín va basar el seu treball, al principi, en quatre àrees.

- 1) En primer lloc, **desmobilitzar** i **desmilitaritzar** Alemanya.
 - 2) En segon lloc, iniciar el procés de **democratització** de la vida social alemanya.
 - 3) En tercer lloc, **liberalitzar l'economia** i emprendre una **política de desarmament industrial**, ja previst: encara que el Regne Unit, un dels signants dels acords, s'hi oposaria una vegada acabada la guerra.
 - 4) Finalment, el Consell de Comandants havia d'abordar la **desnazificació**, un procés d'extrema complexitat. van emergir quatre posicions diferenciades, tal com es va evidenciar en els judicis de Nüremberg.
- D'una banda, els britànics eren partidaris de l'escarni de la direcció política del III Reich, però sense immisq alemanya.
 - D'altra banda, França volia mesures exemplaritzants de càstig a l'Estat alemany i una desaparició d'Aleman coneguda en la història europea recent.

- La Unió Soviètica també era partidària d'un càstig exemplar per als dirigents nazis, però a més desitjava ca per a assegurar un millor control sobre la població.
- Finalment, els Estats Units, en un primer moment, eren partidaris d'aplicar el Pla Morgenthau, de ruralització inicialment aprovat per Roosevelt i per Churchill.

No obstant això, el 1946 tant els Estats Units com el Regne Unit ja s'havien oblidat del Pla Morgenthau i estaven garantint la viabilitat econòmica del país. De fet, el gener de 1947 els dos països van fusionar les dues zones ocupades per crear un incipient Consell Econòmic. L'actitud francesa encara no s'havia modificat substancialment i manté crear qualsevol tipus d'administració que recordés el marc estatal d'actuació. Tanmateix, la primavera de 1947, la seva zona a la britànica-nord-americà, després de la negativa soviètica a acceptar la decisió unilateral francesa, francès a la regió del Sarre.

Així les coses, el juny de 1947 ja hi havia a la **zona occidental d'Alemanya** una Regió Econòmica Unida, amb institució que garantia la gestió eficient dels ajuts procedents del Pla Marshall. Alhora, mentre prosseguia el de d'Alemanya (que es manté fins a 1951), les tres potències occidentals van dissenyar una nova política que rec paper en l'economia europea. Els imperatius econòmics faran que, el 1948, es creï una nova moneda a la zona: deutsche mark (DM), de valor esglaonat respecte al Reichsmark, però que tenia un cent per cent d'equivalència preus i lloguers. Només quedava abordar els aspectes polítics del nou futur d'Alemanya; així doncs, a finals de van convocar una assemblea constituent.

A la **zona alemanya ocupada per la Unió Soviètica** es dona un procés paral·lel de control. Com que es tracta d'una zona definida econòmicament, l'URSS va poder restablir la producció industrial amb molta més rapidesa que a la zona occidental. S'havia assolit el 42% del nivell de producció de 1936 (a l'altra zona només s'havia aconseguit un 32%), fet que Soviètica pogués apropiarse de béns i serveis alemanys (es calcula que uns vint mil milions de dòlars, el doble fins a 1951).

El 1948, l'URSS va reaccionar durament a la reforma monetària de la zona occidental, creant el seu propi deute bloqueig de la capital d'Alemanya, Berlín, ciutat ubicada a l'interior de la zona ocupada pels soviètics però al si de la quadrupartida, mitjançant la suspensió del corrent elèctric i dels subministraments de carbó. L'inici d'un pont a d'Alemanya i Berlín occidental per a superar el bloqueig marcarà la mutació del mateix Berlín, que deixa de ser excel·lència i es transforma en símbol de la llibertat.

Finalment, quan el maig de 1949 el Consell Parlamentari de Bonn aprovi la Llei fonamental (la nova constitució es crearà oficialment la **República Federal Alemanya**, que no s'estén a Berlín Occidental. Al cap de pocs dies es crea la **República Democràtica Alemanya**. La divisió d'Alemanya passa a ser l'exemple real de la divisió bipolar est

Satel·lització de l'est europeu

La Unió Soviètica, el 1947, ja ha consumat la firma dels tractats de pau amb els països de l'est europeu (Polònia, Bulgària i Hongria), i es produeix la ja definitiva satel·lització d'aquests països. A l'incompliment dels acords de desarmament de Polònia en la postguerra, l'URSS va afegir una nova baula a la seva política de control de l'est europeu.

Txecoslovàquia estava governada per un govern de coalició, fruit de les eleccions de 1945, en què participaven tant la democràcia com el comunisme. Després de la derrota electoral en les eleccions que s'havien de fer a la primavera de 1948, van prendre el poder els comunistes, un cop d'estat que va sentenciar el futur polític del país, que va passar a integrar el bloc

Àsia

A Àsia la divisió bipolar va tenir efectes de calat més profund, si bé la complexitat de les relacions entre els països superpotències en el període de la Guerra Freda fa menys evident que a Europa la fractura est-oest.

El **llançament de la bomba atòmica** sobre les ciutats japoneses d'Hiroshima i Nagasaki els dies 6 i 9 d'agost va marcar la derrota japonesa i el final de la Segona Guerra Mundial. Una vegada llançades les bombes i coneguts els seus efectes, els Estats Units es pot especular amb els objectius perseguits pels Estats Units. El primer d'aquests objectius, finalitzar ràpidament la guerra amb menors baixes possibles, va ser plenament assolit. A aquest, s'hi poden afegir altres objectius plausibles, com a una URSS que controlava militarment bona part del territori europeu i, sobretot, aconseguir la derrota del Japó militar soviètic, i, per tant, allunyant-la de l'*statu quo* dissenyat pels Estats Units per a la postguerra al Pacífic.

Una decisió unilateral

El llançament de la bomba atòmica va ser una decisió unilateral dels Estats Units no consensuada amb la resta d'aliats. Potsdam, que van tenir lloc pocs dies abans, només s'havia acordat llançar un ultimàtum al Japó de rendició incondicional o càstig de gran destrucció.

Després de la guerra, el **Japó**, el país que havia controlat militarment grans porcions del continent asiàtic els últims anys, va perdre territoris importants: Manxúria, situada a la zona de contacte entre la Xina i l'URSS; les illes Kurils i el territori soviètic; l'illa de Formosa, que és retornada a la Xina, i la península de Corea. El Japó passa a ser un país dels Estats Units.

No obstant això, el difícil joc estratègic que es desenvoluparà a Àsia deriva de la impossibilitat de restaurar el *status quo* colonial, del període anterior a la guerra, i de la percepció que els comunistes podien reemplaçar en el futur el *status quo* de totes les decisions poc meditades que es van adoptar per a Àsia, segurament dues apareixen com a centrals.

- La primera va ser permetre que França, un imperi colonial en declivi i destruït per la guerra, **recuperés les Indoxina**, un territori on ja s'havia organitzat una forta oposició armada contra l'ocupació nipona i on Ho Chi Minh va liderar la lluita per la independència. La capitulació del Japó, la independència de la República Democràtica del Vietnam. L'activitat aquesta vegada entre la guerrilla comunista i les forces militars franceses.
- El segon tema gira al voltant de la **divisió de la península coreana**, després de la derrota japonesa, en dos territoris separats pel paral·lel 38 i responsabilitat respectiva dels Estats Units i l'URSS respectivament. Els esdeveniments al continent asiàtic a finals dels anys quaranta ja havien trastornat el disseny nord-americà de la postguerra, amb la guerra civil xinesa que finalitza el 1949. La fugida de Chiang Kai-shek a l'illa de Formosa va deixar en posicions dels Estats Units en els assumptes asiàtics que passava per oferir ajuda al nou, nacionalista i revanchista. L'aliança de la Xina continental, la República Popular, amb la Unió Soviètica marca el punt de partida de la confrontació entre les superpotències té Corea com a epicentre, on el final del règim d'ocupació el 1949 donava lloc a una ambigua en què cada part, Corea del Nord i Corea del Sud, tenen aspiracions de reunificar-se, mentre des de cada vegada més distàncies: d'una banda, la dictadura comunista de Corea del Nord, dirigida per Kim Il-sung, i de l'altra, la dictadura pronord-americà de Syngman Rhee a Corea del Sud.

La **invasió nord-coreana** del sud el 1950 va marcar l'esclat de la guerra entre les dues Corees i va generar la intervenció de les superpotències en el conflicte. Corea se situava fora del perímetre de seguretat al Pacífic, enunciat per Dean Acheson, que les zones en què els Estats Units s'implicarien militarment en cas d'amenaça comunista. Malgrat això, els Estats Units no mostraven una actitud assertiva, va decidir implicar-se directament en la guerra coreana, a més d'ajudar a França en la seva guerra a Indoxina, la prevenció d'un atac per part de la República Popular.

Formosa, i la col·laboració en el sufocació de la guerrilla filipina. Paral·lelament a l'esdevingut a Europa, per altra banda, era un escenari de confrontació amb l'URSS i s'havia dibuixat una línia imaginària de separació entre els blocs, el **bambú**.

La **guerra de Corea** va servir d'exemple per a demostrar la versemblança de la teoria del dòmino. Si queia Corea del Nord, l'URSS aniria guanyant influència a Àsia. Aquesta és la raó per la qual els Estats Units van actuar militarment i desenvolupa entre 1950 i 1953, una decisió que va adoptar el govern sense que fos aprovada pel Congrés, i si Corea del Nord, amb forces militars comandades pel general MacArthur, heroï nord-americà de la Segona Guerra Mundial, els primers mesos, la guerra va estar marcada per l'ofensiva de Corea del Nord, però a finals d'aquell any, la controvèrsia va fer retrocedir les forces nord-coreanes fins als ponts sobre el riu Yalu. La intervenció subsegüent de la Xina coreana va fer que el front de guerra s'establitzés el 1951 en la línia del paral·lel 38. MacArthur va sol·licitar pels Estats Units nord-americà Truman per a trencar l'*impasse* militar, però Truman el va substituir ja que considerava necessària una política prudent.

El 1953, ja amb el general Eisenhower a la presidència dels Estats Units, el nou secretari d'estat, John Foster Dulles, va possibilitar d'escalar militarment si la Xina continuava implicant-se en la guerra. Paral·lelament al front militar, sota els auspicis de les Nacions Unides per a buscar una sortida a la situació van estar marcades per la falta de resolució de l'estatus futur de la península coreana, però van aconseguir un acord per aturar les hostilitats: l'**armistici de Panmunjom**, que representa un retorn a l'*status quo* anterior a 1950, sentenciant la divisió de la península en dos estats diferents.

La guerra, amb dos milions i mig de morts, quatre cinques parts dels quals eren civils, marca l'inici de la fase freda. L'equip del president Eisenhower desconfiava de les possibilitats de fer una obertura cap als dirigents sud-coreans i la mort de Stalin el 1953, i va desatendre les propostes de màxima flexibilitat en les relacions bipolars. La situació d'estabilitzar-se. A començaments de 1954, el Viet Minh, a Indoxina, va començar a rebre ajuda militar de la França i en el seu esforç de guerra contra França. Per a França i per als Estats Units, l'única possibilitat d'evitar la derrota a Indoxina com un dels punts de la Guerra Freda. L'ajuda militar nord-americana a França, tanmateix, no va poder evitar la caiguda de Dien Bien Phu, però sí que va marcar el final de la presència francesa a Àsia i la seva gradual substitució pels francesos.

1.1.3. Política de blocs i aliances militars

La divisió d'Europa va implicar, una vegada iniciada la Guerra Freda, que Europa Occidental quedés sota la influència de l'Est quedés a les mans de la Unió Soviètica.

El bloc liderat per l'URSS

La formació del bloc de l'est continua el camí traçat a finals dels anys quaranta, és a dir, la via politicomilitar. La intervenció de les tropes soviètiques en tots els països, cal afegir-hi la firma de pactes bilaterals amb els nous règims filocomsos i l'emparedament de la presència militar. S'hi sumaria el **Kominform** (Oficina d'Informació dels Partits Comunistes), creat a resposta al Pla Marshall, basat en la doctrina de Stalin que sustentava l'adscripció monolítica de tots els moviments revolucionaris emanessin des de Moscou.

Diversos anys després, el 1955, i com a resposta a l'entrada de la República Federal Alemanya a l'OTAN, la Unió Soviètica va proposar la seva presència militar mitjançant la creació d'una aliança, el **tractat de Varsòvia**. Es materialitza l'objectiu de la política exterior russa, consistent a expandir-se territorialment (mitjançant l'ocupació i el control de la frontera occidental segura).

Taula 2. Països membres del pacte de Varsòvia

Països membres del pacte de Varsòvia	Anys
Bulgària, Txecoslovàquia, Hongria, Polònia, Romania, la Unió Soviètica	1955-1991
República Democràtica Alemanya	1955-1990
Albània	1955-1968

Taula 3. Països membres del CAME o COMECON (Consell d'Ajuda Mútua Econòmica)

Països membres del CAME (Consell d'Ajuda Mútua Econòmica) o COMECON	Anys
Bulgària, Txecoslovàquia, Hongria, Polònia, Romania, la Unió Soviètica	1949-1991
República Democràtica Alemanya	1949-1990
Albània	1949-1961
Mongòlia	1962-1991
Cuba	1971-1991
Vietnam	1978-1991

A més del vessant políticomilitar, l'URSS crea el 1949 el **CAME** o **COMECON** (Consell d'Ajuda Mútua), com a rival dels Estats Units. A aquesta nova organització internacional regional es van integrar tots els països de l'Europa de l'Est i Iugoslàvia (i Albània a partir de 1961). En els seus primers anys de vida, és el mecanisme que facilita la compra de **matèries primeres a baix preu** (com el carbó polonès), i també és un **mercat** perquè l'URSS vengués els seus productes.

El CAME, en les seves primeres dècades, també és el vehicle pel qual l'URSS realitza una **divisió del treball** amb els països de l'est europeu. Diversos països de l'est europeu sofriran un procés d'industrialització forçosa, en detriment de l'agricultura i el sector del servei. Aquest i altres motius van provocar que a partir de 1956 l'URSS es veiés forçada a reestructurar l'estructura del CAME i comencés a concedir crèdits als països d'Europa de l'Est. L'organització es va convertir, amb el temps, en una organització econòmica per a l'URSS, lluny del seu objectiu inicial de generar un mercat al bloc socialista.

El bloc liderat pels Estats Units

Al bloc liderat pels Estats Units, la política que calia seguir respecte a la Unió Soviètica es va conceptualitzar com a la doctrina Truman de 1947 havia establert les bases de la contenció en una zona geogràficament limitada. Tanmateix, la guerra de Corea la que va assenyalar el pas a una política de contenció a escala planetària.

L'artífex de l'ampliació de la contenció va ser Paul Nitze, que en el seu conegut memoràndum NSC-68 de 1950 exposava la doctrina:

- L'URSS havia de ser **continguda** de les seves ambicions expansionistes per mitjans militars. Únicament s'havia de fer diplomàtics en ocasions comptades i amb grans reserves.
- Els interessos de seguretat es definien en termes d'**amenança**, i s'estenia així el **perímetre de seguretat** d'aliats a tot el planeta, ja que tots els punts podien resultar vitals.

L'èmfasi que la revisió de la contenció posava en les grans capacitats militars, sobretot convencionals, de l'URSS, increment de la despesa militar als Estats Units, i s'obria camí a la idea de recolzar-se en les armes nuclears, abans de primer ús" d'aquestes armes en cas de confrontació armada amb l'URSS. Es passa així d'uns anys de pau dissuasió a la possibilitat de guerra nuclear, en el que es considerava un sistema internacional on el conflicte bipolar era inevitable.

L'aplicació de la nova doctrina es realitza en un moment en què la Unió Soviètica està revisant les seves pròpies limitacions, mort de Stalin, per a donar via a una altra percepció de les seves relacions amb els Estats Units, que passava de la doctrina de la **doctrina pacífica**. No obstant això, els Estats Units, en la seva aplicació de la contenció a escala planetària, van impulsar la defensa europea marcant les dècades posteriors. En primer lloc, van veure oportú assenyalar la inadequada defensa europea davant l'amenança soviètica, animant el rearmament de la República Federal d'Alemanya, i incloent les noves forces armades a l'estructura defensiva de l'OTAN. Entre 1952 i 1955, l'OTAN s'amplia a la mateixa RFA, i a Grècia i Turquia, països que havien passat de la contenció de l'URSS a la Mediterrània Oriental. L'anomenada "**pactomania**" del secretari d'estat John Foster Dulles, d'Eisenhower no solament va ampliar l'OTAN. A aquesta organització nascuda el 1949 i al pacte de Rio de Janeiro el 1951 del tractat de l'ANZUS, un pacte de seguretat per al Pacífic Sud entre Austràlia, Nova Zelanda i els Estats Units.

D'altra banda, els acords amb Corea del Sud i la Xina nacionalista, Taiwan, i, amb vista a la situació a Indonèsia, l'Organització del Tractat del Sud-Est Asiàtic (SEATO) el 1954 amb Austràlia, França, el Regne Unit, Nova Zelanda i Filipines i Tailàndia. Finalment, l'Organització del Tractat Central (CENTO), també conegut com a pacte de Bagdad, el 1955, amb Turquia, Iran, Iraq i el Pakistan, en què també s'integrarien els Estats Units. A aquestes aliances, s'afegien d'acords defensius bilaterals amb determinats països, com el cas espanyol, que no es podien integrar en les aliances amb els quals els Estats Units desitjava tenir una relació especial perquè constituïen peces clau en el seu pla de defensa.

1.1.4. Duopoli nuclear i equilibri del terror

L'**arma nuclear** és un dels elements definitoris de la Guerra Freda. La seva existència marca la complexitat de la relació entre les superpotències i alhora dificulta el recurs a la guerra a causa de les devastadores conseqüències que podria implicar.

La investigació atòmica s'havia iniciat a finals dels anys trenta del segle XX per part de països amb alt nivell tecnològic, com els Estats Units, el Regne Unit i el Canadà creessin contraprojectes per la possible guerra nuclear amb el Tercer Reich. El país que va destinar més recursos van ser els Estats Units. El projecte es va denominar Manhattan Project i va ser liderat per un prestigiós científic, Robert Oppenheimer. El 1942 ja es va aconseguir la primera reacció en cadena i el 1945 es va fer el primer assaig amb la nova arma al desert d'Alamogordo, a Nou Mèxic. Poc després del repte de produir dues bombes atòmiques.

L'oposició a la bomba

L'impacte visual de la primera prova, els seus previsibles efectes devastadors i la consideració de la nova arma com a amenaça de dany horribles i irreparables contra civils indefensos. A més, la nova arma significava també l'atacant, ja que podia ser llançada des d'avions, sense necessitat d'entrar en combat.

L'ús militar de la nova arma significava una revolució en els assumptes militars, el més important des de l'apà Primera Guerra Mundial. L'arma nuclear podia servir al propòsit de les **represàlies**; és a dir, no es tractava d' formacions militars ni línies de combat, sinó de llançar-la **contra la població** per a forçar els dirigents polítics sota l'amenaça de danys horribles i irreparables contra civils indefensos. A més, la nova arma significava també l'atacant, ja que podia ser llançada des d'avions, sense necessitat d'entrar en combat.

Tan important com l'ús militar era l'ús polític. Els Estats Units pretenien aconseguir la rendició incondicional de d'utilitzar l'arma atòmica ja havien llançat missatges al Japó durant la Conferència de Potsdam, amenaçant amb precedents si l'emperador no decidia posar fi a la guerra. A més d'aquest primer objectiu, es poden esmentar polítiques: primer, dissuadir la Unió Soviètica d'intentar prosseguir la seva ocupació militar del territori europe allunyada de l'estatus hegemònic que els Estats Units estaven aconseguint al Pacífic, i finalment, finalitzar la g baixes nord-americanes (el cost de la invasió del Japó s'havia calculat en un milió de morts).

El llançament de la bomba

L'avió *Enola Gay* va llançar la primera bomba atòmica de 14 kilotones (una capacitat destructiva equivalent TNT) el dia 6 d'agost de 1945 sobre la ciutat japonesa d'Hiroshima; al cap de tres dies, el 9 d'agost, es va ll bomba sobre la ciutat de Nagasaki. Encara avui en dia és incert el nombre de morts civils provocats per les s'estima que en van ocasionar prop de 70.000 d'immediats i prop de 40.000 més els mesos següents, sense posteriors degudes a malformacions genètiques i a malalties canceroses directament relacionades amb la ra nombre de morts directes pugui semblar-se al produït durant els bombardeigs sobre ciutats (per exemple, s del mateix any, que va ocasionar no pas menys de 35.000 morts), l'impacte psicològic i visual de la nova ar devastador, ja que amb una sola bomba es podia causar molt ràpidament una gran letalitat.

Precisament, poc després de la guerra, l'agreujament de les tensions entre els aliats i la preocupació política p van conduir a un conjunt d'iniciatives encaminades al seu control. El novembre de 1945, els Estats Units, el R fer una declaració per la qual es comprometien a no difondre els secrets atòmics i van establir un principi d'ac arma amb finalitats destructives, per a la qual cosa es va preveure la possible creació d'una comissió encarreg garanties. De fet, el 1946 es va crear la Comissió de l'Energia Atòmica de les Nacions Unides, en què els Estat **Baruch**, inspirat en l'informe Acheson-Lilienthal, que proposava eliminar les armes atòmiques existents, lliura internacional l'autoritat per al desenvolupament atòmic en el que fa referència a la producció i a la mineria de preveia mecanismes per a penalitzar les infraccions per part d'una autoritat internacional.

L'URSS, que desenvolupava ràpidament el seu programa d'investigació nuclear, va presentar una contrapropo: prohibició de l'ús de l'energia atòmica per a finalitats militars i la destrucció de les bombes existents, però rebí inspeccions i de les infraccions decidides per una alta autoritat internacional.

Com a conseqüència, el Pla Baruch va caure en oblit. Mentrestant, les superpotències van accelerar els seus r Estats Units van iniciar el desenvolupament a gran escala d'armes atòmiques i, el 1946, van aprovar la Llei M secret per als ginyes nuclears d'ús militar

La cursa armamentística

El fracàs de construcció d'un marc multilateral per a la gestió de l'energia atòmica d'ús militar va coincidir e deteriorament de les relacions aliades i va provocar la continuació accelerada de les investigacions. El 1946 la primera reacció en cadena, i tres anys més tard, el 1949, va fer el primer assaig de bomba atòmica.

Fins a l'any 1947 els Estats Units es van mostrar reticents a incloure la bomba atòmica en els seus plans de considerava una arma d'últim recurs. Però després de les crisis de Berlín i Praga de 1948 van modificar la s malgrat l'oposició de part de la comunitat científica i política (Oppenheimer, Lilienthal o el propi George Ken incloure la nova arma en els seus plans de guerra. Van concentrar la investigació en la bomba de fusió, la b fet que possibilitaria la reacció termonuclear i el pas a una segona generació d'armes nuclears. La bomba H destructiva molt més gran, ja que es mesurava per megatones, equivalents a un milió de tones de TNT. Les d'armaments nuclears s'havien consolidat en una dinàmica d'acció i reacció: el 1954 els Estats Units ja disp primera bomba H; els Estats Units desenvolupen el primer bombarder intercontinental el 1948, i l'URSS set

Als anys cinquanta, després de l'enduriment de les relacions entre les superpotències amb motiu de la guerra produeix el pas definitiu a la cursa d'armaments nuclears. El 1953 el general Dwight Eisenhower accedeix a la Units i serà el seu secretari d'estat, John Foster Dulles, qui formuli la nova doctrina que amb el temps s'anome **represàlies massives**. En la seva percepció, la guerra de Corea mostrava que la Unió Soviètica podia iniciar ampli marge de maniobra per a elegir l'estratègia que calia seguir. Per als Estats Units, calia subvertir aquesta l'amenaça de bombardeig massiu amb armes nuclears en cas d'agressió comunista. Aquesta nova doctrina im producció de les armes nuclears.

Taula 4. Dinàmica acció-reacció entre les superpotències

Tipus d'armament	Estats Units	Unió Soviètica
Bomba atòmica	1945	1949
Bombarder intercontinental	1948	1955
Bomba termonuclear	1952	1953
ICBM	1958	1957
SLBM	1960	1968
ABM	1972	1968
MIRV	1970	1975
Míssils creuer	1982	1984

La doctrina de represàlies massives va comportar el final de la lògica militar tradicional. L'amenaça d'usar les i

primer ús (*first use*) com el seu ús primerenc (*early use*), contra la població implicava que els ciutadans de les passaven a convertir-se en estatges de les accions dels seus governs. Així, la dissuasió nuclear, en sintonia amb la política tradicional, entenia que només el risc de dany inacceptable (matar milions de persones) faria alterar el càlcul dels dirigents de les superpotències i aconseguiria equilibrar l'ordre internacional de la postguerra mundial. En altre cas, el poder entre les superpotències s'assolia mitjançant l'equilibri del terror, a causa de l'amenaça d'ús de les armes nuclears.

1.1.5. Bipolarisme politicomilitar i hegemonia dels Estats Units en l'ordre econòmic internacional

El 1945 la situació de domini de l'economia internacional per part dels Estats Units era absoluta. En aquells moments els Estats Units, amb una població dels quals només representava el 15% del total mundial, controlava les dues tercers parts de les reserves d'or i el major exportador del món i controlava el 50% del total de la producció manufacturera mundial, mentre que la producció manufacturera s'havia reduït als nivells del segle XIX. El producte nacional brut (PNB) nord-americà havia crescut durant la guerra, mentre que l'europeu, excloent-ne l'URSS, s'havia reduït un 25%. A més, el seu poder militar era inqüestionable, disposava del 45% de les armes mundials i dos terços de les flotes.

Des d'aquesta posició, els Estats Units desitjaven replantejar el sistema econòmic internacional. Les raons d'això eren amb un conjunt de factors:

- 1)** Primer, perquè valoraven que el sistema anterior, basat en altes tarifes de protecció, competència econòmica i a les matèries primeres com a fruit del colonialisme europeu i sosteniment de polítiques econòmiques autàrquiques. La crisi econòmica dels anys trenta, una crisi que es va considerar un dels desencadenants de l'esclat de la Segona Guerra Mundial.
- 2)** En segon lloc, per la necessitat d'abandonar el patró or i de lligar el sistema monetari internacional al dòlar i no a la potència econòmica mundial.
- 3)** En tercer lloc, per la necessitat d'impedir les crisis monetàries ocasionades per la devaluació constant de les monedes precedents a la guerra mundial. En quart lloc, per la pròpia destrucció de l'economia europea durant la guerra.

Els Estats Units volien crear unes noves bases per a l'ordre econòmic internacional en condicions que li fossin favorables. Els Estats Units era un país que es percebia a si mateix com l'única potència mundial amb prou capacitat econòmica. Des d'aquí, si els països necessitaven diners per a la seva reconstrucció, o bé s'haurien de sotmetre a la posició dels Estats Units (del Regne Unit, més partidari d'un model keynesià) o haurien de romandre al marge del nou sistema econòmic internacional (l'URSS i la Unió Soviètica). Els Estats Units no estaven disposats a finançar els déficits de les economies més febles. A més, la seva potència en creixement necessitaven assegurar-se els mercats per a les seves exportacions i, per aconseguir-ho, la reconstrucció econòmica que millorés la capacitat adquisitiva dels ciutadans de molts països.

Durant la guerra, l'any 1944, va tenir lloc la Conferència Monetària i Financera de les Nacions Unides, més tard coneguda com a Conferència de Bretton Woods, en què van participar els 45 països aliats i on es van establir les bases del sistema monetari internacional i les institucions reguladores de l'economia i el comerç internacional entre els països de l'òrbita econòmica liberal. Els països van participar en la Conferència de Bretton Woods, mai no va ratificar els acords i, per tant, va quedar exclosa de participar en el desenvolupament posteriorment. Després del final de la Guerra Freda i el desmembrament de l'URSS, tots els països del sistema a la dècada dels anys noranta. Els països europeus de l'est es van integrar a algunes de les organitzacions (la OMC, el BIRD) durant la Guerra Freda o una vegada va finalitzar aquesta (Bulgària el 1990, Hongria el 1985, Polònia i Eslovàquia i la República Txeca el 1993).

Dissenyat per dos economistes de prestigi, Harry Dexter i John Maynard Keynes, el sistema de Bretton Woods tenia com a objectiu crear un ordre econòmic mundial estable. La idea central era crear un sistema monetari basat en l'or i el dòlar per evitar els riscos que les depreciacions de les monedes i els fluxos incontrolats de capital havien causat a la postguerra. Totes les polítiques monetàries s'obligaven a mantenir un valor fix en les seves monedes en valor or, i aquest valor es fixava a un preu fix de 35 \$ l'unça. Els problemes derivats dels desequilibris en les balances de pagaments se solucien mitjançant una institució nova, el **Fons Monetari Internacional**, encarregada de deixar diners als països que tinguessin necessitat de supervisar ajustos en els seus tipus de canvi.

L'economia nord-americana es va convertir en el motor del creixement econòmic mundial i el dòlar, en la primera reserva. El comerç mundial quedava lligat a l'afluència de dòlars i, per tant, a la política monetària dels Estats Units. A més, el fet, en el gran banquer internacional.

A més de regular els tipus de canvi, Bretton Woods va crear les institucions reguladores d'aquest sistema econòmic internacional: el Fons Monetari Internacional, el Banc Mundial i un tercer organisme que regulés el comerç internacional: el Banc Mundial del Comerç.

El desembre de 1945, 29 països van firmar l'acord de creació del **Fons Monetari Internacional** (FMI), una institució relacionada amb les Nacions Unides. Els seus objectius, idèntics en l'actualitat, eren promoure la cooperació internacional i l'expansió del comerç, i finançar països amb problemes en les seves balances de pagaments, proporcionant-los préstecs. Finalment, l'FMI també havia de supervisar el sistema de tipus fixos de canvi. Els països amb problemes de balances de pagaments sol·licitar préstecs, que es concedien a partir dels dipòsits de quotes de les monedes nacionals, o dels dipòsits de reserves. La seva estructura bàsica estava liderada per un grup de directors executius que nomenen els països que aporten més capital (19,9% els Estats Units, 6% la República Federal d'Alemanya, 4,6 el Japó i 6,8% el Regne Unit). L'FMI funciona fins a 1958. Actualment té 184 membres.

El **BIRD** es va crear el 1945 mitjançant els acords de Bretton Woods. Actualment té 184 membres, igual que l'FMI. Es realitza de manera proporcional a la quota de capital que proporciona cada país. Això provoca que estigui dividit entre països més desenvolupats. Originàriament, la seva missió era assistir en la reconstrucció i el desenvolupament després de la guerra, però al llarg del temps els seus objectius s'han anat centrant en la lluita contra la pobresa i la millora de les condicions de vida. El BIRD no desenvolupa per mitjà de la inversió de capital per a finalitats productives. Proporciona préstecs a llarg termini i tècnica en diferents àrees (infraestructures, salut, educació...) i assessorament en tots els aspectes del desenvolupament. Essencialment es va crear per a finançar la reconstrucció europea, i els primers préstecs concedits van ser per a Dinamarca. Funcionava concedint préstecs a països, entitats polítiques menors o empreses privades, avalats tant pel govern com per a projectes específics i basant-se només en consideracions econòmiques. El capital del Banc està subscrit pels països membres.

La **Corporació Financera Internacional** va ser creada el 1956 per a promoure la inversió en el sector privat i el desenvolupament. Està formada en l'actualitat per 177 països, que han de pertànyer al BIRD, i les decisions es prenen a la contribució econòmica que fan els seus membres.

L'**Associació per al Desenvolupament Internacional** va ser creada el 1960. Els seus objectius eren la recció del desenvolupament dels països membres per mitjà d'inversions de capital amb finalitats productives, promoure el finançament estranger privat, i promoure el creixement equilibrat del comerç internacional i de les balances de pagaments.

Taula 5. Poder de vot en el BIRD i l'FMI dels països més importants (2017)

País	BIRD	FMI

Estats Units	17,32	16,53
Japó	7,45	6,16
Xina	4,80	6,09
Alemanya	4,35	5,32
França	4,07	4,04
Regne Unit	4,07	4,04
Índia	3,15	2,64
Aràbia Saudita	3,00	2,02
Itàlia	2,74	3,02
Canadà	2,63	2,22
Federació Russa	3,00	2,59
Holanda	2,06	1,77
Total	52,57	52,44

Font: Banc Mundial (<https://www.bird.org/>) i Fons Monetari Internacional (<https://www.imf.org/>).

Paral·lelament a la creació d'aquestes institucions, es van buscar fórmules per a **regular el comerç internacional** a la **Carta de l'Havana** els països participants en la Conferència de les Nacions Unides sobre el Comerç Internacional. L'objectiu de la conferència era crear una organització internacional del comerç basada en la prosperitat dels països, els nivells de vida, i el respecte a un codi d'accions comercials tendents a aconseguir un bon nivell d'ocupació i a desenvolupar el comerç, i també equilibrar l'economia mundial i desenvolupar totes les regions, reduir les tarifes i altres formes de protecció comercial.

La Carta de l'Havana mai no va ser ratificada pels Estats Units, el país més poderós des del prisma comercial, s'havia iniciat un altre procés que va ser el que es va consolidar com a hegemònic. El 1947, 22 països, incloent-hi França, van signar el **Acord general sobre aranzels i comerç** (GATT en les sigles angleses), una agència intergovernamental de les Nacions Unides.

Constituït amb caràcter provisional i exclouent-ne els països de l'esfera soviètica, el GATT tenia com a **objectiu**

- Liberalitzar el comerç mundial sobre la base de la reciprocitat.
- Reduir les barreres comercials i altres mesures per distorsionar la competència segons el principi de no disc

- Instaurar la clàusula de la nació més afavorida com a principi que sostingués les relacions comercials entre millors condicions).
- Conciliar les disputes comercials per mitjà de la negociació.

El GATT proposava com a mesures per a assolir aquests objectius l'eliminació de les quotes, la reducció progressiva de les tarifes, la protecció de la indústria interna d'un país es fes per mitjà d'aranzels i no utilitzant barreres no tarifàries. Fins i tot, es va establir una base bilateral mitjançant rondes negociadores (la primera va ser la de Ginebra el 1947). A partir de 1958 es va adoptar una manera multilateral. Va ser l'embrió del que avui coneixem com l'Organització Mundial del Comerç (OMC) creada el 1995.

En conclusió, el sistema econòmic, monetari i comercial de després de la Segona Guerra Mundial és un sistema dels Estats Units. La paradoxa és que és un nou ordre econòmic liberal-capitalista no universal, ja que àmplies zones estan fora de marge (la Unió Soviètica i la seva àrea d'influència).

El **Tercer Món**, quan s'incorpori a la vida internacional, s'integrarà a les institucions i haurà de respectar les seues funcions, malgrat la hipoteca política i econòmica que això representaria per als nous països sorgits de la guerra. El comerç es va pensar en termes de desigualtat, ja que el mercantilisme i la lliure competència implicaven l'ensulsiament i la permanència del subdesenvolupament. I el sistema monetari, pensat en termes estàtics, i germen de la inviabilitat, que conduirà a la crisi dels anys setanta.

1.2. La distensió entre els blocs i el multipolarisme econòmic

1.2.1. Crisis internacionals i distensió

Després dels anys cinquanta, d'extrema tensió entre els Estats Units i la Unió Soviètica –l'etapa conceptuada com la dècada dels seixanta va inaugurar una etapa de flexibilització de les relacions, coneguda com l'**era de la diplomàcia** o era de la coexistència pacífica en terminologia soviètica. No es tracta que la Guerra Freda hagués acabat, sinó nivell de relacions a causa del convenciment mutu que era impossible continuar amb l'aspiració universalista i el dualisme (capitalista i socialista) per la via de la imposició; és a dir, totes dues potències van acceptar la impossibilitat de dirimir el seu conflicte, la qual cosa comportava l'acceptació implícita de l'existència mútua.

Khrushhev i la "coexistència pacífica"

[...] Sabem que s'han produït canvis importantíssims al món [...] El progrés de la tecnologia moderna ha reduït el pl [...] En la nostra vida diària, un assumpte de considerable importància és establir relacions normals amb els nostres les relacions entre estats, especialment entre els que pertanyen a sistemes socials diferents.

El teu veí et pot agradar o desplaure. No estàs obligat a ser el seu amic o a visitar-lo. Però vius al seu costat, què pot canviar de casa i traslladar-vos a una altra ciutat? El mateix passa amb les relacions entre estats. Seria poc racional difícil per al teu veí, que decidirà marxar a Venus o a Mart. (...)

Què es pot fer? Hi ha dues sortides: la guerra –que en l'era dels coets i la bomba d'hidrogen amenaça amb gravíssim els països– o la coexistència pacífica. T'agradí o no el teu veí, no pots fer res per arreglar-ho i has de trobar una mar dos viviu al mateix planeta. (...)

Des de la seva creació, l'Estat soviètic va proclamar la coexistència pacífica com a principi bàsic de la seva política ex primer acte de poder soviètic fos el Decret sobre la pau. [...] [La coexistència pacífica] significa el rebuig de la guerru les controvèrsies. A més del seu compromís amb la no-agressió, també pressuposa una obligació per part de tots els territorial i la sobirania dels altres. Significa la renúncia a la ingerència en els assumptes interns d'altres països [...].

Moltes vegades es diu a Occident que la coexistència pacífica no és res més que una tàctica dels estats socialistes. N en aquestes afirmacions. El nostre desig de pau i coexistència pacífica no està condicionat per consideracions tàcticu

La coexistència pacífica no significa simplement viure en absència de guerra, però amb l'amenaça constant que la aq coexistència pacífica pot i ha d'evolucionar cap a una competició pacífica per a satisfer les necessitats humanes de la als líders dels estats capitalistes: provarem a la pràctica quin sistema és el millor, competirem sense guerra. [...] El i no exigeix a cap estat que abandoni el sistema i la ideologia que ha adoptat. No diu que l'acceptació del principi impl de les disputes i contradiccions que impliquen diferents sistemes socials. Però es garanteix el tema principal: que els el camí de la coexistència pacífica repudien l'ús de la força i acorden solucions pacífiques de les seves possibles dispu discutir i estar en desacord amb altres. Però el tema principal és que ens mantenim en la lluita ideològica, sense rec demostrar que l'un és el bo. (...)

Font: Traduït, adaptat i resumit de Nikita S. Khrushhev. 1959

Aquesta percepció té indubtablement relació amb el **risc** derivat de la possibilitat d'utilitzar **armes nuclears**, Units com la Unió Soviètica disposaven en quantitat important. Els anys que van des de 1945 fins a la dècada caracteritzar per una aclaparadora superioritat nord-americana en tots els àmbits, especialment en el militar, i superpotència a tenir un paper de gendarme mundial, però amb una evident sobreextensió de les seves respo

Taula 6. Arsenals nuclears 1945-1986 (per nombre de caps nuclears; dades dels països nuclears esmentats en el tr nuclear)

Any	Estats Units	URSS / F. Russa	Regne Unit	França	R. P. de la Xina	Total
1945	6					6
1949	235	1				236
1953	1.436	120	1			1.557
1964	31.056	5.221	310	4	1	36.592

1978	24.826	25.393	350	235	220	51.024
1986	24.401	45.000	300	355	425	70.481

Font: Adaptat de Robert S. Norris, Hans M. Kristensen, (2006, juliol-agost). "Global nuclear stockpiles, 1945-2006 (https://www.thebulletin.or Bulletin of the Atomic Scientists (vol. 62, núm. 4)

Al contrari, l'etapa de **Guerra Freda** que s'inicia als seixanta guarda relació amb la necessitat de totes dues si la credibilitat dissuasiva basada en la possessió d'armes nuclears i en la necessitat de reconeixement mutu de tracta tant de limitar la despesa en armament nuclear, malgrat la costosa factura pressupostària que això corr com d'acceptar mútuament que s'havia assolit un nivell de quantitat d'armes nuclears que podia comportar la assegurada i, per tant, la impossibilitat de guanyar una guerra nuclear. No és aliè al canvi d'actitud el tarannà banda, John Kennedy, el nou president nord-americà, allunyat dels dirigents que havien ideat la Guerra Freda, Khrushhev, nou líder soviètic després de la desestalinització.

La problemàtica derivada de les armes nuclears no és l'única raó que justifica l'era de la distensió. Additionaln Unió Soviètica havien d'afrontar certs reajustaments a l'interior dels seus blocs respectius, a causa de les diss produint els últims anys, i també per l'existència de multipolaritat en les relacions internacionals, especialmenl malgrat la persistència de la bipolaritat militar.

Efectivament, les **dissensions al bloc occidental**, liderat pels Estats Units, es manifestaven en diversos terru militar.

- En el terreny econòmic, els Estats Units havien entrat en competència amb les comunitats europees, una cc intentar millorar en la Ronda Kennedy del GATT (Acord general sobre aranzels i comerç) i mitjançant la polí nord-americà.
- En el terreny polític, els Estats Units tenien suspicàcies respecte a la política francesa del general De Gaulle mitjançant la concepció francesa d'una Europa de l'Atlàntic als Urals.
- Finalment, en el terreny militar, les tensions més greus s'havien donat entre els Estats Units i França per pr decisió últim respecte a l'eventual ús de les armes nuclears nord-americanes posades a disposició de l'OTAN retirada francesa el 1966 de l'estructura militar d'aquesta organització i la creació d'una força nuclear dissu

En el **bloc liderat per la Unió Soviètica**, els anys precedents a l'era de la distensió també havien produït im ruptura amb la República Popular de la Xina era la més significativa i es produeix entre 1961 i 1963.

L'última de les motivacions de les superpotències per a iniciar una etapa de distensió guarda relació amb el tr països del Tercer Món, especialment per al cas dels Estats Units i l'aplicació de mesures per a impedir l'extensi coneguda **teoria del dòmino**. Les intervencions a Cuba el 1961 i a Santo Domingo el 1965, i l'increment de la guerra del Vietnam són exemples clars d'aquesta nova política nord-americana.

El punt d'inflexió que marca el pas a l'era de la distensió es produeix a començaments de la dècada dels anys crisis internacionals entre les superpotències.

1) La crisi de Berlín

La primera és la **crisi de Berlín** de 1961. L'antiga capital d'Alemanya estava ocupada i dividida entre els dos l des del sector soviètic a la zona occidental de la ciutat s'havia produït a un ritme no inferior als cent mil anual: espectacularment entre 1959 i 1961. El dirigent soviètic Khrushhev va llançar un ultimàtum exigint el final del r desmilitarització de la ciutat i la seva cessió a la República Democràtica Alemanya. Les tres potències occident

Regne Unit i França–, no obstant això, van manifestar la seva voluntat de romandre al sector occidental i el se ciutat.

El fracàs de les converses entre els quatre països va generar el 1961 una reacció de la RDA encaminada a frenar mitjançant la construcció d'un mur de separació entre els dos sectors de la ciutat. Alhora, l'URSS va declarar unilateralment un tractat de pau amb l'RDA que posaria fi al lliure accés de les potències occidentals a Berlín. I va implicar la posada en marxa de preparatius per a una escalada militar en què es va preveure l'ús d'armes nuclears opció que va ser descartada per Kennedy.

2) La crisi dels míssils cubans

La segona és la crisi dels míssils cubans, ambientada en el context del fracassat intent d'invasió emparada pel anterior (el fiasco de la badia de Cochinos) contra el règim castrista, que havia conquerit el poder el 1959. Es fracàs de la cimera Kennedy-Khrushchev de juny de 1961 per a solucionar el problema de Berlín, que va fer perdre a Kennedy era un polític feble, sense voluntat o incapacitat de negociar concessions en una cursa d'armaments en clarament superiors a l'URSS. La crisi es va desencadenar l'octubre de 1962 amb l'anunci nord-americà que l'EUA tenia a Cuba unes bases per a instal·lar míssils nuclears, un moviment soviètic encaminat a forçar un reequilibri al seu estratègica entre les superpotències.

La gestió de la crisi dels míssils de Cuba es va dur a terme mitjançant concessions per les dues parts. Els Estats Units va cedir a les pressions soviètiques respecte a la retirada de les armes nuclears nord-americanes desplegades a Turquia i a l'Iraque, igual d'amenaçadores que els míssils soviètics de Cuba. Així mateix, va permetre la instal·lació d'una línia de tancament ("línia vermella") per a evitar accidents o negociar una escalada nuclear.

El telèfon vermell

El significat d'aquesta possibilitat de contacte directe a través d'una línia directa de teletip entre l'URSS i els Estats Units va provocar un conflicte a gran escala, que poguessin incloure les armes nuclears, encara que es mantingués la línia d'actuació en cal mantenir o aconseguir domini i influència.

La crisi dels míssils de Cuba. Carta de Khrushchev a Kennedy, 26 d'octubre de 1962, i carta de Kennedy a Khrushchev, 26 d'octubre de 1962

Benvolgut senyor president,

He sabut amb satisfacció la seva resposta al senyor Thant en el sentit que es prendran mesures per a impedir el conflicte i d'aquesta manera evitar conseqüències irremediabls. Aquest raonable pas per la seva part reforça la meua creença preocupació per a preservar la pau [...]

En la seva declaració ha expressat que el principal objectiu no és simplement arribar a un acord i adoptar les mesures un xoc entre els nostres vaixells, amb la consegüent accentuació de la crisi, que podria desembocar en un conflicte nuclear. Aquest conflicte, totes les converses serien supèrflues ja que llavors entrarien en lliça altres forces i altres lleis, les lleis amb vostè que aquest és només el primer pas. La mesura més important que cal adoptar és normalitzar i estabilitzar les relacions entre els pobles.

Entenc la seva preocupació per la seguretat dels Estats Units, perquè aquest és el primer deure d'un president. Però estem preocupats per la mateixa qüestió, i jo, com a president del Consell de Ministres de l'URSS, assumeixo les mateixes responsabilitats. He mostrat la seva preocupació pel fet que nosaltres hàgim ajudat Cuba amb armes a fi d'enfortir la seva capacitat defensiva "capacitat defensiva", perquè, prescindint de les armes que posseeixi, Cuba no es pot comparar amb els Estats Units moderns de destrucció. [...]

Vostè vol mantenir la seguretat del seu país i això és comprensible. Però Cuba aspira al mateix. Tots els països volen la seguretat. De quina manera podem nosaltres, la Unió Soviètica, el nostre Govern, valorar les accions de vostès, com envoltat amb bases militars la Unió Soviètica i els nostres aliats, establint-hi els seus míssils? No és cap secret. Persa han declarat infinitat de vegades, i de manera inequívoca. Els seus míssils són a la Gran Bretanya i a Itàlia i estan aquests míssils estan situats a Turquia.

Vostè està preocupat per Cuba. Vostè diu que Cuba li preocupa perquè hi ha una distància de tan sols 90 milles fins a Turquia és al nostre costat [...] Considera que vostè té dret a demanar seguretat per al seu país i la retirada de totes les armes d'"ofensives" i no reconeix que el mateix dret ens assisteix a nosaltres? Vostè ha instal·lat míssils destructius, armes per vostè, a Turquia, pràcticament al nostre costat. Com es pot conciliar llavors el reconeixement de les nostres capacitats de defensa i les relacions desiguals entre els nostres dos grans estats? És irreconciliable.

Senyor president, està bé que hagi accedit que els nostres representants es reunixin i iniciïn converses aparentment general de les Nacions Unides, o Thant. Aquest ha assumit el paper de mitjancer i nosaltres el considerem capacitat de responsabilitat, donant per fet, sens dubte, que cada una de les parts ha de demostrar bona voluntat per a la pau.

Jo estimo que és possible posar fi ràpidament a la controvèrsia i normalitzar la situació de manera que els pobles puguin considerar que els homes d'estat responsables tenen bon sentit, plena consciència de les seves responsabilitats, prou qüestions complicades i no hauran de deixar que els esdeveniments desemboquin en una catàstrofe militar.

Per tant, li faig aquesta proposició: nosaltres accedim a retirar de Cuba aquells míssils que vostè va qualificar d'ofensius comprometre al si de les Nacions Unides. Els seus representants faran una declaració en el sentit que els Estats Units accepten l'ansietat de l'Estat soviètic, retiraran de Turquia els materials ofensius similars. Arribem a un acord quant al període de temps i per a nosaltres, amb la finalitat de posar en pràctica aquest pla. Després d'això, persones encarregades pel Consell de Seguretat de les Nacions Unides, podran inspeccionar sobre el terreny el compliment exacte dels compromisos. Sens dubte, serà necessari que els governs de Cuba i Turquia per tal que els agents de l'ONU puguin entrar als respectius països i dur a terme la seva funció que aquests agents tinguessin no solament la confiança del Consell de Seguretat, sinó la confiança dels Estats Units, Turquia i Cuba. Crec que no serà difícil elegir aquests agents que hauran de respectar els interessos de totes les parts.

Nosaltres, compromentent-nos a donar satisfacció a les esperances dels pobles de Cuba i Turquia i a enfortir la seva capacitat de seguretat, farem una declaració davant el Consell de Seguretat de manera que el Govern soviètic faci la promesa sol sobirania de Turquia i la inviolabilitat de les seves fronteres, de no interferir en els seus assumptes interns, de no en territori soviètic un cap de pont per a aquesta invasió i de contenir les intencions dels que projectin una agressió contra el territori de la Unió Soviètica com des del d'altres estats veïns de la nació turca.

El Govern dels Estats Units farà una declaració anàloga, també davant el Consell de Seguretat, en el sentit de respectar la sobirania de Cuba i a la inviolabilitat de les seves fronteres, es comprometerà a no envair Cuba, a no fer del territori nord-americà una plataforma per a aquesta invasió i a no permetre que les persones que projectin una agressió contra Cuba, tant des del territori dels Estats Units com des del territori dels Estats Units.

Per a això necessitaríem, naturalment, arribar a un acord sobre un temps límit. Arribem, doncs, a un acord sobre aquest acord sense retardar-lo gaire: dues o tres setmanes, sens dubte no pas més d'un mes.

Els materials situats a Cuba a què vostè s'ha referit i que constitueixen el motiu de la seva preocupació són a les mateixes zones i se n'exclou qualsevol ús accidental amb dany per als Estats Units. Aquests materials estan situats a Cuba a petició d'ús exclusivament amb finalitats defensives. Per tant, si no hi ha invasió de Cuba ni atac contra la Unió Soviètica o contra els Estats Units, aquests materials no constitueixen ni constitueixen una amenaça per a ningú. Perquè la seva instal·lació no persegueix cap altre objectiu.

Si vostè està d'acord amb la meua proposició, senyor president, podem enviar els nostres representants a Nova York amb instruccions concretes a fi que puguem assolir un acord. Si vostè elegeix també els seus homes i els dona les corresponents instruccions, pot quedar tancada ràpidament. [...]

Nikita Khrushchev, 26 d'octubre de 1962

Font: Traduït i adaptat i resumit de *The Avalon Project*
(<https://avalon.law.yale.edu/subject_menus/msc_cubamenu.asp (https://avalon.law.yale.edu/subject_menus/msc_cubamenu.asp))

Benvolgut senyor president,

He llegit la seva carta del 26 d'octubre amb gran deteniment i celebro conèixer el seu desig de buscar una prompta solució que cal fer, tanmateix, és cessar el treball de les bases de míssils ofensius a Cuba i totes les armes ofensives que hi ha a les Nacions Unides.

En la creença que això es durà a terme ben aviat, he donat instruccions als meus representants a Nova York que els a aquest cap de setmana, en cooperació amb el secretari general en funcions de les Nacions Unides i els seus represers solució permanent del problema cubà seguint les línies suggerides per vostè en la seva carta del 26 d'octubre. Tal com a la carta, els elements clau de les seves propostes, que em semblen acceptables en general, tal com jo les entenc són les següents:

1. Vostè acceptaria eliminar aquests sistemes d'armes de Cuba sota l'observació i supervisió de les Nacions Unides, i a adequades, a aturar la introducció d'aquestes instal·lacions i armes a Cuba.
2. Nosaltres, per la nostra part, estarem disposats –mitjançant l'establiment dels acords adequats realitzats per mitjà– assegurar la continuïtat i la posada en marxa d'aquests compromisos– al següent:

a) aixecar immediatament les mesures de quarantena ara en vigor, i b) donar seguretat contra la invasió de Cuba. C l'hemisferi occidental estiguin disposades a actuar de la mateixa manera.

Si vostè dóna als seus representants instruccions similars, no hi ha cap raó per la qual no siguem capaços de comple qual anunciar-los al món d'aquí a un parell de dies. L'efecte d'aquest acord sobre la tensió mundial ens permetrà cor acord general referent a "altres armaments", com proposa vostè en la seva segona carta que ha fet pública. M'agrad Estats Units estan interessats a reduir les tensions i a aturar la cursa d'armaments. I si la seva carta significa que vo una distensió entre l'OTAN i el Pacte de Varsòvia, nosaltres estem disposats a considerar amb els nostres aliats quals

Però la primera condició, cal recalcar-ho, és la cessació del treball a les instal·lacions de míssils a Cuba i les mesures aquests projectils, sota garanties internacionals concretes. La continuació d'aquesta amenaça, o l'extensió d'aquesta relacionant-la amb altres qüestions referents a la seguretat europea i del món, conduiran segurament a una intensifi greu risc per a la pau del món. Per aquesta raó, espero que puguem posar-nos d'acord conforme a l'assenyalat en ac del 26 d'octubre.

28 d'octubre de 1962, John F. Kennedy

Font: Traduït i adaptat i resumit de *The Avalon Project*
(<https://avalon.law.yale.edu/subject_menus/msc_cubamenu.asp (https://avalon.law.yale.edu/subject_menus/msc_cubamenu.asp))

La crisi va permetre, en efecte, realitzar contactes a alt nivell que van afavorir les negociacions que van condu **prohibició parcial de proves nuclears**, firmat pels Estats Units, el Regne Unit i la Unió Soviètica en el marc L'acord, ratificat per més de cent països, va prohibir les proves nuclears submarines, a l'atmosfera o a l'espai i firmat ni per França ni per la República Popular de la Xina, les altres dues potències nuclears emergents.

Aquests avenços en el diàleg entre les superpotències van permetre, després de quatre anys de negociació, la **de no-prolifерació nuclear**, pel qual els països signants amb armament nuclear es comprometien a no trans adquisició de giny nuclears, o a no donar-hi suport, ajudar-la o induir-la, afavorint la via futura a la reducció i la seva banda, els països signants que no disposaven d'armes nuclears es comprometien a no fabricar-les o ac alguns com un gran avenç en el terreny de la no-prolifерació, el tractat també és altament discriminatori, ja q nuclear de les grans potències. Com en l'acord de 1963, ni França ni la República Popular de la Xina no s'hi va

Taula 7. Principals acords sobre armament abans de la distensió

--	--

1959	Tractat Antàrtic (compromís de no usar militarment ni emmagatzemar rebuigs radioactius a l'Antàrtida)
1963	Tractat de prohibició parcial d'assaigs nuclears (a l'atmosfera, submarins o a l'espai ultraterrestre)
1967	Tractat sobre l'espai ultraterrestre (no desplegar en òrbita o en cossos celestes cap tipus d'armament)
1967	Tractat de Tlatelolco (Amèrica Llatina lliure d'armes nuclears)
1968	Tractat de no-prolifерació nuclear

El canvi a un govern republicà als Estats Units va propiciar, contra tot pronòstic, l'**avenç en la distensió**. A p Richard Nixon (com a president) i Henry Kissinger (com a secretari d'estat) desitjaven una aproximació cap a l centrals que van generar modificacions en la política exterior nord-americana: els avenços en el terreny de la l'obertura cap a la República Popular de la Xina.

1) Els avenços en la negociació d'armaments

Els avenços que havien tingut lloc els anys anteriors en el terreny de la no-prolifерació van propiciar les negoci d'armes estratègiques entre les superpotències. Els objectius de cada una d'aquestes superpotències eren ben

Per a la **Unió Soviètica**, un acord de limitació podia congelar la fabricació d'alguns sistemes occidentals, però la seva inferioritat tecnològica permetia prosseguir en alguns terrenys fins a atrapar els Estats Units. Encara r objectius polítics. D'una banda, la limitació podia generar una reducció de les barreres comercials en importaci de l'altra, un acord podia consolidar la posició soviètica a l'Europa de l'Est, ja que una certa flexibilitat en la se permetre més maniobrabilitat en el seu control del bloc, i també propiciar el reconeixement internacional de le europeu. A més, l'entesa amb els Estats Units en el camp de la dissuasió nuclear podia permetre a l'URSS ava Tercer Món sense arriscar-se a una confrontació amb l'altra superpotència.

Per als **Estats Units**, els objectius en el terreny militar i defensiu es concretaven en la voluntat de limitar l'ars obrir una oportunitat per a desenvolupar un nou tipus d'armes nuclears, les armes de segon cop, i a disminuir l'exterior per a reduir la despesa defensiva que implicava el canvi a la doctrina d'una "guerra i mitja". Pel que l'acord amb l'URSS facilitava l'acceptació del dret occidental al manteniment de l'estatus de Berlín Oest; igualr superpotència podia generar un ambient internacional més propici per a una retirada nord-americana el meny: guerra del Vietnam. L'objectiu era abandonar la confrontació directa i prosseguir la guerra mitjançant el rearm que va arribar a ser la quarta potència militar mundial. No obstant això, aquest aspecte de la política nord-am si bé es va aconseguir la retirada el 1973, la guerra es va prolongar durant diversos anys i es va ampliar a la r

2) L'obertura cap a la República Popular de la Xina

L'altre aspecte important de la política exterior nord-americana és la pressió exercida cap a la Unió Soviètica n cap a la República Popular de la Xina. Conscients de la ruptura sinosoviètica dels anys seixanta, els Estats Unit de la diversitat en el bloc socialista i obrir un joc triangular cap a la Xina, concretat en l'acostament, el reconei a Pequín el 1972, que marca un cert pas a la multipolaritat (fictícia en el terreny politicomilitar), que beneficia americans de recuperar la seva vella política de porta oberta (*open door*) cap a la Xina.

Les negociacions sobre el primer acord de limitació van començar el 1969. Aquest acord, denominat **Convers d'armes estratègiques** (SALT 1, en les sigles angleses) tenia com a objectiu inicial la limitació dels sistemes (ABM), encara que va ser ampliat en el transcurs de les negociacions a evitar l'escalada militar de la guerra co nuclear. Aquest objectiu de reducció dels sistemes ABM significava la voluntat de les dues superpotències de r

d'impedir un atac nuclear per a restaurar així la credibilitat dissuasiva assolida alguns anys enrere per la destrucció (MAD, boig, en les sigles angleses). Encara que semblava una paradoxa, la idea consistia a potenciar la contenció nuclear en una confrontació directa per mitjà de la reducció de les possibilitats d'impedir-la.

Finalment el bloc de negociació va quedar format **per tres acords bilaterals** firmats successivament el 1971, per a la reducció del risc de guerra nuclear, tractat ABM i acord sobre la prevenció de la guerra nuclear. Encara que polític, la importància dels acords en el terreny militar va ser limitada. En primer lloc, perquè es limitava la qualitat de la futura millora qualitativa d'aquest armament; en segon lloc, perquè va congelar la instal·lació dels míssils intercontinentals fixos de llarg abast), però no els caps nuclears que podia portar cada míssil en un moment en què disposaven de caps MIRV (caps múltiples amb objectius independents); en tercer lloc, perquè va limitar les llances SLBM (míssils llançats des de submarins), però no les armes nuclears transportades per bombarders de llarg abast a Europa. El gran èxit de les negociacions va ser especialment el fet que tinguessin lloc, i d'acceptar la superpotències, encara que de la manera menys lesiva per als Estats Units, que continuaria gaudint d'un ampli

Taula 8. Les triades nuclears

Per l'abast de les armes	
Armes tàctiques	Menys de 1.000 km
Armes intermèdies o de teatre	Menys de 5.500 km
Armes estratègiques	Més de 5.500 km
Per la manera de desplegament de les armes	
ICBM (míssils balístics intercontinentals)	Fixos
SLBM (míssils balístics llançats des de submarins)	Mòbils
Bombarders estratègics	Mòbils

Després del paquet SALT 1, les negociacions entre els Estats Units i la Unió Soviètica van prosseguir els anys següents amb el SALT 2: un marc de negociació en què s'inclouia el control dels factors qualitius, els sostres de les forces es reduïa mútua de les forces estratègiques. Així mateix, es va iniciar el treball per a la reducció dels exèrcits d'Europa en les converses de Reducció Mútua i Equilibrada de Forces (MBFR). En aquest punt no hi va haver a assolir en el marc SALT 2. No obstant això, el 1978 els nous acords no es van arribar a ratificar a causa de l'arribada que va tancar abruptament l'era de la distensió.

1.2.2. Dissensions als blocs i policentrisme

Encara que se sol pensar que els blocs de la Guerra Freda eren blocs monolítics i rígids, la realitat és una mica més complexa. Les primeres dècades de la confrontació est-oest, les superpotències van haver d'afrontar dissidències internes

respectius.

El bloc de l'URSS

Després de la mort de Stalin el 1953, el Partit Comunista de la Unió Soviètica (PCUS) va fer el seu XX Congrés de la desestalinització. Nikita Khrushchev va aparèixer com a home fort al partit i, com a signe del nou tarannà, de Stalin, es va posar fi al culte a la personalitat i es van fer empresonaments i execucions dels dirigents més de la repressió estalinista (com Lavrenti Beria, cap de la policia secreta durant les grans purgues dels anys trenta). Es va posar fi al monolitisme que havia caracteritzat la política interna de l'URSS des de poc després de la revolució. Va emergir com un líder amb actitud més cooperativa amb el bloc liderat amb els Estats Units, encara que el seu poder va experimentar episodis de crisi al si del bloc i amb l'altra superpotència, signes sens dubte de la seva personalitat impetuosa en política exterior.

No obstant això, la desestalinització va tenir clars límits respecte a la gestió interna del bloc soviètic. La Unió Soviètica va mantenir el ple control militar sobre els països de l'est d'Europa que van passar a incrementar l'anomenat bloc de l'est. La quedar legitimada després de la firma del tractat de Varsòvia el 1955, que donaria lloc a una aliança militar regional. Si bé és cert que les noves elits dirigents col·locades en el poder pels soviètics als països europeus de l'est eren filosoviètiques, la cohesió del bloc caldria entendre-la com una integració forçada realitzada mitjançant la força que exercia un control dictatorial ferri sobre la població.

Malgrat l'eliminació sistemàtica de la dissidència als països de l'est, hi va haver **moviments d'oposició** a les dècades cinquanta i seixanta. Precisament el 1956, poc després que es firmés el tractat de Varsòvia, a Polònia (aixecament obrer de Poznan) i a Txecoslovàquia (manifestacions estudiantils i intel·lectuals recolzades des del Cercle Petöfi) es produeixen expressions d'oposició contra els plans soviètics.

A **Polònia**, la revolta seria sufocada per l'exèrcit, però en els judicis subsegüents es van dictar sentències lleus. A Txecoslovàquia, la mateixa reforma realitzada en l'aparell del partit, que va situar Gomulka de nou en el poder, un dirigent que resistir les fortes pressions de l'URSS i d'iniciar un model propi que implicava la descol·lectivització, la llibertat econòmica.

A **Hongria**, la revolució es va vehicular mitjançant un programa de reformes d'Imre Nagy, que anava molt més enllà de reclamar un estatus internacional per al país similar al d'Àustria, Finlàndia o Iugoslàvia. La revolució hongaresa va ser reprimida per la intervenció militar soviètica (Nagy seria executat dos anys després, el 1958) i va facilitar l'accés al poder dels soviètics, consignes que emanaven des de Moscou.

Una dècada més tard, en plena era de la distensió, la força militar de l'URSS va aixafar un nou intent endogen de **Praga** a Txecoslovàquia, en què el líder txecoslovac Dubcek animava un intent de liberalització en el terreny polític i econòmic, mantenint la coordinació i la comunió ideològica amb l'URSS. En aquesta ocasió, i aprofitant el marge de maniobra que permetia per a reordenar internament els blocs, la Unió Soviètica va conceptualitzar el tipus de relacions que s'havien establert entre l'URSS i d'Europa de l'Est.

La "doctrina Breznev"

L'anomenada "doctrina Breznev", o doctrina de sobirania limitada, servida per a justificar la invasió de Txecoslovàquia el 1968, afirmava que els països empenien vies reformistes que amenacessin els interessos soviètics o la cohesió interna del bloc, qualsevol intent de canvi seria il·legítim. Així, la ingerència en la política interna es justificava per raó dels interessos de la comunitat d'estats socialistes. L'URSS no seria tolerant amb cap dissensió contra la seva autoritat i hegemonia.

Estant Europa central i oriental controlada pels soviètics, la resta d'integrants de l'anomenat bloc soviètic van

quals més que entesa, l'URSS va mantenir una rivalitat prolongada. En la mateixa Europa, **Iugoslàvia** havia estat diferent. El carismàtic líder iugoslau Josip Broz Tito, heroi a la guerra contra els nazis, era un comunista nació comportament conqueridor de la Unió Soviètica, a més de tenir les seves pròpies ambicions expansionistes als disseny soviètic.

Les diferències entre Tito i Stalin van esclatar al cap de poc de finalitzar la Segona Guerra Mundial, a les quals empresa per l'URSS a Polònia, Hongria i Txecoslovàquia de traïció als acords sobre el futur d'aquests països qü últimes fases de la guerra. El 1949, Tito ja havia iniciat contactes amb el bloc liderat pels Estats Units, que li va Pla Marshall i préstecs del Fons Monetari Internacional i del Banc Mundial per a reconstruir el país. Els anys se l'acostament entre els dos països després de la desestalinització, Tito va mantenir la seva independència respecte exterior equidistant dels dos blocs que el portaria a ser un dels líders més notables del Moviment de Països No

La ruptura que va tenir efectes més notables per a la Unió Soviètica respecte al control sobre el seu bloc va ser el **Popular de la Xina** a començaments dels anys seixanta. La tensió ja s'havia produït els anys precedents en el ja que Mao s'havia distanciat del comunisme soviètic en fer de la pagesia, i no dels obrers, la base de la seva i van tornar més difícils mitjançant la incisiva crítica xinesa en contra el revisionisme ideològic postestalinista de la pràctica de la coexistència pacífica, però també va tenir derivacions militars, a causa de la disputa territorial traçat de la frontera sobre el riu Sinkiang i per les illes dels rius Amur i Usuri.

La rivalitat sinosoviètica donarà lloc a un inici de l'ampliació del radi d'actuació exterior de la Xina, que intensif **Albània**, els governs radicals del grup de **Casablanca**, **Somàlia** i **Algèria**. Aquesta rivalitat també marcarà la d'incorporar-se al club nuclear. Pocs dies després de la caiguda de Khrushchev, el 1964, fa el seu primer experin disposarà de la bomba d'hidrogen.

La revolució de palau que va destituir Khrushchev va anomenar una *troika* composta per Podgorny, Kossighin i Brejnev, l'últim va emergir com a home fort, fins a la seva mort a la dècada dels vuitanta, quan es va produir la deposició a començaments de 1968. En tots aquells anys no es van produir canvis substancials en el bloc liderat per l'URSS, tarannà de Brejnev, el que es va accentuar va ser la tendència al conservadorisme i a la burocratització, i la dels líders estalinistes i dogmàtics per altres de més pragmàtics i més concentrats en els problemes nacionals, llarga a una gran diversificació al bloc.

El bloc dels Estats Units

Respecte al bloc liderat pels Estats Units, les tensions al seu si es desenvolupen a partir de la presidència de Kennedy accedeix a la presidència dels Estats Units el 1959, substituint el general Eisenhower. És per a molts que més canvis va aconseguir en la política interna del seu país i és considerat l'artífex del reconeixement dels negres. És un president recordat pels avenços assolits en les relacions amb la Unió Soviètica en la gestió de l'ar la crisi de Cuba.

També és cert que el seu mandat estableix les bases de l'increment de la seva **participació a la guerra del Vietnam** la revolta a gran escala iniciada pel Vietcong el 1960 amb el suport de Vietnam del Nord, el prestigiós economista (l'equip Kennedy) va recomanar el 1963 incrementar la presència nord-americana, que es va augmentar a 15.000 soldats. La política de creació d'aldees estratègiques que indubtablement infravalorava el Vietcong, la implicació augmentada a partir de 1965. De fet, la consciència de la mala política duta a terme al Vietnam va ser una de les raons que va fer es retirés de la cursa presidencial el 1968, entenent que "el poder de destruir era diferent del poder de controlar".

D'altra banda, la política de **contrainsurgència contra el comunisme** dissenyada per a l'Amèrica Llatina i il-

l'Aliança per al Progrés de 1961 va derivar en el suport a règims dictatorials i en ajuda militar. La política de Kennedy a l'Amèrica Llatina, després de la "pèrdua" de Cuba, es va orientar a la contenció dels moviments revolucionaris en aquest continent i a la defensa d'hegemonia nord-americana. En aquest context s'ha d'entendre la creació d'una força militar interamericana i el desenvolupament de les relacions amb els països del Carib i el Pacífic, així com el desenvolupament de les relacions amb els països del Tercer Món i el desenvolupament de les relacions amb els països del bloc soviètic.

Les desavinences entre els Estats Units i els seus aliats en el terreny econòmic es van produir en el transcurs de la dècada dels cinquanta. El **GATT** a mitjan anys seixanta per la negativa dels països de la CEE, defensada per França, a reduir les tarifes a l'importació dels productes dels Estats Units. En el rerefons de la disputa figurava l'espectacular creixement del PIB dels sis països de la CEE (França, Alemanya, Itàlia, Països Baixos, Regne Unit i Suïssa) davant el moderat dels Estats Units (un 23% per al mateix període). Els països europeus havien tingut un creixement de les exportacions i es començava a apreciar la tendència (incrementada les dècades posteriors) de dèficit comercial amb els Estats Units.

Les discrepàncies dels Estats Units amb els seus aliats europeus no es van donar únicament en el terreny econòmic, sinó també en el terreny políticomilitar, l'OTAN va ser el fòrum de les disputes per les demandes i exigències nord-americanes i dels països europeus. D'altra banda, en la reticència europea que els Estats Units retinguessin una **capacitat de veto** (la doble clau) sobre la disposició de l'OTAN; d'altra banda, els europeus no es mostraven gaire proclius a col·laborar en l'esforç de defensa, les seves **despeses en capacitats convencionals**, sense poder accedir alhora a la disponibilitat nuclear.

Les disputes més notables es van concretar en l'enfrontament de **França** amb els Estats Units. França desitjava sortir de l'OTAN i adoptar una política exterior independent, però després de la decisió a l'OTAN quant a l'ús eventual de les armes nuclears i mantenia una política exterior d'acostament a la generava molts recels als Estats Units. La sortida de França de l'estructura militar de l'OTAN el 1966 no va ser disputada aliades; el veto francès a l'ingrés del Regne Unit a la CEE el 1961 és una altra de les manifestacions que hi havia a l'Europa Occidental.

L'Ostpolitik

La política de França no era l'única desitjosa de canvis a l'interior del bloc occidental. L'**RFA**, que ja era la primera potència econòmica mundial, s'havia anat transformant en una potència econòmica mundial. Era lògic que aspirés a un paper polític més important a Europa i que abordés el delicat assumpte de la divisió d'Alemanya. La seva política conduiria a l'*Ostpolitik*, o un procés més ampli en tot el continent, el Procés d'Hèlsinki o Conferència Sobre Seguretat i Cooperació a Europa.

Encara que als anys cinquanta l'RFA havia enunciat la doctrina Hallstein, que entenia l'RFA com a única representant de la República Democràtica Alemanya, ja que no mantindria relacions amb els estats que reconeguessin la República Democràtica Alemanya, ja que i de forma més evident als anys seixanta, es produeixen intents d'acostament entre les dues Alemanyes, ocasionalment aspiracions a la reunificació que emanaven de la doctrina oficial. A partir de 1966, amb la coalició governamental formada pel CDU i el SPD, el procés d'acostament es va accelerar. El primer pas va ser l'establiment de relacions amb **Romania**, el país del bloc de l'est més heterodox del bloc soviètic.

Quan el socialdemòcrata Willy Brandt accedeix a la cancelleria de l'RFA el 1969 s'inicia una nova actitud. Es planteja la reunificació i s'intenta normalitzar la vida internacional de l'**RFA**. De primer, a Europa, mitjançant l'acceptació de la línia Oder-Neisse, imposada pels aliats el 1945, i de l'existència de la República Democràtica Alemanya. En polònia, el tractat de no-proliferaçió el 1979, renunciant a l'arma nuclear i posant fi a les especulacions sobre un esgrimides per França (Pompidou) i els Estats Units (Kissinger), que recordaven fantasmes del passat. Així, com a tenir un nou paper en els assumptes de seguretat europeus, entre 1970 i 1972 es renuncia als territoris perduts a la Guerra Mundial, al monopoli de la representació d'Alemanya en els organismes internacionals, a transformar Bèrlin en una ciutat oberta i a la sobirania completa.

D'aquesta manera, l'RFA buscarà a la dècada dels setanta la normalització de les seves relacions amb l'est europeu mitjançant el tractat amb la Unió Soviètica i Polònia d'acceptació de les fronteres poloneses; el 1971, es firma l'Acord 4 + 2

(les potències ocupants, els Estats Units, el Regne Unit, França i la Unió Soviètica, i les dues Alemanyes), que el 1972, l'Acord de Berlín, que anul·la definitivament la doctrina Hallstein i facilita el reconeixement de l'RDA per finalment, entre 1971 i 1973, es firmen els tractats amb l'RDA i amb Txecoslovàquia, que obriran la porta de l'Europa.

La distensió a Europa

El nou paper d'Europa Occidental i la seva equidistància respecte als postulats dels Estats Units no és únicament discrepàncies en el terreny econòmic, la insistència francesa o la nova política de l'RFA cap al bloc de l'est. El que propiciava una revisió de la concepció rígida dels temes de seguretat a Europa. De fet, al si de l'OTAN, el 1967 francesa de l'estructura militar i l'adopció de la doctrina de resposta flexible, l'Informe Harmel animarà a millorar i a crear un ordre just i pacífic a Europa.

La decisió del Consell de l'Atlàntic Nord el 1968, el "**senyal de Reykjavík**", d'iniciar negociacions amb l'URSS reducció de forces militars (les converses MBFR) van significar el punt d'inflexió per a una nova concepció de la seguretat. Aquesta visió de la distensió implica una concepció d'Europa similar a la preconitzada per De Gaulle, l'Europa comuna encara que incorporant les superpotències, amb l'afegit que aquestes ja no decidirien unilateralment sobre els assumptes de seguretat, facilitada per la necessitat de reduir els armaments i facilitar la coexistència entre els dos sistemes, capitalista i socialista.

El 1972, es van obrir a Viena dues negociacions; la primera sobre la **reducció de forces** (MBFR) de les dues superpotències; la segona, sobre la creació d'un **marc col·lectiu de seguretat** entre tots els països europeus (a excepció dels EUA i el Canadà).

Els progressos en les segones converses van ser ràpidament visibles. El 1973 s'acorda el temari que s'havia de discutir, que es concreta en la votació per consens i en l'elecció de presidències rotatòries. Entre 1973 i 1975 els treballs a Hèlsinki; es van crear comissions al voltant de tres grans línies temàtiques (anomenades cistelles o *baskets*): la primera, centrada en les bases per a crear mesures de confiança, si bé l'*impasse* originat per la guerra del Yom Kippur i la resolució, com el grecoturc, van impedir que el tema de la seguretat a la Mediterrània s'incorporés als treballs, en el futur l'aproximació europea als assumptes mediterranis; la cooperació en el terreny econòmic, i la cooperació humanitària.

Finalment, el 1975, es desenvolupa la **Conferència sobre Seguretat i Cooperació a Europa**, el contingut del document final, conegut com a Acta final d'Hèlsinki. Els deu principis d'Hèlsinki signifiquen el reconeixement a coexistència dels dos sistemes, la confirmació de l'*statu quo* territorial, la recerca de la cooperació econòmica i intercontinental, i la reafirmació dels principis de les Nacions Unides sobre drets humans i llibertats fonamentals.

Acta final de la Conferència sobre Seguretat i Cooperació a Europa, 1975

Declaracions sobre els principis que regeixen les relacions entre els estats participants

Els estats participants [...] declaren la seva determinació de respectar i posar en pràctica, cada un d'ells en les seves relacions amb els altres estats participants, independentment dels seus sistemes polítics, econòmics o socials, i de la seva grandària, situació geogràfica, desenvolupament econòmic, els principis següents [...]:

- * Igualtat sobirana, respecte dels drets inherents a la sobirania [...];
- * Abstenció de recórrer a l'amenaça o a l'ús de la força [...]
- * Inviolabilitat de les fronteres [...]
- * Integritat territorial dels estats [...]
- * Solució de les controvèrsies per mitjans pacífics [...]
- * No-intervenció en els assumptes interns [...]
- * Respecte dels drets humans i de les llibertats fonamentals, incloent-hi les llibertats de pensament, consciència, religió i creences [...]
- * Igualtat de drets i lliure determinació dels pobles [...]
- * Cooperació entre els estats
- * Compliment de bona fe de les obligacions contraetes segons el dret internacional [...]

Qüestions relatives a la posada en pràctica d'alguns dels principis enunciats més amunt

Els estats participants [...] declaren que estan decidits a respectar i a dur a terme en les seves relacions mútues, entre ells, els principis següents [...]:

- * Donar efecte i expressió, per tots els mitjans i formes que estimin oportuns, al deure d'abstenir-se de recórrer a l'ús de la força en les seves relacions mútues.
- * Abstenir-se de tot ús de forces armades [...] contra un altre estat participant i en particular de la invasió o de l'atac a la integritat territorial d'un altre estat participant.
- * Abstenir-se de qualsevol manifestació de força per tal d'induir un altre estat participant a renunciar al ple objecte de la seva política exterior.
- * Abstenir-se de qualsevol acte de coerció econòmica [...]
- * Adoptar mesures efectives que pel seu abast i pel seu caràcter constitueixin passos encaminats a l'objectiu final de garantir la pau i la seguretat internacional sota un control internacional estricte i eficaç.
- * Promoure [...] un clima de confiança i de respecte entre els pobles, d'acord amb el seu deure d'abstenir-se de la pràctica de l'agressió o de qualsevol amenaça o ús de la força [...]
- * Esforçar-se per a solucionar exclusivament per mitjans pacífics tota controvèrsia entre ells, la prolongació de la qual podria perjudicar el manteniment de la pau i la seguretat internacionals a Europa [...]
- * Abstenir-se de tota acció que pugui entorpir l'arranjament pacífic de controvèrsies entre els estats participants. [...]

Font: Adaptat i resumit d'Acta final d'Hèlsinki (<https://www.osce.org/es/mc/39506?download=true>).
(<<https://www.osce.org/es/mc/39506?download=true> (<https://www.osce.org/es/mc/39506?download=true>)>).

1.2.3. Noves potències econòmiques i crisi del sistema monetari i

República Federal Alemanya

Com s'ha esmentat, a Europa Occidental, la República Federal Alemanya havia emergit en les dècades que var Mundial com una potència econòmica. Malgrat la pèrdua de territori i de població (un 40% i un 30% respectiv

Dimensions de l'economia alemanya

Per a donar una idea de les dimensions de l'economia alemanya, val la pena recordar que la producció indu 1952 va créixer un 110% i el seu producte nacional brut (PNB), un 67%. En el període 1948-1962, la taxa r anual de la producció per càpita a l'RFA es va situar en el 6,8%, mentre que als Estats Units era de l'1,6%, Regne Unit del 2,4%.

En el període entre 1960 i 1970, la part del comerç mundial corresponent a les comunitats europees se situav més elevada que la dels Estats Units. L'RFA era el productor més important de la CEE (acer, sector químic, prc vaixells mercants, automòbils), el màxim exportador, fet que li creava un superàvit en la seva balança comerc acumulador de reserves.

Als anys setanta, el PNB per càpita de l'RFA era més elevat que el dels Estats Units o França, i era el més el

Japó

L'altre país derrotat a la Segona Guerra Mundial, el **Japó**, continuava mantenint fortes dependències polítique causa de la seva derrota a la guerra, però la seva economia, a l'igual de l'alemanya, s'havia desenvolupat esp

L'ajuda americana es va incrementar en el context de la guerra de Corea, avalant la seva incorporació al GATT sobirania al govern japonès. L'economia japonesa creixia a una taxa anual del 10% als anys seixanta i les sev començaven a ser altament competitives. En el període conegut com els anys del "miracle japonès", es va inc mitjançant tipus d'interès baixos i es van emprendre grans obres d'infraestructura; així mateix, es va posar er liberalització comercial. Van créixer les exportacions (una taxa de creixement anual del 16%) i a començamen s'havia convertit en un dels primers productors mundials de vaixells, cotxes, acer i equips electrònics. La moni en una de les monedes fortes als mercats internacionals.

Una nova situació mundial

El món s'havia transformat en interdependent des del punt de vista monetari, havien emergit grans consorcis s'havien incrementat els fluxos de capital. El sistema inaugurat a Bretton Woods ja era incompatible amb un s vegada més obert, i el dòlar s'havia de deslliurar del sistema de canvis fixos que vinculava totes les monedes | institucions econòmiques i monetàries internacionals segons un sistema de canvis fixos.

Els anys transcorreguts des de la Segona Guerra Mundial havien canviat el món. Havien sorgit noves potèncie: Estats Units ja només controlava el 15% de les exportacions mundials, un percentatge similar al del Japó i l'RF de més reserves que els Estats Units. L'altíssima circulació de dòlars als mercats internacionals es devia al fet moneda internacional d'intercanvi, però també estava ocasionada per les polítiques monetàries nord-american sobreexpansió de la seva oferta de moneda (mitjançant la impressió) per a finançar la seva hegemonia mundi. L'enorme afluència de dòlars l'havia transformat en una moneda feble, el seu valor estava sobredimensionat i solament als Estats Units sinó a la resta de les economies del món. A més, els Estats Units ja s'enfrontaven a comercial, ja que importaven més del que exportaven.

Crisi del sistema monetari internacional

La crisi del sistema monetari internacional es desenvolupa paral·lelament a la consecució dels grans assolimen president nord-americà Richard Nixon va obrir la crisi monetària, quan el 1971, en enfrontar-se al primer dèfic va decidir protegir la seva moneda mitjançant la suspensió de la convertibilitat del dòlar en or, i va permetre c enllà dels límits de Bretton Woods. Amb l'ànim d'eixugar el dèficit comercial, també es va decidir carregar una les importacions, per a reduir la dependència, mentre es devaluava la moneda per a situar-la en el seu valor d

Aquestes mesures van comportar el final del sistema de Bretton Woods. Per a frenar la caiguda del dòlar als r necessari revaluar les monedes fortes en aquell moment, el ien japonès i el marc alemany, malgrat que ni el J Alemanya, ni en general els països de la CEE no hi estaven d'acord, ja que aquesta mesura implicava posar fi . monetàries expansives. Els reajustaments en el valor de les monedes van generar una inflació internacional g: **crisi del petroli** de 1973. La situació no es començaria a corregir fins a l'**Acord de Jamaica de l'FMI** el 1976 monetari internacional i el pas formal a un sistema de canvis flexibles, però no va produir acords que reguess internacional, amb la qual cosa es generarien en el futur tipus de canvi inestables i fluctuacions econòmiques (

1.2.4. La crisi del petroli i el seu impacte en l'economia internacio

La crisi del petroli es desencadena en el context de la guerra del Yom Kippur, la segona de les grans guerres a trobar els antecedents de la crisi cal remuntar-se al període del final de les concessions (a l'Aràbia Saudita, Ku l'explotació del cru a les grans corporacions multinacionals (les anomenades les set germanes) a començamen l'onada de nacionalitzacions dels recursos petrolífers en diversos països de l'OPEP.

Taula 9. Les set germanes

Nom el 1973	Procedència	Evolució
Exxon	Estats Units	Es transforma en ExxonMobil (1999)

Royal Dutch Shell	Regne Unit – Holanda	
British Petroleum	Regne Unit	
Mobil	Estats Units	Es transforma en ExxonMobil (1999)
Texaco	Estats Units	Chevron (2001)
Standard Oil of California (SOCAL)	Estats Units	Chevron, després de la seva fusió amb Gulf Oil (1984)
Gulf Oil	Estats Units	Chevron, després de la seva fusió amb SOCAL (1984)

Les dècades anteriors, les grans companyies petrolíferes controlaven la producció i distribució i el preu del petroli provenint dels països de l'Orient Mitjà rics en petroli. La renegociació dels acords i les nacionalitzacions implica petroli participarien d'un percentatge més gran del preu del barril, la qual cosa comportava, per a respectar el preu, empreses multinacionals, que el preu del barril de petroli se situés a l'alça.

L'**OPEP** (Organització de Països Exportadors de Petroli), la van formar el 1960 sis països (l'Aràbia Saudita, el Veneçuela), i es va ampliar el 1971 a sis països més (Qatar, Indonèsia, Líbia, els Emirats Àrabs Units, Algèria). La creació és un moviment de reacció a la intenció de les grans companyies petrolíferes de reduir el preu del petroli pagament als grans països productors, malgrat l'augment constant de la demanda mundial de petroli.

En el context de la guerra de 1973, l'**OPAEP** (l'Organització de Països Àrabs Exportadors de Petroli, composta més Egipte i Síria, i creada després de la guerra dels Sis Dies el 1967), va adoptar mesures que pretenien casar l'Amèrica, proveïdor de subministraments militars a Israel durant la guerra amb els Àrabs, iniciant un embargament dels Estats Units i Holanda –país on s'ubicava el mercat lliure (*spot*) de petroli més important del món–, mentre retallava una reducció d'aproximadament un 7% del total mundial.

Paral·lelament, van fracassar les negociacions entre l'OPEP i les set germanes per a augmentar el preu del barrell dels EUA, el seu preu real havia disminuït de resultes de la política monetària nord-americana. En conseqüència, l'OPEP van augmentar el preu del barril un 17%. Els mesos posteriors, el preu es va triplicar: va passar dels 3 \$ el 1974.

L'**embargament petrolífer** va tenir més efectes polítics que econòmics. 1973 és l'any que marca la percepció (l'actualitat) que els països Àrabs disposaven d'un gran instrument per a dur a terme els seus objectius de polítics en el terreny econòmic, l'embargament va ser superat per la política d'increment de la distribució de petroli que grans companyies, posseïdores de grans estocs.

L'altra mesura, tanmateix, sí que va tenir conseqüències econòmiques importants. Situada a cavall de les conseqüències de nacionalitzacions i els efectes de la guerra del Yom Kippur, l'augment del preu del petroli va impactar Europa: va afectar els balanços per compte corrent i va col·lapsar el creixement del producte nacional brut. Si l'economia dels països d'Europa Occidental, altament dependents del petroli provenint de l'OPEP, molt més net que l'augment del preu del petroli va tenir en els països menys desenvolupats, els anomenats països del Tercer

Les **conseqüències de la crisi del petroli** van ser diverses.

- En primer lloc, la crisi va evidenciar la **falta de reserves** per part dels governs; també va implicar l'inici d'una dels proveïdors (es va buscar el petroli en països no integrats en l'OPEP) i de diversificació de les fonts d'energia: marxa programes d'energia nuclear i polítiques de restricció del consum que els països d'Europa Occidental a reduir la seva dependència petrolífera i energètica).
- En segon lloc, es va posar en evidència la **manca d'un marc institucional** adequat per a afrontar una crisi energètica. Entre les mesures destacables s'ha d'esmentar la creació de l'Agència Internacional de l'Energia, organisme autònom de l'OCDE, orientada a respondre a situacions d'emergència en l'oferta i a la seguretat

2. La fractura centre-perifèria i el problema nord-

2.1. L'aparició d'un tercer bloc

2.1.1. La descolonització i els seus efectes sobre el sistema intern

Els grans imperis colonials europeus van penetrar als territoris d'Àsia i l'Àfrica per les costes i seguint el curs a Exploradors, aventurers, geògrafs i gent diversa (Livingstone, Stanley, Rhodes) van partir als territoris inexplorats primeres i d'esclaus, enviats per les metròpolis europees en el seu afany per controlar rutes comercials i mercats portuguesos i els comerciants Àrabs van ser els primers a arribar a la majoria dels territoris, tant a Àsia com a Europa van començar les conquestes la resta de països europeus, i el "repartiment" del món colonial es duu a terme especialment a la Conferència de Berlín de 1884, entre el Regne Unit, França, Alemanya i Bèlgica.

El **Regne Unit** controlava una franja de territori a l'Àfrica que anava **de nord a sud**, d'Egipte a l'actual Sud-àfrica: sobre Egipte, el Sudan angloegipci, la Somàlia britànica, l'Àfrica Oriental britànica (que agrupava els territoris d'Uganda), l'Àfrica Meridional (els territoris de Bechuanaland i les dues Rhodesies), i hegemonitzava el territori d'Àfrica occidental, després de l'inacabat intent de penetració pels grans rius per a fer un passadís que creués el continent controlava els territoris de Gàmbia, Sierra Leone, Costa d'Or i Nigèria. A l'Àsia, el Regne Unit controlava l'imperi de Ceilan –que havia passat prèviament per mans portugueses i holandeses–, Birmània i Malàisia).

França controlava a l'Àfrica la **zona nord-occidental i central**, des de les costes de la Mediterrània fins al golf de Marroc francès, Algèria, l'immens territori de l'Àfrica Occidental francesa (Mauritània, Senegal, Guinea Conakry, Dahomey –l'actual Benín–, Mali, Alt Volta –l'actual Burkina Faso– i Níger), l'Àfrica Equatorial francesa (el Txad, Camerun, Congo, Gabon), la Somàlia francesa i l'illa de Madagascar. Les possessions a l'Àsia es concentraven a Indoxina (Vietnam, Laos i Cambodja).

Holanda i Bèlgica controlaven els territoris d'Indonèsia i el Congo belga, respectivament. **Itàlia**, que quan a l'Àfrica ja havia perdut les seves colònies, va arribar a controlar Líbia, la Somàlia italiana i durant uns quants anys Etiòpia. Finalment, **Espanya i Portugal** controlaven els territoris de Río de Oro (Sàhara Occidental) i Río Muni

Guinea portuguesa (Guinea Bissau), Angola i Moçambic respectivament.

La manera com es va fer la colonització va esquarterar l'anterior organització social, econòmica i política de colonitzats. Com a criteri general val la pena assenyalar que la colonització va dividir ètnies, va desarticular tradicional, i va barrejar desordenadament grups culturals i identitats sòlidament assentades a Àsia i Àfrica.

El Regne Unit i França són, per les dimensions del seu imperi colonial, les dues grans metròpolis. Els dos països colonització diferenciats.

- El **Regne Unit** va utilitzar la política de govern indirecte, emprant les estructures tribals o polítiques existents. Això va implicar el manteniment de formes de govern premodernes (principats, petits regnes) i grans mancances de l'estructura administrativa de les zones que controlava.
- Per la seva part, **França** (i Bèlgica) van practicar una política d'assimilació, trencant les estructures socials precisament en unes zones d'alt nivell organitzatiu, les dels antics imperis centrals africans. Encara que la colonització era molt elevada, es van desarticular tots els territoris.

La descolonització

El procés de descolonització es produeix després de la Segona Guerra Mundial, entre els anys quaranta i la dècada de cinquanta. Les metròpolis europees, destrossades per la guerra, no podien sostenir els costos econòmics i militars d'unes colònies en l'esforç de guerra, havien lluitat per la llibertat i contra el nazisme i l'imperi japonès, i on havia crescut el sentiment d'emancipació, formant-se els primers partits polítics.

A més, l'experiència de lluita durant la guerra havia animat l'aparició i consolidació de grups guerrillers que lluitaven militar dels països europeus. L'**onada descolonitzadora** es produeix primer a Àsia. El 1947 es va desmembrar l'Índia i apareixen els nous països de l'Índia, Birmània, Ceilan (Sri Lanka) i el Pakistan; el 1949, Indonèsia, i el 1957, Malàisia. A l'Àfrica, emergeixen Vietnam, Laos i Cambodja. La "balcanització" africana s'inicia el 1956, amb les independències de Sudan; el 1957, Ghana i Togo, i el 1958, Guinea Conakry.

La resta de creació d'estats es realitza als anys seixanta, amb algunes excepcions que cal ressenyar. En primer lloc, Occidental continua vinculat a Espanya fins al 1975, com passa amb les colònies portugueses de Guinea Bissau i Timor-Leste. Namíbia, vinculada a Sud-àfrica des de la retirada alemanya de les seves colònies en finalitzar la Primera Guerra Mundial, no s'assoleix fins al 1990, quan finalitza el règim d'*apartheid* a Sud-àfrica i es redissenya el mapa del continent.

La **descolonització** va tenir un fort impacte en el sistema internacional, que va canviar substancialment poc a poc. El 1945, el món estava dissenyat pels grans poders aliats.

1) En primer lloc, els nous estats són **fruit dels pactes** entre les metròpolis i els grups de líders emergents al mateix moment. En la majoria dels casos, els països europeus voldran facilitar el seu accés al poder per a garantir així unes relacions comercials i mantenir les seves zones d'influència al món.

- De fet, el Regne Unit intentarà integrar tots els nous països descolonitzats a la Commonwealth, que funcionava des de 1931, per a mantenir els vincles polítics (en alguns casos el cap d'estat, amb poders simbòlics, dels nous països) i econòmics i comercials, assegurant un paper preeminent per a la lliure esterior en la realització d'intercanvi comercial i l'economia internacional.

- El mateix va fer França, que crea la Unió Francesa el 1946 amb els mateixos propòsits, reconvertint-la en Unió Francesa. La difícil perpetuació en el futur dels vincles entre els nous estats i les antigues metròpolis conduirà, en molts casos, a l'afirmació nacional i a canvis de règim que implicaran l'esclat de diversos conflictes armats.

2) En segon lloc, els nous estats emergeixen de la mateixa manera com s'havia produït l'administració colonial arbitrària en la majoria de casos i dibuixat sobre el paper amb un regle en altres, divideix ètnies i zones econòmiques confessionals, obligant els grups a una convivència forçada. Els interessos de les potències europees crearan conflictes a Gàmbia, de monocultiu, amb una estructura geogràfica que els condemnarà a la dependència econòmica; també a Mauritània, Níger, Mali o el Txad, el monolitisme geogràfic dels quals els impedirà diversificar la seva economia.

3) En tercer lloc, la descolonització **multiplica el nombre d'estats** del sistema internacional, que en la seva evolució s'integrarà en l'Organització de les Nacions Unides (que passa de 51 membres el 1945 a 99 el 1960, i a 159 el 1975), i multiplica i amplia les incipients organitzacions regionals.

El paper de les Nacions Unides

Precisament, el paper de les Nacions Unides va ser rellevant per al procés descolonitzador. El capítol XI de la Carta de les Nacions Unides desenvolupa el govern propi en els territoris no autònoms, i en el capítol XII, un règim internacional d'administració dels territoris que estiguessin sota un règim de mandat (com els de l'Orient Mitjà) o que fossin segregats d'estats enemics guerra.

El paper de l'Assemblea General de les Nacions Unides

El màxim assoliment de les Nacions Unides es va dur a terme des de l'**Assemblea General**, l'òrgan en què els països representats i que col·lidia amb la política practicada pel Consell de Seguretat, òrgan aquest últim on s'integra la metròpolis colonial, fet que explica la inacció, el bloqueig o l'acció opaca de les Nacions Unides en els processos de descolonització. Es van dur a terme mitjançant un enfrontament armat entre les metròpolis i els grups independentistes dels països colonitzats. La Declaració de l'Assemblea General el 1960 sobre la **concessió d'independència** als països i el 1960, va posar fi de manera ràpida i incondicional al colonialisme i a la situació de dependència dels territoris fideïcomissaris.

El 1970, l'Assemblea General va aprovar un programa d'activitats per a la plena aplicació de la independència dels països. L'origen de les sancions contra Rhodèsia del Sud. També es van estudiar mesures similars contra Sud-àfrica i Portugal.

No obstant això, cal descartar la idea que la descolonització va ser una mena de "carta atorgada" per les metròpolis. La majoria de casos de descolonització s'assoleix després de lluites armades dels territoris contra les metròpolis. França, que es van mostrar aclaparadorament reticents a abandonar les colònies. Els casos més representatius són: Indonèsia, el Congo Belga i Algèria, encara que val la pena ressenyar el cas de l'Índia britànica, per les condicions de tenir el seu procés de descolonització.

El subcontinent indi

Els inicis de la **presència britànica a l'Índia** es remunten al tractat de París de 1763, necessitada la indústria britànica d'abundants matèries primeres. Mitjançant el govern indirecte, el Regne Unit havia aconseguit evitar un front directe amb la presència al territori, que no va arribar a controlar per complet fins a finals del segle XIX. Fundat el 1885, el Congrés Indian convertí en un partit que mitjançant mètodes innovadors, la resistència pacífica d'un dels seus líders, Mahatma Gandhi, múltiples obstacles als britànics. Aquest partit mai no va arribar a mantenir bones relacions amb la metròpoli, fins i tot després de la independència.

la declaració final de Bandung va establir altres principis addicionals d'importància cabdal:

- El respecte als drets fonamentals dels pobles, de conformitat amb la Carta de les Nacions Unides.
- El reconeixement de la igualtat de races i nacions.
- El dret a defensar-se individualment o col·lectivament.
- El rebuig dels blocs imposat per l'existència de guerra freda.
- L'abstenció del recurs a l'amenaça d'agressió o a l'ús de la força.
- El compromís per solucionar pacíficament els conflictes.
- L'estímul a la cooperació entre els nous països.

És impossible analitzar la importància de Bandung sense tenir en compte la talla dels líders que la van impulsar amb Ghandi de la resistència índia contra els britànics i artífex de la independència; Nasser, símbol de la lluita britànica i francesa a l'Orient Mitjà i personificació del panarabisme; Nkrumah, el líder de la independència de africana per la descolonització, i Sukarno, líder de la independència d'Indonèsia. Això sense oblidar el paper ir ministre xinès d'Exteriors, va exercir en la Conferència.

L'impacte i significat de Bandung sobre les relacions internacionals va ser ampli. La idea comuna era impuls d'actuació, basada en el distanciament respecte als blocs i en el neutralisme. Bandung pretenia reforçar la s mitjançant una condemna del colonialisme i la reivindicació del desenvolupament econòmic.

És indubtable que es pot entendre com un intent d'organitzar els nous països, l'anomenat Tercer Món, tal com demògraf francès Alfred Sauvy el 1952, comparant la situació de molts països amb la del "Tercer Estat" de Siè Francesa. L'any següent, el 1956, en la Cimera que va tenir lloc entre els líders d'Egipte (Nasser), Iugoslàvia (començar a tractar sobre la creació d'un moviment que reunís els nous països.

Comunicat final de la Conferència Afroasiàtica de Bandung, abril de 1955

La Conferència Afroasiàtica ha estudiat la funció d'Àsia i de l'Àfrica i ha examinat els mitjans gràcies als quals els pot poden dur a terme la cooperació econòmica, cultural i política més estreta.

a) Cooperació econòmica

- 1) [...] Necessitat urgent d'impulsar el desenvolupament econòmic de la zona afroasiàtica. [...] Els països participen general d'una cooperació econòmica basada en els interessos mutus i en el respecte de la sobirania nacional. [...] Le la cooperació econòmica entre els països afroasiàtics no exclouen el caràcter desitjable o la necessitat d'una coopera de la zona afroasiàtica, incloent-hi la inversió de capitals estrangers.
- 2) Els països participants decideixen prestar-se una assistència tècnica, en la mesura que es pugui [...]
- 3) La Conferència Afroasiàtica recomana: l'establiment com més aviat millor d'un fons de les Nacions Unides per al c l'adjudicació per part del Banc Internacional de Reconstrucció i Desenvolupament d'una gran part dels seus recursos ràpida fundació d'una corporació financera internacional que haurà d'incloure en les seves activitats el compromís a c
- 4) [...] Necessitat vital d'estabilitzar el comerç de les mercaderies a la zona afroasiàtica. (...)
- 5) La Conferència Afroasiàtica preconitza una acció col·lectiva dels països participants per a estabilitzar els preus int mercaderies essencials mitjançant disposicions bilaterals i multilaterals. (...)

6) La Conferència estima que els països d'Àsia i de l'Àfrica han de diversificar les seves exportacions manufacturant primeres, sempre que això sigui econòmicament realitzable. (...)

b) Cooperació cultural

1) La Conferència està persuadida que el desenvolupament de la cooperació cultural figura entre els mitjans més po nacions. (...)

2) La Conferència ha pres nota del fet que l'existència del colonialisme en nombroses regions d'Àsia i d'Àfrica, sigui c impedeix la cooperació cultural i el desenvolupament de les cultures nacionals. [...] En particular, la Conferència con d'opressió cultural. (...)

c) Drets humans i autodeterminació

1) La Conferència Afroasiàtica declara que dóna ple suport als principis fonamentals dels drets humans tal com es de Nacions Unides i considera la Declaració Universal dels Drets Humans un objectiu comú cap al qual han de tendir tot: La Conferència declara que dóna ple suport al principi del dret dels pobles i de les nacions a disposar d'ells mateixos, gaudir totalment de tots els drets humans.

2) La Conferència deplora la política i les pràctiques de segregació i de discriminació racials que formen la base del s humanes en vastes regions de l'Àfrica i en altres parts del món. Aquest comportament no és només una violació grol també una negació dels valors essencials de la civilització i de la dignitat de les persones. (...)

3) Considerant la tensió existent al Pròxim Orient, tensió causada per la situació de Palestina, i considerant el perill c per a la pau mundial, la Conferència Afroasiàtica declara que dóna suport als drets del poble àrab de Palestina i dem resolucions de les Nacions Unides sobre Palestina i la realització d'una solució pacífica per al problema palestí.

d) Problemes dels pobles dependents

1) De conformitat amb la posició que ha pres sobre l'abolició del colonialisme, la Conferència Afroasiàtica dóna supoi d'Indonèsia respecte als passatges dels acords entre els Països Baixos i Indonèsia relatius a l'Oest d'Irian (Nova Guir

2) Pel que fa a la situació inestable a l'Àfrica del Nord i a la negativa persistent a concedir als pobles de l'Àfrica del N l'autodisposició, la Conferència Afroasiàtica declara que dóna suport als drets dels pobles d'Algèria, del Marroc i de Ti mateixos, i a pressa el Govern francès perquè arribi sense demora a una solució pacífica d'aquesta qüestió.

e) Mesures a favor de la pau i de la cooperació mundials

1) La Conferència Afroasiàtica, prenent nota del fet que diversos estats encara no han estat admesos a les Nacions l una cooperació eficaç per a la pau mundial les Nacions Unides haurien de ser universals, apel·la al Consell de Segure l'admissió de tots els estats que tenen les qualitats requerides per la Carta per a ser membres de les Nacions Unides considera que la representació dels països de la regió asiàtica i africana al Consell de Seguretat és inadequada, si es geogràfica equitativa. (...)

2) La Conferència Afroasiàtica, havent considerat com a perillosa la situació de tensió internacional i els riscos a què humana pel perill d'explosió d'una guerra total, en què s'empraria el poder destructiu de tots els tipus d'armaments, i termonuclears, crida l'atenció de totes les nacions sobre les terribles conseqüències que es derivarien si tingués lloc Conferència considera que el desarmament i la prohibició de la producció i de la utilització d'armes de guerra nuclear l'experimentació amb aquestes armes, són unes necessitats imperatives per a salvar la civilització de la por i de la p total. (...)

f) Declaració sobre els problemes dels pobles dependents

La Conferència Afroasiàtica ha discutit els problemes dels pobles dependents i del colonialisme, i dels mals que es de pobles a la servitud de l'estranger, a la seva dominació i a la seva explotació per aquest últim motiu. La Conferència

1) A declarar que totes les manifestacions del colonialisme són un mal al qual s'ha de posar fi ràpidament.

2) A declarar que la qüestió dels pobles sotmesos a la servitud de l'estranger, a la seva dominació i a la seva explotació dels drets fonamentals de les persones, és contrària a la Carta de les Nacions Unides i obstaculitza la pau i la cooperació.

3) A declarar que dóna suport a la causa de la llibertat i de la independència dels pobles.

4) I a apel·lar a les potències interessades perquè atorguin a la llibertat i a la independència d'aquests pobles.

g) Declaració sobre les mesures favorables a la pau i a la cooperació mundials

La Conferència ha examinat ansiosament el tema de la pau mundial i de la cooperació. Ha pres nota amb profunda irascència internacional i del perill de guerra atòmica mundial. El problema de la pau és el corollari de la seguretat internacional. Els països haurien de cooperar, en particular per mitjà de les Nacions Unides, per arribar a una reducció dels armaments nuclears sota un control internacional eficaç. És d'aquesta manera com es pot assegurar la pau internacional i la utilitat nuclear amb finalitats pacífiques [...].

h) Deu principis

1) Respecte pels drets humans fonamentals, la conformitat amb les finalitats i amb els principis de la Carta de les Nacions Unides.

2) Respecte per la sobirania i la integritat territorial de totes les nacions.

3) Reconeixement de la igualtat de totes les races i de la igualtat de totes les nacions, grans i petites.

4) No-intervenció i no-ingerència en els assumptes interns dels altres països.

5) Respecte pel dret de tota nació a defensar-se individualment o col·lectivament, de conformitat amb la Carta de les Nacions Unides.

6) Rebutjament del recurs als acords de defensa col·lectiva destinats a servir els interessos particulars de les grans potències.

7) Abstenció d'actes o d'amenaques d'agressió o de l'ús de la força contra la integritat territorial o la independència pròpia.

8) Solució de tots els conflictes per mitjans pacífics, com ara la negociació o la conciliació, l'arbitratge o el recurs davant els òrgans pacífics que puguin escollir els països interessats, de conformitat amb la Carta de les Nacions Unides.

9) Foment dels interessos mutus i de la cooperació.

10) Respecte per la justícia i les obligacions internacionals. (...)

Font: Adaptat i resumit de Roberto Mesa, 1982.

La influència de Bandung en els nous estats també va ser molt significativa. Entre 1960 i 1967 van emergir 45 nous estats a l'Àfrica, que van generar agregacions i organismes regionals. El 1958, va tenir lloc la Conferència d'Estats Africans a Accra, Ghana, que va marcar l'inici dels treballs per a la creació de l'OUA, l'Organització per a la Unitat Africana el 1963 amb 41 membres.

Tres agregacions diferents de països africans

No obstant això, aviat van sorgir les diferències respecte de si els nous països africans s'havien d'unir al voltant del panafricanisme, del qual, alhora, hi havia diferents concepcions. En pocs anys van sorgir tres agregacions amb diferents característiques:

- En primer lloc, el **grup de Brazzaville**, el 1960, de països francòfons, vist com una iniciativa neocolonialista com el Senegal, el Congo, Mauritània, el Txad, l'Alt Volta i Madagascar. Aquests països crearien finalment el Grup de Cooperació Econòmica i Malgaixa de Cooperació Econòmica.

- En segon lloc, el **grup progressista de Casablanca**, el 1961, de marcada tendència panafricanista, que incloïa àrabs i alguns països de l'Àfrica Occidental (Algèria, Egipte, el Marroc, Ghana, Mali i Guinea Conakry), que van crear la creació de l'OUA.
- Finalment, el **grup de Monròvia**, també el 1961, contraris al panafricanisme i que incloïa Etiòpia, Libèria, Líbia, Somàlia, Togo i Tunísia.

El Moviment de Països No Alineats

Mentrestant, el llegat de Bandung es va concretar en l'organització d'un moviment. El 1961, es va crear a la Conferència de Bandung el **Moviment dels Països No Alineats**. El moviment era recolzat per l'activitat de les mateixes Nacions Unides, mitjà de la seva Assemblea General, havien aprovat la Declaració sobre la concessió d'independència als pobles sota un control internacional, s'havien produït esdeveniments que reforçaven l'esperit del que s'havia declarat a Bandung: la lluita armada a Angola contra la colonització portuguesa; s'havia produït l'alliberament de Jomo Kenyatta, després de la seva implicació en la rebel·lió dels Mau-Mau contra els britànics (aquest líder independentista de Kenya es convertiria en el seu país); havia triomfat la revolució castrista a Cuba, i s'havia produït la intervenció índia a l'illa de Goa per a la independència portuguesa.

A Belgrad van assistir un total de vint-i-sis països, fonamentalment d'Àsia i d'Àfrica, que, al costat d'una presència important de països llatins i americans, van decidir crear un moviment que representés una tercera via en les relacions internacionals, també es va incorporar Iugoslàvia. Malgrat estar ubicada en un altre continent i no tractar-se d'un país descol·ligat, mostrant la seva voluntat d'equidistància en la divisió est-oest a Europa.

Els principis que es van proclamar van ser l'antiimperialisme, l'anticolonialisme i l'antineocolonialisme; la lluita per la independència dels pobles (aquesta carta adreçada als Estats Units i a la Unió Soviètica es reclamava que fessin esforços a favor de la negociació de les guerres); també van proclamar la seva oposició a les aliances militars i a la presència de bases militars i nuclears a altres països; més, van manifestar la seva oposició al racisme, al sionisme i a l'*apartheid*, recordant especialment la política de l'apartheid a Rhodèsia i de Sud-àfrica.

Finalment, els participants a la Conferència de Belgrad van fer una crida per la cooperació econòmica i per la cooperació econòmica internacional (NOEI). El lideratge de Sukarno (Indonèsia), Kwame Nkrumah (Ghana), Gamal Abdel Nasser (Egipte) i Tito (Iugoslàvia) i Jawaharlal Nehru (Índia) va ser central per a l'èxit de la iniciativa.

El 1964 ja eren quaranta-set els països no alineats que es van reunir de nou, aquesta vegada al **Caire**, on van adoptar la Pau i la Cooperació Internacional i la seva coordinació amb l'OUA, l'Organització per a la Unitat Africana.

El 1970 a **Lusaka**, en la III Conferència, als països del Moviment s'hi van unir els grups d'alliberament que lluitaven contra els règims imposats per aquestes a Angola, Moçambic i Zimbabue, i de nou es van fer peticions per a la independència dels països.

En la IV Conferència a **Alger**, de 1973, poc abans de la guerra del Yom Kippur, el nombre de participants havia augmentat considerablement: setanta-cinc països, vint-i-tres observadors i tres convidats. A Alger es van aprovar la Declaració Econòmica i el Programa d'Acció per a la Cooperació Econòmica, a més d'iniciar-se la institucionalització mitjançant una oficina de coordinació entre disset països, amb capacitat per a prendre decisions per consens i coordinar-se en les relacions internacionals.

Efectivament, la **Carta d'Alger** argumentava que entre 1953 i 1966 la participació dels països en desenvolupats i les exportacions mundials havia disminuït del 27% al 19,3%, i que mentre que el valor de les exportacions dels països desenvolupats havia augmentat del 27% al 40,3%, el dels països en desenvolupament havia disminuït del 27% al 19,3%.

augmentat en 65.000 milions de dòlars en aquell període, als països en desenvolupament només corresponia un de 3.000 milions de dòlars.

També s'argumentava que a la dècada dels seixanta, els països en desenvolupament havien pogut comprar un d'importacions per un mateix valor determinat de les seves exportacions tradicionals. La **pèrdua de poder adquisitiu** dels països en vies de desenvolupament i incrementava el deute públic, en uns països en situació de producció d'aliments estancada i en ràpid creixement demogràfic. Per a pal·liar aquests greus dèficits, la Comissió va proposar un programa d'acció amb mesures que calia adoptar en favor d'aquest conjunt de països.

El nou ordre mundial de la informació també va ser reclamat pels **països no alineats en la cimera d'Alger, 1973**, on es va **constatar que els recursos i la gestió dels mitjans i les tecnologies de la informació eren a les mans dels països d'Europa Occidental, fet que generava una situació de dependència cultural**. La petició va ser rebuda per l'Assemblea General de les Nacions Unides el 1976, i es va fer l'encàrrec a la Unesco de donar suport a la iniciativa. La reunió de la Unesco aquell mateix any va generar una comissió d'estudi, com a mesura conciliadora entre les dues posicions: dels països desenvolupats a la idea del nou ordre de la informació. Els treballs de la Comissió Intercontinental sobre Problemes de la Comunicació van quedar exposats en l'Informe McBride (el seu president), que es va presentar a l'Assemblea General el 1977, on es va validar les recomanacions realitzades pels països no alineats. No obstant això, les conclusions de l'informe no van plasmar-se en política les dècades següents i la petició va caure en oblit.

L'èxit dels països no alineats va prosseguir en la V Conferència de Colombo el 1976 (vuitanta-sis països) i en la VI Conferència de l'Havana el 1979 (noranta-cinc països), però a partir d'aquesta última conferència les diferències entre Tito i Fidel Castro, per la intenció d'aquest últim de vincular el Moviment a l'URSS, van començar a marcar les dècades següents pel final de la Guerra Freda.

Fins a l'actualitat, a més de les indicades, s'han fet vuit conferències més: Nova Delhi (1983); Harare (1986); Cartagena de Indíes (1995); Durban (1998); Kuala Lumpur (2003), i l'Havana (2006).

2.1.3. Emergència del diàleg nord-sud: el grup dels 77 i l'UNCTAD

Els països descolonitzats no es van limitar a expressar la seva opinió des dels fòrums esmentats. Conscients que la seva vida internacional implicava un cert poder de pressió als organismes internacionals, van començar a organitzar-se i a desenvolupar seves polítiques a les Nacions Unides, especialment en les tasques de l'Assemblea General.

El **Grup dels 77** es va establir el juny de 1964 per part de setanta-set països signants d'una declaració amb motiu de la primera sessió de la Conferència sobre Comerç i Desenvolupament de les Nacions Unides (UNCTAD). El Grup dels 77 va partir de la carta aprovada en la Conferència d'Alger el 1967, i va donar origen a una estructura de desenvolupament que va crear els capítols del Grup en la FAO (Organització de les Nacions Unides per a l'Agricultura i l'Alimentació), les Nacions Unides per al Desenvolupament Industrial, la Unesco (Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura), l'UNEP (Programa de les Nacions Unides per al Medi Ambient), i el Grup dels 24 davant el Banc Mundial i el Fons Monetari Internacional. Va néixer amb l'objectiu d'articular i promoure els seus interessos econòmics col·lectius i enfortir la negociadora conjunta en tots els assumptes econòmics relacionats amb el sistema de les Nacions Unides.

Precisament, la Conferència de les Nacions Unides sobre Comerç i Desenvolupament (UNCTAD) es va crear el 1964 amb l'objectiu de promoure la integració dels països en vies de desenvolupament en l'economia mundial dins un marc propici per al desenvolupament. L'UNCTAD actua com un fòrum de debat intergovernamental, duu a terme investigacions i anàlisi de polítiques i promou la cooperació entre els països.

En les seves primeres dècades d'existència, la UNCTAD va guanyar autoritat en emergir com un fòrum intergovernamental de negociacions nord-sud, incloent-hi la discussió sobre un nou ordre econòmic internacional. En aquesta època es van desenvolupar **importants** com:

- El sistema generalitzat de preferències (1968), per a millorar l'accés de les economies en via de desenvolupament dels països desenvolupats.
- Una sèrie d'acords sobre mercaderies, per a estabilitzar els preus d'exportacions crucials per als països en vies de desenvolupament.
- Acords per a enfortir la capacitat dels països en desenvolupament de mantenir les seves flotes mercants.
- Una sèrie d'acords multilaterals sobre principis equitatius i regles de conducta per al control de pràctiques d'exportació.

En aquesta primera fase, els assoliments més coneguts són segurament la definició de l'objectiu del 0,7% d'ajuda oficial al desenvolupament per part dels països més desenvolupats, objectiu adoptat també per l'Assemblea General de les Nacions Unides el 1970, i la identificació, el 1971, de la categoria de països menys desenvolupats, que uneixen vulnerabilitat i ingressos baixos i un capital humà feble.

Els països menys desenvolupats

En l'actualitat, aquesta categoria està composta per cinquanta països, una quarta part del total mundial. La majoria són països del continent africà. Caldrà esperar fins al 1981 perquè la UNCTAD organitzi la Primera Conferència de Nacions Unides sobre Desenvolupament.

Als anys vuitanta, la UNCTAD es va haver d'enfrontar a un context econòmic i polític canviant. D'una banda, la crisi econòmica va començar a posar l'èmfasi en la necessitat que les estratègies de desenvolupament s'orientessin a la liberalització comercial i la privatització de les empreses públiques. A més, moltes economies en via de desenvolupament van quedar immerses en el problema del **deute extern**. Els programes d'ajustament estructural del Banc Mundial i del Fons Monetari Internacional aplicats als països amb aquest problema fins i tot van empitjorar la seva situació econòmica, i van ocasionar un augment de les taxes d'inflació, especialment a l'Amèrica Llatina. Addicionalment, es va incrementar la interdependència entre països a escala mundial.

El treball de la UNCTAD en aquesta dècada es va circumscriure a l'**assistència tècnica als països**, encara que també es van desenvolupar negocis importants en l'àmbit de la cooperació sud-sud, com l'Acord sobre un **sistema global de preferències** entre països desenvolupats, el 1989, que ha estat ratificat per quaranta-quatre països.

Des dels anys noranta, la UNCTAD s'ha adaptat a un nou context internacional caracteritzat per la creació de l'Organització Mundial del Comerç en finalitzar la Ronda Uruguai del GATT el 1995; a un increment espectacular dels fluxos financers internacionals i a la gran inestabilitat i volatilitat financeres, i a l'increment de la inversió estrangera directa com a subproducte de la globalització. La UNCTAD se centra ara a analitzar els vincles entre comerç, inversions, tecnologia i empreses; a assistir i promoure les vies de desenvolupament i a col·laborar-hi davant les negociacions comercials internacionals.

2.2. Evolució i declivi de la perifèria

2.2.1. La reclamació d'un nou ordre econòmic internacional i el pr

desenvolupament

El terme **centre-perifèria** va ser encunyat per l'economista argentí Raúl Previsch. Membre de l'escola estructural de relacions internacionals, va desenvolupar la teoria de la dependència, entesa com una situació en què les economies depenien de les del món desenvolupat o Primer Món, i es convertien en productores de matèries primeres per desenvolupades.

Per tant, la fractura centre-perifèria assenyalaria l'existència d'un centre, constituït per economies fortes, i una perifèria, les economies dels quals són febles però que es veuen forçades a interactuar seguint unes regles establertes pel centre.

El problema que més consensos ha generat entre els països de la perifèria és la reclamació d'un **nou ordre econòmic** (NOEI). Llargament reclamat pels països no alineats després de la Conferència d'Alger, el nou ordre econòmic va ser adoptat per l'Assemblea General de les Nacions Unides el 1974. És la constatació que, malgrat l'alliberament recent de la perifèria, el món aglutinava el setanta per cent de la població mundial, només gaudia del trenta per cent de la riquesa i patia d'analfabetisme, fam i desnutrició, i una greu hipoteca econòmica, il·lustrada pel deute extern. Així, davant un s'argumentava que l'actual ordre econòmic internacional entrava en contradicció amb la realitat del món contemporani.

Des de l'Assemblea General, després de la crida al respecte per la sobirania dels pobles, la no-ingerència i el no-ús de la força, es proposava la cooperació internacional en l'ajuda al desenvolupament, amb el benentès que la situació dels països de la perifèria íntima relació amb la necessitat de desenvolupament. També s'afirmava que el desenvolupament no es podia aconseguir sense la participació activa dels pobles i activitats de les empreses multinacionals i sense que els pobles controlessin els seus propis recursos nacionals i el dret de nacionalització dels recursos. En aquest sentit, es proposava l'ampliació del control sobre els recursos naturals i el dret de cada país a adoptar el sistema econòmic i social que consideri més apropiat per al seu desenvolupament.

Declaració de l'Assemblea General de les Nacions Unides sobre l'establiment d'un nou ordre econòmic internacional, 1974

[...] Havent convocat un període extraordinari de sessions de l'Assemblea General per a estudiar per primera vegada les matèries primeres i del desenvolupament i considerar les qüestions econòmiques més importants amb què s'enfronta el món, [...]

Proclamem solemnement la nostra determinació comuna de treballar amb urgència per l'establiment d'un nou ordre econòmic internacional, en l'equitat, la igualtat sobirana, la interdependència, l'interès comú i la cooperació dels estats, siguin quins siguin els interessos comuns, que permeti corregir les desigualtats i reparar les injustícies actuals, eliminar les disparitats creixents entre els països en desenvolupament i garantir a les generacions presents i futures un desenvolupament econòmic i social que sigui just i la justícia [...]

1) L'èxit més important i significatiu en les últimes dècades ha estat l'alliberament d'un gran nombre de pobles i nacions, la qual cosa els ha permès de convertir-se en membres de la comunitat de pobles lliures. També s'han aconseguit tantes victòries en les esferes de les activitats econòmiques en les tres últimes dècades; d'aquesta manera, s'ha proporcionat una millora del benestar de tots els pobles. Tanmateix, els últims vestigis de la dominació estrangera i colonial, l'ocupació forana, l'*apartheid* i el neocolonialisme en totes les seves formes es continuen comptant entre els màxims obstacles per a la realització dels països en desenvolupament i de tots els pobles interessats. Els beneficis del progrés tecnològic no són compartits equitativament pels membres de la comunitat internacional. Els països en desenvolupament, que constitueixen el 70% de la població mundial, són els que pateixen les pèrdues dels ingressos mundials. Ha estat impossible aconseguir un desenvolupament uniforme i equilibrat de la comunitat internacional. La disparitat entre els països desenvolupats i els països en desenvolupament continua augmentant. El sistema establert en una època en què la majoria dels països en desenvolupament ni tan sols no existien com a estats, ha perpetuat la desigualtat.

2) L'actual ordre econòmic internacional està en contradicció directa amb l'evolució de les relacions polítiques i econòmiques del món contemporani. Des de 1970, l'economia mundial ha experimentat una sèrie de crisis greus que han tingut serioses conseqüències, especialment sobre els països en desenvolupament a causa de la seva major vulnerabilitat, en general, davant els irracionalismes dels països en desenvolupament s'han convertit en un factor poderós que fa sentir la seva influència en totes les esferes de la vida. Aquests canvis irreversibles en la relació de forces al món fan que sigui necessària una participació activa i en igualtat de condicions dels països en desenvolupament en la formulació i l'execució de totes les decisions que interessin a la comunitat internacional.

3) Tots aquests canvis han posat en relleu la realitat de la interdependència entre tots els membres de la comunitat internacional. Els esdeveniments han posat clarament de manifest que els interessos dels països desenvolupats i els interessos dels països en desenvolupament no poden quedar aïllats els uns dels altres, que hi ha una estreta interrelació entre la prosperitat dels països desenvolupats i la dels països en desenvolupament, que la prosperitat de la comunitat internacional en conjunt depèn de la prosperitat dels països en desenvolupament. La cooperació internacional per al desenvolupament és l'objectiu compartit i el deure comú de totes les nacions de la comunitat internacional sobre la base de la igualtat sobirana i l'eliminació del desequilibri que hi ha entre ells.

4) El nou ordre econòmic internacional s'ha de basar en el ple respecte dels principis següents:

- a)** La igualtat sobirana dels estats, la lliure determinació de tots els pobles, la inadmissibilitat de l'adquisició dels territoris per la força i la no-ingerència en els assumptes interns d'altres estats.
- b)** La més àmplia cooperació entre tots els estats membres de la comunitat internacional, basada en l'equitat i que garanteixi als països en desenvolupament l'existència al món i assegurar la prosperitat de tothom.
- c)** La participació plena i efectiva, sobre una base d'igualtat, de tots els països en la solució dels problemes econòmics i socials dels països, tenint present la necessitat d'aconseguir el desenvolupament accelerat i fent al mateix temps partícips de les mesures especials a favor dels països en desenvolupament menys avançats, sense litoral i insulars, i també els països que pateixen greument afectats per les crisis econòmiques i els desastres naturals, sense perdre de vista els interessos dels altres països.
- d)** El dret de cada país a adoptar el sistema econòmic i social que consideri més apropiat per al seu desenvolupament i a l'eliminació de qualsevol discriminació.
- e)** La plena sobirania permanent dels estats sobre els seus recursos naturals i totes les seves activitats econòmiques i el dret de cada país a exercir un control efectiu sobre ells i a la seva explotació, amb mitjans ajustats a la seva producció i de nacionalització o transferència de la propietat a seus nacionals (aquest dret és una expressió de la plena sobirania i no pot sotmetre cap estat a cap tipus de coerció econòmica, política o d'una altra índole per a impedir el lliure i ple exercici dels seus recursos naturals i de tots els altres recursos, i a la indemnització total per l'explotació, l'esgotament i el deteriorament dels recursos i tots els altres recursos d'aquests estats, territoris i pobles).
- g)** La reglamentació i supervisió de les activitats de les empreses transnacionals mitjançant l'adopció de mesures en el camp dels països on aquestes empreses duen a terme les seves activitats, sobre la base de la plena sobirania d'aquests països.
- h)** El dret dels països en desenvolupament i dels pobles de territoris sota dominació colonial i racial a l'ocupació estrangera a l'alliberament i recuperar el control efectiu sobre els seus recursos naturals i les seves activitats econòmiques.
- i)** La prestació d'assistència als països en desenvolupament, als pobles i territoris sotmesos a la dominació colonial i a la discriminació racial o l'*apartheid*, o que són víctimes de mesures econòmiques, polítiques o de qualsevol altre tipus de coerció sobre ells a fi d'aconseguir que subordinin l'exercici dels seus drets sobirans i obtenir-ne avantatges de quals quals neocolonialisme en totes les seves formes, i que han establert o estan tractant d'establir un control efectiu sobre els seus recursos naturals i de tots els altres recursos, i a la indemnització total per l'explotació, l'esgotament i el deteriorament dels recursos i tots els altres recursos d'aquests estats, territoris i pobles.
- j)** L'establiment de relacions justes i equitatives entre els països en desenvolupament i els països desenvolupats, els productes primaris, els productes manufacturats que exportin els països en desenvolupament i els preus de les matèries primeres, els productes bàsics, els productes de capital i l'equip que importin, a fi d'aconseguir una millora contínua en la seva relació d'intercanvi insatisfactòria i mundial.
- k)** La prestació d'assistència activa als països en desenvolupament per tota la comunitat internacional, sense condicions.
- l)** La garantia que un dels principals objectius del sistema monetari internacional reformat serà promoure el progrés econòmic i assegurar-los un corrent suficient de recursos reals.
- m)** La millora del caràcter competitiu dels productes naturals que rivalitzen amb els productes substitutius sintètics.
- n)** El tracte preferencial i sense reciprocitat als països en desenvolupament, sempre que sigui factible en totes les esferes de la vida econòmica internacional quan això sigui possible.

- o) La creació de condicions favorables per a la transferència de recursos financers als països en desenvolupament.
- p) La facilitació als països en desenvolupament de l'accés als avenços de la ciència i la tecnologia modernes, la promoció de la tecnologia i la creació d'una tecnologia autònoma en benefici dels països en desenvolupament, de la forma i amb les seves condicions.
- q) La necessitat que tots els estats posin fi al malbaratament dels recursos naturals, incloent-hi els productes alimentaris.
- r) La necessitat que els països en desenvolupament consagrin tots els seus recursos a la causa del desenvolupament.
- s) El reforçament –mitjançant mesures individuals i col·lectives– de la cooperació econòmica, comercial i financera en el desenvolupament, principalment de forma preferencial.
- t) La facilitació del paper que les associacions de productors poden exercir dins el marc de la cooperació internacional per aconseguir els seus objectius, entre altres coses, la prestació d'assistència per a promoure el creixement sostingut de l'economia mundial en desenvolupament dels països en desenvolupament.

5) L'adopció unànime de l'Estratègia Internacional del Desenvolupament per al Segon Decenni de les Nacions Unides és un pas important en la promoció de la cooperació econòmica internacional sobre una base justa i equitativa. El compliment de les obligacions i els compromisos contraïts per la comunitat internacional en el marc de l'Estratègia, en particular els relacionats amb les obligacions del desenvolupament dels països en desenvolupament, contribuirà considerablement a l'assoliment de la declaració.

Les Nacions Unides, com a organització universal, han de ser capaces de fer front als problemes de la cooperació econòmica d'una manera àmplia i de protegir de la mateixa manera els interessos de tots els països. Han d'exercir un paper encara més important en l'establiment d'un nou ordre econòmic internacional. La Carta de drets i deures econòmics dels estats, per a la preparació de la declaració serà una font addicional d'inspiració, constituirà una contribució important pel que fa a això. (...)

Font: Adaptat i resumit de les Nacions Unides (<https://www.un.org/>).

[https://www.un.org/es/comun/docs/?symbol=A/RES/3201\(S-VI\)](https://www.un.org/es/comun/docs/?symbol=A/RES/3201(S-VI)) ([https://www.un.org/es/comun/docs/?symbol=A/RES/3201\(S-VI\)](https://www.un.org/es/comun/docs/?symbol=A/RES/3201(S-VI)))

La **Declaració de NOEI** presentava, a més, un programa d'acció en diverses àrees, respecte a les quals es reia l'acció immediata.

- 1) En primer lloc, una acció respecte als problemes fonamentals de matèries primeres i productes primaris en el comerç internacional i el desenvolupament.
- 2) En segon lloc, una revisió del sistema monetari internacional i de la seva relació amb el finançament del creixement.
- 3) En tercer lloc, consensos internacionals sobre polítiques que possibilitessin la industrialització i la transmissió de tecnologia.
- 4) En quart lloc, la reglamentació i fiscalització de les activitats de les empreses transnacionals; caldria esperar que s'assolís molt parcialment aquest objectiu, quan la Subcomissió sobre Promoció i Protecció dels Drets Humans aprovés les *Normes sobre les responsabilitats de les empreses transnacionals i altres empreses comercials en el desenvolupament*.
- 5) En cinquè lloc, una carta de drets i deures econòmics dels estats, que no s'aprovaria fins al desembre de 1980.
- 6) Finalment, es demanava una actuació en la promoció de la cooperació entre els països en desenvolupament i els països desenvolupats.

La reacció internacional a aquestes peticions no va ser ràpida ni esperançadora. Les mateixes Nacions Unides no van adoptar la Declaració fins al 1986, perquè la seva Assemblea General aprovés la Declaració sobre el dret al desenvolupament. Poc després, el 1981, set països desenvolupats (Canadà, RFA, Àustria, Japó, França, Suècia i Estats Units) i catorze de països en desenvolupament (Costa d'Ivori, Bangla Desh, Algèria, Mèxic, Aràbia Saudita, Brasil, Xina, Filipines, Iugoslàvia, Nigèria i Veneçuela), juntament amb el secretari general de les Nacions Unides, Kart Waldheim, es van reunir per debatre les divisions econòmiques entre els països del nord i del sud. La trobada havia estat proposada per l'**Informe Brandt** encarregada de fer propostes sobre el problema del desenvolupament entre el nord i el sud sota els ausausos de la comunitat internacional.

L'Informe Brandt assenyalava l'increment de les disparitats econòmiques entre el nord i el sud: augment de la renda, especialment al sud, augment de la fam i de la pobresa, discriminació de gènere, nivells molt baixos d'ajuda

(tan sols un 0,21% del PIB), agreujament del problema del deute extern, increment de les despeses militars, les condicions mediambientals, concentració de la tecnologia al món desenvolupat, activitat no regulada de multinacionals, reducció del preu de les exportacions dels països en desenvolupament, i desregulació dels drets internacionals, fet que genera greus problemes econòmics als països en desenvolupament.

Mentre que la cimera de Cancún no va produir resultats significatius, les veus d'alerta des del sud i des de les nacions desenvolupades continuaven. El problema del desenvolupament al sud es va incrementar als anys finals de la dècada dels 70, corresponent a aquests països només era del 8% respecte al nord el 1987. Del conjunt de països, els que més feien falta eren els de l'Àfrica. A finals de la dècada dels vuitanta havia augmentat la tendència a la concentració de la pobresa més de la meitat de la població vivia en la pobresa més absoluta.

L'**Informe de Desenvolupament Humà del PNUD** el 1990 (el primer que es va fer) va contribuir de manera significativa al coneixement del problema del desenvolupament al món. L'informe assenyalava que el creixement dels ingressos per persona en desenvolupament se situava en el 2,9% anual entre 1965 i 1980, una taxa considerablement inferior al món desenvolupat. D'aquell any, la tendència va quedar frenada, especialment a l'Àfrica (un declivi del 2,4% anual) i a l'Amèrica Llatina. La causa del problema del deute i a l'estancament econòmic que s'inicia a la dècada dels anys vuitanta. Això anava acompanyat d'un creixement demogràfic als països en vies de desenvolupament, on la població s'havia duplicat aquells anys.

El PNUD també va distingir el **desenvolupament humà sostenible**, entenent-lo com l'equilibri entre creixement econòmic, desenvolupament humà i protecció ambiental. El desenvolupament humà es mesura en termes de PIB, com una distribució equilibrada de PIB per càpita, la qual cosa permetia una classificació de països molt més ajustada que els mesurats en termes de PIB. Així, es distingien entre:

- Països amb una distribució desigual de la riquesa (la majoria de països africans).
- Països en què, malgrat una distribució deficient, hi havia una despesa social governamental ben estructurada (Costa Rica, Corea del Sud, Malàisia i Sri Lanka).
- Països en què el desenvolupament humà havia estat interromput pel fre al creixement econòmic (Xile, Xina, i Zimbabwe).
- Oportunitats perdudes per al desenvolupament humà, en el cas de països amb creixement econòmic que no desenvolupaven el desenvolupament humà (els casos de Brasil, Nigèria i Pakistan).

El PNUD va introduir noves variables, a més de les econòmiques, en la valoració del desenvolupament. El creixement econòmic, però insuficient per al desenvolupament humà, que es basaria en tres capacitats clau: viure una vida sana i plena, tenir formació i disposar d'un estàndard decent de vida. Això va conduir a una classificació de països segons el seu IDH (índice de desenvolupament humà): alt (igual o superior a 0,800), mitjà (de 0,500 a 0,799) i baix (inferior a 0,500).

Dos dels components bàsics del desenvolupament humà –ingressos i esperança de vida– donaven un resultat subdesenvolupats. L'**esperança de vida** va augmentar en el conjunt de països, però amb resultats dispars per regions. A Àsia es van produir avenços significatius (la Xina va passar d'una esperança de vida de 47 anys el 1960 a 70 anys el 1987), l'esperança de vida a l'Àfrica va continuar baixa, amb una mitjana de només 51 anys. Per al món desenvolupat, l'esperança de vida se situava al final de la Guerra Freda en 62 anys, sense assolir encara el nivell que ja tenia el 1960 (69 anys) i molt lluny dels 74 anys que aquests països assolien el 1987. Els països de més creixement econòmic (Corea del Sud, Hong Kong, Malàisia o Corea del Sud) eren els que més van augmentar la seva esperança de vida.

2.2.2. El problema del deute

L'origen del problema del deute extern està estructuralment relacionat amb els sistemes econòmics (productiu polític i social als països en vies de desenvolupament.

• Raons estructurals

Entre les raons que ho expliquen es poden esmentar les següents:

- 1)** En primer lloc, el comerç d'aquests països és desigual, ja que disposen de menor poder negociador que els genera una situació en què les exportacions d'aquests països són a preus baixos, mentre que les importacions així, es desequilibren les balances comercials i els pagaments generen deute.
- 2)** En segon lloc, molts països en vies de desenvolupament fan despeses no productives (importació d'armes i incrementen el deute amb l'exterior.
- 3)** En tercer lloc, l'activitat de les corporacions multinacionals genera una sortida de divises (repatriació dels patents, marques i llicències d'exploació, pagament d'interessos de crèdits).
- 4)** En quart lloc, els crèdits concedits pels països industrialitzats als països en vies de desenvolupament perquè productes són una altra font addicional que genera deute extern.

A més d'aquestes raons estructurals, part del problema del deute dels països en vies de desenvolupament va a la conseqüència de diversos processos.

- D'una banda, alguns països descolonitzats, com Indonèsia i Haití, ja van entrar a la vida internacional amb **hipotecades**, ja que es van haver de fer càrrec del deute de les metròpolis com a condició per a l'accés a la vida internacional.
- A més, la voluntat d'iniciar processos de desenvolupament en molts països, la majoria nous estats sorgits d'antic col·lacionats, van generar la subsegüent demanda i accés a **crèdits "tous"** (amb interessos baixos i llargs períodes d'amortització) financers internacionals. El Fons Monetari Internacional i el Banc Mundial van concedir crèdits massius destinats a infraestructura i a substitució d'importacions, un model de desenvolupament dels anys seixanta que pretenia substituir les importacions provinents dels països industrialitzats.

Una altra raó de pes va ser el suport extern, en forma de **crèdits**, que van rebre les dictadures o les "cleptocràcies" per a fer front a la seva oposició interna, per part dels Estats Units. La posada en marxa de polítiques de seguiment de la Llatina va significar l'orientació de la defensa cap a assumptes de seguretat interior, que es concretava en repulsió de l'oposició política i desencadenament de guerres civils (com a Guatemala, El Salvador o Haití). Aquesta política d'endeutament dels règims. Una cosa similar va ocórrer al continent africà, amb les intervencions militars de Sudafrica a Namíbia; a Àsia, amb la intervenció d'Indonèsia a Timor Oriental, o a l'Orient Mitjà, durant la guerra entre l'Iraque i l'Iran.

A les raons estructurals assenyalades, s'hi han d'afegir causes de tipus conjuntural. Els països deutors no podien pagar en termes fixats, però el context internacional va permetre diverses renovacions dels pagaments, encara que amb aquestes van deixar de ser "toves". Els interessos van augmentar i van perjudicar addicionalment els països en vies de desenvolupament es van desenvolupar en un context internacional canviant, després de la crisi del sistema de Bretton Woods del dòlar dels EUA, que va depreciar les monedes locals. A més, no es van fer amb l'exigència de gaires garanties dels països exportadors de petroli quan el preu havia augmentat i que estaven dipositats en els grans grups financers industrialitzats).

Tanmateix, la recessió mundial de finals dels anys setanta i principis de la dècada dels vuitanta, l'augment del deute dels països en vies de desenvolupament van col·laborar a augmentar el problema del deute extern el 1982, quan un dels països més endeutats, Mèxic, es va situar al capdavant de la fallida.

El deute al món havia passat de cent mil milions de dòlars el 1970 a nou-cents mil milions a mitjan dècada dels vuitanta, que va situar els preus del cru a la baixa i va reduir dràsticament els ingressos en concepte de vendes dels productors.

L'efecte va ser immediat als Estats Units, que va reaccionar pel temor a agreujar el seu problema financer. Es va adoptar una estratègia, que es transformaria en el model a continuar, basada en la col·laboració entre els governs, els bancs financers internacionals per a proporcionar liquiditat als països endeutats mentre es renegociaven els termes dels països deutors havien d'acceptar un programa d'ajustaments estructurals i el Fons Monetari Internacional havia de proporcionar la concessió d'ajuda financera, a condició que es fessin els ajustaments esmentats. És a dir, eren determinaven la naturalesa del problema i la solució a aquest problema.

Els **programes de reajustament estructural** implicaven l'acceptació de determinades condicions: austeritat, reducció de les despeses socials; aplicació de taxes en serveis bàsics com l'educació i la salut; reducció de les exportacions directes i l'extracció de recursos; devaluació de les monedes sobreavaluades; liberalització de les importacions i a les exportacions; increment de l'estabilitat de les inverteixions (especialment mitjançant l'obertura de les borses de valors; reducció del control de preus i dels subsidis estatals; privatització i millora de la governança i lluita contra la corrupció.

En teoria, els països deutors havien d'augmentar les seves exportacions per a fer front als pagaments, però en un context econòmic internacional altament proteccionista que tancava els mercats als productes dels països en vies de desenvolupament. L'aplicació de polítiques d'austeritat, exigides pels ajustaments estructurals, va desencadenar una reducció dels programes socials i fre al creixement econòmic. Totes aquestes van alimentar la inestabilitat política.

Això va conduir el 1985 a l'aprovació del **Pia Baker** per part del Banc Mundial i el Fons Monetari Internacional acord entre països deutors, països creditors i bancs per tal de basar la solució al problema del deute en el creixement basat en polítiques d'austeritat.

- Els **països deutors** obrien les seves economies al comerç i a la inversió exterior, reduirien el paper de l'estat mitjançant una política de privatitzacions i reorientarien la seva política de mercat cap a l'oferta. Els països exportadors dels països amb deute i augmentarien el finançament d'aquest deute, especialment el dels països desenvolupats.
- Per la seva banda, els **bancs** deixarien diners als deutors per a finançar la nova política. L'FMI continuaria sota el control de les polítiques dels països deutors. No obstant això, com veurem més endavant, aquests nous programes no el fruit esperat i el problema del deute va persistir després del final de la Guerra Freda.

Taula 10. Comparació entre el deute extern desemborsat i el PIB d'alguns països de l'Amèrica Llatina i el Carib, 1980-1990

País	Deute extern desemborsat (milions de dòlars)	PIB (milions de dòlars)
Argentina	1.000.000	1.000.000
Bolivia	1.000.000	1.000.000
Brasil	1.000.000	1.000.000
Colòmbia	1.000.000	1.000.000
Costa Rica	1.000.000	1.000.000
Cuba	1.000.000	1.000.000
El Salvador	1.000.000	1.000.000
Equador	1.000.000	1.000.000
Guatemala	1.000.000	1.000.000
Haití	1.000.000	1.000.000
Honduras	1.000.000	1.000.000
Mèxic	1.000.000	1.000.000
Nicaragua	1.000.000	1.000.000
Paraguai	1.000.000	1.000.000
Panamà	1.000.000	1.000.000
Paraguai	1.000.000	1.000.000
Perú	1.000.000	1.000.000
Puerto Rico	1.000.000	1.000.000
Uruguai	1.000.000	1.000.000
Veneçuela	1.000.000	1.000.000

(https://materials.campus.uoc.edu/daisy/Materials/PID_00246985/html5/img/w12023_m2_01.jpg)

Ampliació (https://materials.campus.uoc.edu/daisy/Materials/PID_00246985/html5/img/w12023_m2_01.jpg)

- a)** Deute extern desemborsat. Saldo a finals d'any en milions de dòlars. Inclou el deute extern del sector públic i privat i el deute amb el Fons Monetari Internacional.
- b)** PIB a preus corrents de mercat en milions de dòlars.

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'*Anuari estadístic de l'Amèrica Llatina i el Carib 2000*, Comissió per a l'Amèrica Llatina i el Carib (CEPA (<https://www.cepal.org/es/publicaciones/914-anuario-estadistico-america-latina-caribe-2000-statistical-yearbook-latin-america> (<https://www.cepa.org/es/publicaciones/914-anuario-estadistico-america-latina-caribe-2000-statistical-yearbook-latin-america>))

2.2.3. La diversitat de la perifèria

Encara que s'ha posat èmfasi en el problema de desenvolupament del sud i en el greu problema que va generar economies de molts països subdesenvolupats, també és cert que aquestes problemàtiques no afecten de la mateixa manera normalment entenem per perifèria, ja que es tracta d'un conjunt de països molt heterogenis entre si.

En l'àmbit econòmic

En l'àmbit econòmic, podem distingir almenys tres conjunts de països:

- D'una banda, les **noves economies industrialitzades**, ubicades fonamentalment a Àsia, que van seguir un desenvolupament econòmic que van permetre el desenvolupament accelerat de les seves economies, que es van apropar molt al món industrialitzat.
- D'altra banda, hi ha el conjunt de **països rics en petroli**, sobretot els països de l'OPEP, economies rendistes però que van assolir taxes de creixement similar a les de les economies desenvolupades en virtut dels increments dels preus del petroli. Val dir, per a aquests dos grups, que els bons resultats econòmics poden no estar relacionats amb una distribució equitativa de la riquesa.
- Finalment, trobem el grup de **països menys desenvolupats**, les perspectives de creixement i desenvolupament agreujar en el transcurs de la Guerra Freda.

A títol il·lustratiu, la taula següent ofereix el PIB per càpita d'un grup de països, entre els quals figuren els de les economies desenvolupades, i alguns països dels tres grups esmentats. Una mera observació permet apreciar les enormes diferències d'estats, que són extensibles als països del "sud" quan són comparats entre si.

Taula 11. PIB per càpita de diversos països del nord i del sud (en dòlars a preus constants)

País/Any	1965	1975	1985
Alemanya	n.d.	5.744,46	12.680,49
Aràbia Saudita	n.d.	8.410,98	10.709,12
Algèria	750,72	1.698,43	4.946,21
Argentina	2.012,77	3.981,60	6.429,76
Bangla Desh	n.d.	491,18	954,72

Brasil	724,65	2.235,25	4.763,48
Canadà	2.885,34	6.484,03	14.327,46
Xina	102,97	230,10	876,87
Txad	274,98	372,02	601,18
Corea del Sud	382,06	1.282,26	4.562,31
Egipte	510,03	908,40	2.394,39
Estats Units	3.573,27	7.376,29	17.228,98
França	2.472,50	5.946,92	12.999,00
Haití	n.d.	635,83	1.452,19
Índia	222,18	444,85	1.092,11
Indonèsia	152,52	488,79	1.669,84
Iran	837,13	2.082,18	4.441,30
Japó	1.612,11	5.166,24	12.529,98
Malàisia	495,64	1.299,49	4.016,17
Moçambic	198,19	430,90	649,50
Nigèria	234,78	477,69	668,98
Pakistan	241,82	540,32	1.370,83
Regne Unit	2.577,81	5.283,95	11.891,77
Rep. Dem. Congo	n.d.	457,67	670,09
Sudan	n.d.	406,05	626,64

Uganda	213,48	394,31	531,73
--------	--------	--------	--------

Font: Dades extretes del Pen World Table, The Center for International Data (<<https://cid.econ.ucdavis.edu/pwt.html>) (<https://cid.econ.ucdavis.edu/pwt.html>)

En l'àmbit polític

Aquestes disparitats també es van manifestar en el terreny polític. Els països del sud i la seva principal organització, Països No Alineats, van haver d'afrontar des dels seus orígens els problemes derivats de la descolonització i de més o menys resignada i la resistència a l'extensió dels models polítics i culturals de les antigues metròpolis i considerats com a neocolonialistes.

Aquestes circumstàncies influïrien negativament en les relacions bilaterals i la projecció i el poder eventual que haver tingut com a tercera via en les relacions internacionals, i amb el temps es va diluir l'esperit original de la

El primer dels problemes, i no menor, va ser el dels **contenciosos territorials**, de definició de fronteres, de r de propietat dels recursos naturals, que van creuar en la vida del Moviment. En la fase que transcorre entre 19 d'apogeu del Moviment, els conflictes interns ja van demostrar la inviabilitat de portar a bon terme els principis consagrats en diferents declaracions.

La primera meitat dels anys seixanta va estar marcada per l'enfrontament sinosoviètic en diferents camps. Per als conflictes bilaterals en què es va veure involucrada l'Índia: el 1959 es va produir l'enfrontament indoxinès i des de 1947 el conflicte armat ocasional amb el Pakistan pel territori del Caixmir va generar tensions al sud de

A l'Àfrica, la crisi del Congo Belga i el suport subsegüent dels països del grup de Casablanca (en oposició als de Lumumba van marcar també l'aparició de diferències entre els nous països africans. A Amèrica, l'alineament de va generar recels en molts països del Moviment, ja que significava la intromissió indirecta de les superpotències futur de les seves iniciatives.

L'altre gran problema que es desenvolupa al món descolonitzat i del sud és el relacionat amb les tensions a què **de l'estat i la seva viabilitat**, i també l'afirmació nacional en els seus vessants de política interna i d'actuació continents i especialment a l'Àfrica, l'Amèrica Llatina i l'Orient Mitjà, la difícil consolidació dels nous països cor règim per la via dels cops d'estat. Efectivament, el colpisme, la dictadura militar o el sistema polític formalmer forces armades van constituir un recurs freqüent per a dirimir les diferències internes. De la mateixa manera, nacionals davant els estranys (malgrat tractar-se de pobles que havien conviscut durant segles abans de produir territoris en estats), l'irredemptisme o les ambicions hegemòniques en contextos limitats (regionals i subregionals diversos conflictes armats, alguns dels quals encara no estan resolts.

Entre aquests conflictes val la pena esmentar els casos del Sàhara Occidental i dels conflictes a l'Orient Mitjà:

El **problema del Sàhara** té l'origen en la tardana, precipitada i mal realitzada descolonització espanyola d'aqu dividit entre el Marroc i Mauritània en l'acord tripartit de Madrid de 1975, amb la promesa *sine die* de celebrar l'autodeterminació del territori. El Front Polisari, principal grup políticomilitar sahrauí, va proclamar la independència República àrab Sahrauí Democràtica (RASD), mentre iniciava una relació d'aliança amb Algèria, desitjosa d'act política a la regió i de minvar les ambicions expansionistes del seu veí marroquí. El Marroc, per la seva banda, territori per la força, amb la intenció d'annexionar-lo. Així s'inicia la **guerra del Sàhara**, que durant més d'un veritable tensió bipolar entre el Marroc i Algèria.

Els **conflictes a l'Orient Mitjà** s'il·lustren amb un exemple significatiu: el conflicte àrab-palestí-israelià, no re generat diverses guerres i alts nivells de violència en aquesta regió. El conflicte central es desenvolupa entre I

la població palestina a partir de dos fets: la proclamació unilateral de l'Estat d'Israel el 1948 i la subsegüent colonització israeliana i integració en el nou estat de part del territori que havia de formar un futur estat palestí; i la decisió ofensiva militar contra diversos països àrabs el 1967 (la guerra dels Sis Dies), que es va saldar amb la victòria del territori àrab (la península del Sinaí, egípcia, ocupada fins a la dècada dels vuitanta; els alts del Golan, sirians, Cisjordània, palestines, i la ciutat de Jerusalem).

Aquest conflicte integra diverses dimensions d'anàlisi.

- D'una banda, és un conflicte produït per una descolonització deficient (la de Palestina, sota mandat britànic).
- De l'altra, és un conflicte originat per l'emergència d'un estat, Israel, allunyat de la realitat històrica i cultural Mitjà.
- Finalment, també és un conflicte en què intervenen les pròpies ambicions polítiques i econòmiques dels estats rivalitat intraregional aguda i inestable.

Evidentment, el conflicte àrab-palestí-israelià transcendeix el marc regional per les aliances que cada una de les grans potències internacionals. La més destacada és la que es duu a terme entre Israel i els Estats Units. Totes les potències utilitzen en el marc de la Guerra Freda els conflictes geogràficament limitats per a resoldre les seves seves posicions o donar regna solta a la seva ambició d'expandir la seva àrea d'influència.

No obstant això, el que interessa destacar en el tema que ens ocupa és que les tensions que genera la difícil i l'existència de contenciosos diversos van propiciar, en molt poc temps, que molts dels nous països busques superpotències o de grans potències per a adquirir més poder, tant econòmic com diplomàtic, i sobretot mil voluntat de no alineament de Bandung es va truncar per la pràctica política dels nous països, que van avortar l'inici el propi projecte.

3. Segona Guerra Freda i canvis en el sistema internacional

3.1. Final de la distensió i renovació de la Guerra Freda

L'accés del partit demòcrata a la presidència dels Estats Units amb el president Jimmy Carter es produeix en un perquè tingui lloc una revitalització de la línia dura republicana respecte a la política que cal seguir amb la Unió Soviètica dos anys de mandat i sense signes evidents de ruptura dels consensos tàcits establerts amb l'URSS, Carter es va pressionar des d'alguns sectors republicans, de membres de la seva pròpia administració, i de l'establishment i el Comitè sobre el Perill Actual es va encarregar de vincular els acords en matèria nuclear estratègica amb l'URSS i les pressions soviètiques de fons. Així, s'interpretava que l'entesa amb els soviètics en alguns temes –el paquet de la distensió entre els Estats Units una finestra de vulnerabilitat que seria aprofitada per l'URSS per a expandir la seva influència a altres zones

A aquest grup de pressió cal sumar la línia d'actuació seguida pel president Carter, en el sentit de vincular els del SALT 2 i en la Conferència sobre Seguretat i Cooperació a Europa amb el rècord soviètic de respecte pels canvis en la política nord-americana cap a l'URSS s'afegirien les pressions (moltes vegades gremials) del m Defensa. No solament el Pentàgon va frenar la referència a una retirada eventual dels míssils nuclears de Core inaugural de Carter, sinó que va reeixir en l'intent que s'aproves un paquet de mesures per a enfortir els sistemes els paquets SALT: els míssils de creuer, d'abast intermedi, i el projecte de fabricació de la bomba de neutrons. fortes crítiques pel que s'interpretava com a inacció en la situació de l'Orient Mitjà, regió on els Estats Units ha culminació dels acords de Camp David, però a costa de generar una alta desarticulació i inestabilitat.

Així les coses, no pot resultar estrany que els esdeveniments de finals de la dècada dels setanta conduïssin a un **sentiment de guerra freda**. A **Amèrica Central**, la revolució sandinista a Nicaragua i el seu acostament pos amenaçava, a ulls nord-americans, d'iniciar un dòmino en una zona de domini tradicional dels Estats Units.

Respecte a l'**Àfrica**, pocs anys després del final del món colonial, i poc després que el continent asiàtic quedés els Estats Units i l'URSS, la Guerra Freda també va afectar aquest continent. Encara que la presència soviètica (fins a la mort de Nasser a Egipte i per un període de tres anys al Sudan), la presència de Cuba es va fer notal setanta. La intervenció de tropes cubanes (i d'assessors soviètics) en alguns conflictes africans (a Angola i Erit plasmació de l'extensió de les ambicions soviètiques a un continent que des de la descolonització havia constit superpotències.

De primer a Angola, el 1975, quan poc després de la independència de Portugal, comença la guerra civil entre per la Pau i l'Alliberament d'Angola (MPLA) i la Unió Nacional per a la Independència d'Angola (UNITA), recolza de la tramesa massiva de tropes cubanes en suport de l'MPLA, es va estendre la presència cubana a Etiòpia i l de la dècada següent, Cuba tenia una quarta part de les seves forces armades en diferents zones de l'Àfrica.

Els esdeveniments més importants per als Estats Units van ser la revolució islàmica de l'Iran el 1978 i la inv l'Afganistan el 1979, que trencaven el seu precari disseny a l'Orient Mitjà i a Àsia.

Iran, un país musulmà de majoria xiïta, havia estat un país aliat dels Estats Units des del cop contra el primer 1953, que va permetre l'accés al poder del règim del xa Palehvi, poc arrelat al país i seguidor de models cultur iraniana. El país, que havia experimentat un ràpid creixement econòmic durant tota la dècada en virtut de l'inc petroli de 1973, era immers en la "revolució blanca": iniciada als anys seixanta, es tractava d'un intent d'intro reforma agrària i una millora de l'alfabetització, entre altres mesures. No obstant això, la resistència del clergat propietaris de terres, i les mateixes característiques de la reforma, generarien les tensions que van culminar e l'aiatol·là Khomeini, membre important del clergat, seria detingut i expulsat del país; de l'altra, la reforma del millora de vida dels camperols, sinó cap a la creació de grans explotacions que no animaria a l'emergència d'u propietaris; tampoc no introduirà reformes que flexibilitzin la vida política del país, controlat en condicions dict política.

El descontentament social que va seguir a aquesta situació s'encarnaria en un **moviment revolucionari** que liberals occidentalitzats, grups esquerrans filocomunistes i el clergat xiïta. Aquests últims seran els que donin i mobilitzadora, organitzant manifestacions durant diversos mesos que acabaran amb el règim de Pahlevi i col·l de 1979, un govern provisional bicèfal, amb el poder dividit entre els líders polítics i les autoritats religioses. L l'ambaixada dels Estats Units a Teheran per part de milícies khomeinistes provocarà la dimissió dels elements primer ministre Bazargan i el president Bani Sadr) i la monopolització del poder per part de Khomeini, que inst poc després, afirma la seva voluntat d'exportar la doctrina de la revolució islàmica per tota la regió.

L'impacte dels esdeveniments a l'Iran va ser enorme. Emergia a l'Orient Mitjà la força de l'**islamisme radical**

expansionista, que va provocar gairebé de manera immediata realineaments en tots els països àrabs, de majo l'extensió del model iranià. Però l'impacte va ser especialment important per als Estats Units. L'Iran no era sol mundial de petroli (després de l'Àrabia Saudita), sinó que deixava de ser un dels pilars del disseny estratègic i Mitjà, una zona que, després de la pau de Camp David, tendia a l'increment de les rivalitats regionals i dels co

Al panorama internacional marcat per la revolució iraniana i les guerres a l'Àfrica s'hi va sumar la **invasió sov** finals de 1979. Aquest país, veí de l'URSS i amb el qual havia mantingut relacions comercials durant el segle X de difícil accés, dividit entre grups tribals, en què la monarquia de Zahir Shah no havia sabut imposar-se als c mantenien àmplies quotes de poder malgrat l'existència formal d'un sistema polític de caràcter occidental basat poders. La inoperància del sistema va conduir a un cop d'estat el 1973 recolzat per l'URSS, que va instaurar u únic, però molt aviat els nous dirigents, encapçalats per Mohamed Daud, intentaran marcar distàncies amb els membres marxistes, i diversificaran les seves relacions amb l'exterior, ampliant-les a l'Iran, l'Índia i l'RFA. Un col·locarà en el poder dirigents més proclius a l'URSS, amb la qual firmaran aquell mateix any un tractat d'amí inefudaria de fet el país. La revolta de les tribus de les muntanyes no va trigar a produir-se i el fracàs del nou sociològica al país i dividit per les lluites internes, conduirà a la intervenció militar de l'URSS.

Les explicacions sobre la decisió de l'URSS són diverses: des de la visió que l'entén com una anticipació a una americana a la zona, després de la revolució de l'Iran, fins a la que ho interpreta com un moviment defensiu p islàmic es pogués estendre des de l'Iran fins als altres països de la regió i a les repúbliques soviètiques d'Àsia i intervenció soviètica va ser un **fiasco militar** que va produir mals posteriors a la zona, un Vietnam propi del c derrotada al cap de deu anys i, sobretot, un argument central per a alimentar l'enduriment de les seves relació el període de la Segona Guerra Freda.

Aquest tens ambient internacional també va arribar a Europa i va provocar una crisi, la **crisi dels euromíssils** final de l'era de la distensió. El problema nuclear a Europa derivava de dos processos paral·lels.

- D'una banda, l'Europa Occidental se situava sota la cobertura de l'anomenat paraigua nuclear estratègic noi disposar d'armes nuclears d'abast intermedi desplegades pels Estats Units en territori europeu.
- D'altra banda, l'Europa de l'Est se situava sota el paraigua nuclear soviètic i la superpotència també disposa diversos països de l'est europeu.

La crisi es desencadena per la decisió soviètica el 1978 de renovar les seves forces nuclears intermèdies (el: desplegades als països del Pacte de Varsòvia. La decisió es va interpretar en el marc de l'OTAN com una rug nuclear, si bé les forces nuclears intermèdies no havien estat objecte d'acords bilaterals o multilaterals. Con adoptar l'anomenada doble decisió, que consistia a desplegar també noves forces nuclears intermèdies (els Cruise), mentre expressava la seva voluntat d'arribar a una negociació per a eliminar totes les forces nucle territori europeu.

Les conseqüències de la crisi dels euromíssils es van evidenciar en diversos àmbits.

- 1)** En primer lloc, va incrementar la tensió entre les superpotències, fet que va sentenciar la distensió a Europ renovada guerra freda. Iniciat el 1983 el desplegament dels euromíssils, no s'assolirà cap acord sobre forces n Europa fins al 1987, una vegada la política exterior soviètica s'hagi reorientat després de l'arribada de Mikhail
- 2)** En segon lloc, la decisió de desplegament va originar una forta onada de protestes als països afectats d'Eur polític sobre les armes nuclears, que va centrar l'agenda del moviment antinuclear europeu durant tota la dèc: generar un moviment d'opinió pública contrari a la decisió que va afectar els respectius governs europeus.
- 3)** En tercer lloc, la renovació de la Guerra Freda va dinamitar els avenços en el marc de la Conferència Sobre

Europa. En la Conferència de Belgrad de 1977, i ja en un ambient tens, les acusacions mútues entre els Estats d'incompliment del que es va acordar a Hèlsinki en matèria de drets humans van bloquejar els progressos en t ser posposats a la reunió de Madrid de 1980, que es durà a terme ja en un clima negatiu que dificultava avenç

Caldria esperar a finals de la dècada dels vuitanta, ja amb un canvi en el lideratge soviètic, perquè el procés C finalment, la renovada Guerra Freda va impedir la consecució dels acords SALT 2, ja que els Estats Units van c

El colofó final a aquest clima de tensions entre les superpotències es va concretar en el canvi de govern dels E Carter va perdre les eleccions de 1980 i el republicà Ronald Reagan es va convertir en el nou president. Partid dura respecte a l'URSS, Reagan es va embarcar en una nova cursa d'armaments, centrada en l'enfortiment de convencionals, i que va tenir com a vaixell insígnia la Iniciativa de Defensa Estratègica, popularment coneguda galàxies". El programa mai no es va arribar a desenvolupar per les seves dificultats tècniques, però va degluti i, el més important, va esquarterar la dissuasió nuclear entre les superpotències: els diàlegs bipolars de les dèc basat en l'existència de la destrucció mútua assegurada, un principi que s'havia consagrat en l'Acord ABM i qu reduccions en les forces nuclears estratègiques, però el nou projecte atemptava contra aquestes bases, per la una nova escalada en el terreny nuclear per a adquirir avantatges comparatius.

Ronald Reagan anuncia la Iniciativa de Defensa Estratègica, 1983

Els temes que vull discutir amb vosaltres, la pau i la seguretat nacional, són alhora oportuns i importants –oportuns que ofereix una nova esperança per als nostres fills al segle XXI [...] i importants perquè hi ha una important decisió vosaltres mateixos. [...]

A començaments d'aquest any he presentat al Congrés un pressupost de defensa que reflecteix la meua millor valor dels experts i especialistes que m'assessoren, sobre el que nosaltres i els nostres aliats hem de fer per protegir els n anys. [...] és part d'un pla a llarg termini per a tornar a fer forta Amèrica després de molts anys de distraccions i err

Els nostres esforços per a reconstruir les defenses d'Amèrica i enfortir la pau van començar fa dos anys, quan sol·lici del programa de defensa. [...] El pressupost ara sol·licitat al Congrés ha estat retallat fins al límit de la seguretat. No sense fer perillar la seguretat de la nació [...]

La política defensiva dels Estats Units està basada en una simple premissa: els Estats Units no començaran la lluita. Mantindrem la nostra força per tal de dissuadir i defensar-nos contra qualsevol agressió per a preservar la llibertat i l

L'estratègia de la dissuasió no ha canviat [...] Però el que cal fer per a mantenir la dissuasió sí que ha canviat [...].

Durant vint anys, la Unió Soviètica ha anat acumulant una enorme força militar. No han parat quan les seves forces i capacitat defensiva legítima. I ells no han parat ara [...]

Després d'acurades consultes amb els meus assessors, incloent-hi els membres de la Junta de Caps d'Estat Major, cr Permeteu-me compartir amb vosaltres una visió de futur que ofereix esperança. Consisteix a emprendre un program dels míssils soviètics amb mesures que són defensives. Tornem a la fortalesa tecnològica que va configurar la nostra ha donat la qualitat de vida de què gaudim avui. Què passaria si la gent lliure pogués viure segura en el coneixemen recolza sobre l'amenaça d'immediates represàlies nord-americanes per a aturar un atac soviètic, sinó que nosaltres i destruir els míssils balístics estratègics abans que assolissin la nostra pròpia terra o la dels nostres aliats?

És una tasca tècnica formidable, que segurament no es podrà fer abans del final d'aquest segle, encara que la tecnol nivell de sofisticació tal, que permet pensar que és raonable començar aquest esforç [...] Ens hem de mantenir const nuclear i mantenir una sòlida capacitat de resposta flexible. Però, ¿no val la pena invertir el necessari per a alliberar guerra nuclear? [...]

Font: Traduït, adaptat i resumit de Ronald Reagan, "Addres to the nation on Defense and National Security" (<<https://www.atomicarchive.com/Docs/Missile/Starwars.shtml> (<https://www.atomicarchive.com/Docs/Missile/Starwars.shtml> 1983.

3.2. Cap al final de la Guerra Freda

3.2.1. Els canvis en la política soviètica i el desmembrament del b

El procés de desintegració del bloc de l'est s'inicia a la mateixa Unió Soviètica, internament i en la seva política radical que generarà el final del sistema bipolar a partir de 1989.

El març de 1985, Mikhail Gorbtxov és elegit secretari general del PCUS. Gorbtxov troba una Unió Soviètica e involucrada en un conflicte armat, la guerra de l'Afganistan, considerada per a molts el Vietnam soviètic. A mé Estats Units passava un període especialment difícil a causa de la nova guerra freda iniciada a començaments

Mikhail Gorbatxov

Gorbatxov ja havia estat un home de confiança del reformador Juri Andropov, el líder que va substituir Breznev el 1982 en la posició de poder a l'URSS després que en el termini d'un any i mig dos dirigents soviètics, l'esmentat Andropov i el seu predecessor, morissin per malaltia.

La tasca més immediata empresa per Gorbatxov és la substitució de les persones al capdavant dels càrrecs i accelerar els canvis en l'estructura de poder i amb vista a aconseguir ràpidament el control de l'estat i del partit abandonar la cartera d'Afers Exteriors i va ser nomenat, gairebé de forma honorífica, cap de l'estat. Al cap de pocs dies succeir Tikhonov al capdavant del govern. També es va redactar el tercer programa del PCUS, després de 24 anys el de l'anterior.

Gorbatxov va significar un canvi inesperat i radical respecte a la forma soviètica d'entendre el món. En políticament pensament polític es va basar en la necessitat d'introduir transformacions profundes (la reconstrucció, o *perestroika*, o *glasnost*) en un país les dificultats econòmiques del qual qüestionaven la seva viabilitat com a superpotència.

En **política exterior**, Gorbatxov es basa en la seva convicció que el món s'havia transformat en interdependència i que les armes nuclears requerien una aproximació diferent a la idea de seguretat internacional. En sintonia amb el seu pensament, Gorbatxov va emprendre un conjunt d'iniciatives importants. El 27 Congrés del PCUS de febrer de 1986 va rebre crítiques a la figura política de Breznev. Gorbatxov va utilitzar per primera vegada el terme *perestroika* per a reformar l'economia. I com a part de la nova política informativa de transparència, la *glasnost* es va informar l'opinió pública Txernòbil. Gorbatxov també va emprendre una nova política de drets humans, la il·lustració més important de la qual va ser el cas al dissident Sakharov a abandonar el seu confinament.

Gorbatxov i la perestroika

[El 1965] es van formular noves aproximacions a la gestió econòmica. [...] En els primers anys la situació al país va incrementar el potencial econòmic i científic, es va enfortir la capacitat defensiva, es va augmentar el nivell de vida. Es va consolidar el prestigi internacional del nostre estat. Es va aconseguir la paritat estratègica amb els Estats Units.

El país tenia a la seva disposició recursos extensos per a accelerar el seu desenvolupament. Però per a usar aquests recursos necessitaven canvis centrals en la societat i la subsegüent voluntat política. Es mancava de tots dos. [...] El nostre desenvolupament es va retardar,

[El 1985] i en el 27 Congrés del PCUS [de 1986] es van identificar obertament les causes d'aquesta situació. [...] Es van discutir les vies de la vida i activitats de Leonid Breznev la recerca de solucions per a avançar s'havia vist enfosquida per esques que no reflectien les noves realitats. [...] El negatiu estat de l'economia havia creat una situació de crisi. [...] S'havia produït una discrepància entre els principis del socialisme i les realitats de la vida diària.

[...] Camarades, hem arribat a la conclusió sobre la necessitat de la *perestroika* a causa d'urgents necessitats que no podem ignorar. Hem profundament examinat els nostres problemes i entenem el seu significat, més clar és que la *perestroika* es dona en el camp sociopolític. La *perestroika* implica no solament eliminar l'estancament i el conservadorisme del període precedent i sinó superar les característiques d'una organització social i mètodes de treball limitats i obsolets.

Uns dels problemes centrals del desenvolupament de la societat determinen el destí de la *perestroika*: la democratització i la reforma econòmica radical.

El propòsit de la reforma econòmica radical iniciada al país és assegurar, en els pròxims dos o tres anys, una transició a un sistema democràtic basat essencialment en mètodes econòmics i una combinació òptima de recursos. [...] La justícia social requereix que fem més atenció a les habilitats individuals, i recompensem moralment i materialment la millor, donant exemple a la resta.

Han passat trenta mesos des de la sessió plenària d'abril del Comitè Central del PCUS. Què hem aconseguit? On som ara? Primer l'indagar del nostre esforç a la *perestroika*.

Seria un error no tenir en compte un cert increment en la resistència de les forces conservadores, que veuen en la *perestroika* una amenaça als seus interessos i objectius egoistes. [...] Aquesta gent mai no diu que s'oposa a la *perestroika*. Al contrari, lluiten contra els seus efectes col·laterals negatius, que són guardians dels principis ideològics que podrien ser erosos de les masses.

[...] En resum, camarades, la *perestroika* no triomfarà sense una empena dràstica de les activitats de totes les organitzacions amb actitud més democràtica i més emprenedora, hem de millorar l'organització i la disciplina.

[...] [El nou concepte de política exterior] consisteix en la idea que, malgrat totes les contradiccions del món contem amb radicals que hi ha entre els països, el món d'avui està interrelacionat i és interdependent. La principal raó [que explica el problema de la supervivència humana. Tenim aquest problema perquè el desenvolupament de les armes nuclears i la qüestió de la supervivència de la raça humana. [...] [La trobada de Reykjavík el 1986] va donar un impuls pràctic al que ens ha ajudat a provar que és possible i necessari un sistema general de seguretat internacional en el terreny de la pau. El passat va ser possible una aliança entre un país socialista i els estats capitalistes, quan va emergir l'amenaça del febliment d'una lligo per al present, avui que el món s'enfronta a l'amenaça de la catàstrofe nuclear i a la necessitat d'una producció evitant els perills per al medi ambient? (...)

Font: Traduït, adaptat i resumit de Mikhail Gorbatxov, "Document: The 70th Anniversary Address. The Revolution and the Future of the Soviet Union" (1987/88), *Foreign Affairs*, 1987/88 (vol. 66, núm. 2, pp. 410-425).

El gener de 1987, Gorbatxov va continuar la seva política de reformes i va proposar la democratització del país. Va aparèixer la revista *Glasnost*, primera publicació no oficial de l'URSS.

L'impacte de les **reformes** de Gorbatxov va fer tremolar les bases del mateix estat soviètic i de tot el bloc de paral·lelament a l'anunci d'una reforma agrària moderada, se celebren eleccions a diputats en les repúbliques vencedors els grups nacionalistes. Gorbatxov, mentre advertia que els conflictes nacionalistes podien fer perill d'acceptar que els nous parlaments aproessin l'autonomia econòmica per a Estònia i Lituània. Precisament en el legislatiu sorgit de les eleccions es va comprometre a la celebració d'un **referèndum per a la independència** que dóna lloc a la pròpia desintegració de l'URSS

El Parlament letó va acordar la nul·litat de l'annexió soviètica de 1939. Geòrgia va proclamar la seva secessió. ho faran el 1990. Moldàvia, l'Uzbekistan, Bielorússia, Ucraïna, Kazakhstan, Azerbaidjan, Kirguizistan, Tadjikist: Geòrgia ho faran el 1991. De fet, quan Gorbatxov és elegit president de l'URSS el 1990, l'estat soviètic ja es troba en un deteriorament irreversible.

L'impacte de les reformes de Gorbatxov a l'Europa de l'Est també va ser fulminant:

- A **Polònia**, en els vuit anys de govern militar del general Jaruzelski, el sindicat clandestí "Solidaritat" s'havia desenvolupat. L'Església catòlica. Amb el suport de Gorbatxov, el govern polonès va assolir un acord amb l'oposició el 1988 d'unes eleccions lliures; per la seva part, el Parlament va aprovar, el desembre de 1988, mesures legislatives instal·lació d'empreses privades, i el gener de 1989, es va autoritzar el pluralisme sindical, donant via lliure "Solidaritat." El juny d'aquell any es van celebrar les primeres eleccions, en les quals precisament "Solidaritat" aclaparadora majoria.
- A **Hongria**, el setembre de 1987 el cap de govern Karoly Grosz va anunciar l'obertura d'un diàleg amb l'oposició. mesos, el 1988, Janos Kadar, el secretari general del partit comunista, va ser substituït pel mateix Grosz, que, d'obertura, va anunciar una amnistia per als condemnats per la revolució de 1956. El següent pas significatiu el 1989, quan el Parlament va aprovar l'existència de partits polítics i la celebració de manifestacions; poques setmanes (el partit comunista hongarès) va renunciar al seu paper dirigent en la societat i en l'estat a la nova Constitució el setembre, es va assolir un acord per a la transició a la democràcia al país, posant punt final al règim socialista. Guerra Freda. Les eleccions legislatives de 1990 van donar la victòria als nacionalistes del Fòrum Democràtic.
- A **Txecoslovàquia**, el líder Husak va anunciar el març de 1989 un programa de reformes polítiques i econòmiques, la seva dimissió a finals d'any com a secretari general del partit comunista. Les dificultats de govern i les tensions finals de 1988 a la primera manifestació a Praga després de la revolució de 1968. Un any després, la cúpula comunista dimiteix, Dubcek, el líder de la primavera de Praga de 1968, és elegit president del Parlament i va ser nomenat el nou president del país.
- A **Bulgària** les reformes no es van posar en marxa fins que el procés democratitzador s'havia consolidat a l'Est. Esperar fins a novembre de 1989 perquè Zivkov, cap d'estat i del partit, dimitís i s'anunciés un programa de reformes. líder Ceaucescu es va negar sistemàticament a posar en pràctica les reformes suggerides per Gorbatxov, fins que la pressió popular va posar fi al règim per la via violenta, mitjançant l'execució dels dirigents, entre ells el nomenat.
- El canvi a la **República Democràtica Alemanya** va ser el més significatiu pel seu alt valor simbòlic. Malgrat Gorbatxov sobre la necessitat d'introduir reformes profundes, el règim de Honecker a l'RDA va persistir en mantenir-se en el poder, malgrat el drenatge de refugiats que abandonaven el país en direcció a la República Federal d'Alemanya. El problema dels refugiats va ser la causa que va motivar la primera visita oficial d'un dirigent de l'RDA a la RFA el 1989, per millorar les relacions entre les dues Alemanyes. La continuació de les fugues i l'increment de la pressió popular van provocar manifestacions a Berlín, van provocar que els dirigents de l'RDA nomenessin un nou primer ministre i acceptessin eleccions lliures. No obstant això, el mecanisme de desintegració del país ja era imparable i el dia 9 de novembre es va literalment el mur de Berlín construït feia gairebé tres dècades.

Les revolucions de 1989 i la caiguda del bloc de l'Est foren l'inici de l'agreujament de la crisi interna a l'URSS. En aquell any, que van suposar un primer pas cap a la democratització del règim enmig del deteriorament de l'economia, els reformistes i nacionalistes van obtenir una àmplia representació. Gorbatxov, atrapat entre el Partit Comunista, els que reclamaven la independència de les repúbliques, es va veure encara més debilitat a partir del cop d'estat dels membres de l'exèrcit i del KGB l'agost del 1991. En aquell moment va sorgir la figura de Borís Ieltsin, líder de la República Socialista Federativa de Rússia, que va convocar manifestacions populars contra els colpistes i va renunciar a Gorbatxov, que va dimitir com a secretari general del PCUS el desembre del 1991 i es van suspendre les activitats de l'URSS. El 25 de desembre del 1991 es va declarar il·legal el PCUS i el Congrés de Diputats del Poble va votar la dissolució de l'URSS.

Ieltsin es va convertir en el primer president de la Federació Russa el 1991 i en artífex de la desintegració de l'URSS en nous estats (les tres repúbliques bàltiques –Estònia, Letònia i Lituània–, els tres països caucàsics –Geòrgia, Armènia i Ucraïna, Bielorússia, Moldàvia i la Federació Russa, i les cinc repúbliques de l'Àsia Central –Kazakhstan, Uzbekistan, Kirguizistan i Turkmenistan). Els països de l'est d'Europa van iniciar el procés de democratització, d'acostament europeu i d'integració: primer es van integrar al Consell Europeu i, a partir del 1999, a l'OTAN i a la UE.

3.2.2. El diàleg bipolar sobre desarmament nuclear i final de la Guerra Freda

Els canvis a l'URSS i al bloc de l'est van ser sorprenents, ja que es van produir amb una dosi molt baixa de violència, permetent qualificar-los de "revolucions de vellut." No obstant això, la desintegració de l'URSS i la difuminació de les fronteres estaven en la ment de Gorbatxov. En tot cas, el líder soviètic va posar en marxa, a desgrat seu, una sèrie de mesures econòmiques que conduïen inexorablement al final del sistema.

Al contrari, la política exterior de Gorbatxov estava més ben dissenyada i els seus resultats van ser més visibles. El 1985 va tenir lloc a Ginebra una cimera entre Gorbatxov i el president nord-americà Ronald Reagan, que va marcar el final de la Guerra Freda. A finals de 1986 una segona cimera a la capital islandesa, Reykjavík, el va reunir de nou amb el president Reagan per negociar negociacions que conclourien l'any següent amb la firma del **tractat sobre forces nuclears intermèdies** (INF), que reduïa totes les armes nuclears amb un abast entre els 500 i els 5.000 quilòmetres (desplegades a terra o míssils creuant l'atmosfera). El tractat va ser molt important perquè va ser el primer acord sobre control d'armaments que es va signar en comptes de definir els límits màxims, com s'havia fet en els anteriors. Així mateix, va significar el final de la Guerra Freda a Europa, que tantes tensions havia generat en la dècada precedent.

De la mateixa importància és l'anunci de revisió de la seva política de seguretat cap al bloc de l'est i dels seus objectius. Ja el 1989, Gorbatxov va anunciar la **reducció del pressupost militar** i, poc després, va anunciar el repliegament de les tropes a Hongria i després a la resta de països de l'est, a les quals seguirien les troades a l'Afganistan, una guerra que havia empantanegat les forces militars soviètiques. Paral·lelament, el desembre del 1989 es va celebrar la cimera de Malta entre Gorbatxov i George Bush, de nou elegit president dels Estats Units, que va posar fi of formalment al bloc de l'est va deixar d'existir i el Pacte de Varsòvia es dissoldria oficialment el 1991.

La nova era inaugurada per Gorbatxov va significar el reinici del diàleg sobre desarmament nuclear i la continuïtat del bloqueig durant una dècada. Els acords entre els Estats Units i la Unió Soviètica es concretaran el 1990 en dos

1) En primer lloc, en el marc de les relacions entre l'OTAN i el Pacte de Varsòvia, es negociarà i signarà el **tractat sobre forces nuclears convencionals** a Europa) de 1990. Els setze països de l'OTAN i els sis del Pacte de Varsòvia van decidir que les seves forces serien iguals a la zona geogràfica que des de l'Atlàntic es prolongava fins als Urals, i es van comprometre a no desenvolupar ni a aplicar i permetre mesures de verificació i inspecció. A més, en la declaració annexa al tractat, els vint-i-dos

serien adversaris, mentre acceptaven de continuar les converses sobre control d'armament convencional en el

2) En segon lloc, el nou ambient va propiciar, en el marc bilateral, la negociació i firma del **tractat START** (tr. estratègiques) el 1991 entre els Estats Units i la Unió Soviètica. Aquest acord, vàlid per quinze anys, definia se nuclears estratègiques de manera especificada en el nombre de caps desplegats en els ICBM i els SLBM, els ve bombarders, incorporant-hi mecanismes detallats de verificació telemàtica i inspeccions. L'acord també compr no transferir armes estratègiques a països del Tercer Món. No obstant això, el tractat START no va incloure els seves modalitats marítima i aèria (SLCB –Sea Launched Cruise Missiles– i ACLM –Air Launched Cruise Missiles).

3) Un tercer nivell d'entesa entre l'URSS i els Estats Units, aquesta vegada amb el concurs dels antics aliats a França i el Regne Unit, va permetre solucionar la **qüestió alemanya**, és a dir, la divisió entre les dues Alemanyes entre les quatre potències i les dues Alemanyes (conegut com a tractat 2 + 4) el setembre de 1990, es va pos vigent des de 1945, es va tornar la plena sobirania al país i es va consagrar la reunificació de les dues Alemanyes.

Tractat per a una solució definitiva de la qüestió alemanya –tractat 2 + 4, 12 de setembre de 1990

La República Federal d'Alemanya, la República Democràtica Alemanya, la República Francesa, la Unió de Repúbliques Regne Unit de la Gran Bretanya i Irlanda del Nord, i els Estats Units d'Amèrica.

Conscients del fet que els seus pobles han viscut en pau des de 1945;

Atents als canvis històrics ocorreguts recentment a Europa que han fet possible superar la divisió del continent;

Prenent en consideració els drets i les obligacions de les quatre potències en relació amb Berlín i a Alemanya en el se les decisions corresponents adoptats durant la guerra i la postguerra; [...]

Tenint en compte els principis que figuren en l'acta final de la Conferència sobre Seguretat i Cooperació a Europa sut

Decidits a tenir en compte els interessos de seguretat de totes les parts;

Convençuts de la necessitat de superar els antagonismes i de desenvolupar la cooperació a Europa;

Confirmant la seva disposició a reforçar la seguretat, en particular mitjançant l'adopció de mesures efectives de cont desarmament i foment de la confiança; la seva voluntat de no considerar-se adversaris sinó d'esforçar-se per a acon confiança i cooperació, i en conseqüència d'assolir acords institucionals adequats en el marc de la Conferència de Seg

Assumint de bon grat el fet que el poble alemany, en el lliure exercici del seu dret a l'autodeterminació, ha expressat la unitat estatal d'Alemanya, de manera que contribueixi als interessos de la pau mundial, en qualitat de soci igual i :

Convençuts que la unificació d'Alemanya com a estat amb fronteres definitivament delimitades constitueix una contri l'estabilitat d'Europa;

Disposats a assolir un acord final sobre la situació d'Alemanya;

Reconeixent el fet que, en constituir-se Alemanya en estat pacífic i democràtic, deixen de tenir sentit els drets i les o potències pel que fa a Berlín i al conjunt d'aquest país; [...] Acordem:

Article 1

1) L'Alemanya unida comprendrà el territori de la República Federal d'Alemanya, de la República Democràtica Alema superfície de Berlín. (...)

2) L'Alemanya unida i la República de Polònia hauran de confirmar les fronteres existents entre tots dos països mitja caràcter obligatori, conforme al dret internacional.

3) L'Alemanya unida no té cap reclamació territorial per formular a altres estats ni la formularà en el futur.

4) Els governs de la República Federal d'Alemanya i la República Democràtica Alemanya garantiran que la Constituci contingui cap clàusula incompatible amb aquests principis [...]

5) Els governs de la República Francesa, la Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques, el Regne Unit de Gran Breta Estats Units d'Amèrica prenen nota formal d'aquests compromisos i declaracions subscrites pels governs de la Repúb República Democràtica Alemanya i declaren que la seva aplicació confirmarà la naturalesa definitiva de les fronteres

Article 2

Els governs de l'RFA i de l'RDA reiteren la seva voluntat que només iniciatives de pau emanaran del territori alemany l'Alemanya unida, els actes que tendeixin a pertorbar les relacions pacífiques entre les nacions o s'emprenquin amb i especialment a fi d'iniciar una guerra d'agressió, són inconstitucionals i constitueixen un delictes punible. Els governs que l'Alemanya unida mai no emprarà les seves armes, sinó és per complir el que estableixen la seva Constitució i la

Article 3

1) Els governs de l'RFA i de l'RDA reiteren la seva renúncia a l'elaboració, la possessió i el control d'armament quími

2) El govern de la República Federal d'Alemanya, actuant amb ple consentiment del de l'RDA ha emès el comunicat : a Viena en el curs de les negociacions sobre forces armades convencionals a Europa: "El govern de l'RFA es compron d'efectius de les forces armades de la futura Alemanya unida a 370.000 (incloent-hi les forces de terra, mar i aire) e anys. Aquesta reducció començarà a ser efectiva així que es firmi el primer acord de forces convencionals a Europa.

Article 4

1) El govern de l'RFA, el de l'RDA i de l'URSS declaren que l'Alemanya unida i l'URSS fixaran mitjançant un tractat le de les forces armades soviètiques en el territori de l'actual RDA i a la zona de Berlín, i que coordinaran la retirada d'e

Article 6

El dret de l'Alemanya unida de pertànyer a aliances, amb els drets i les obligacions que se'n deriven, no es veurà afe

Article 7

1) La República Francesa, la Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques, el Regne Unit de la Gran Bretanya i Irlanda d'Amèrica donen per acabats els seus drets i responsabilitats relatius a Berlín i a Alemanya en el seu conjunt. En con quadripartits, les decisions i les pràctiques relatives a aquests, i també les relatives a les institucions de les quatre pr dissolts.

2) L'Alemanya unida tindrà, doncs, una sobirania total en els seus assumptes interns i externs.

Font: Traduït i resumit de la missió diplomàtica dels Estats Units a Alemanya (<https://usa.usembassy.de/et/https://usa.usembassy.de/etexts/2plusfour8994e.htm>)).

D'altra banda, la distensió definitiva va propiciar el 1990 la **Carta de París** per a una nova Europa, que posav confrontació. La Carta es va reafirmar en els deu principis de l'Acta final d'Hèlsinki i va dotar la CSCE d'una no institucions: la creació d'un consell, per a les consultes polítiques; d'un consell consultiu i d'un secretariat; la c parlamentària, i la creació d'un centre de prevenció de conflictes amb seu a Viena amb la missió de desenvolu solució pacífica de disputes. A més, es van establir les bases per a l'elaboració de mecanismes per a consultes petició d'un estat que considerés que un altre estat ho estava provocant). El Consell de la CSCE de Berlín el 19 el procés CSCE en una nova organització intergovernamental paneuropea, l'Organització per a la Seguretat i la OSCE. A més d'obrir la via de la integració per a Albània, el Consell de Berlín va aprovar un paquet de mesure a col·laborar en la seva transició cap a l'economia de mercat, i la potenciació de l'intercanvi d'informació amb l Consell d'Europa, l'OTAN i la UEO.

Carta de París per a una nova Europa, 19-21 de novembre de 1990

[...] Ens hem reunit a París en un moment de canvis profunds i d'esperances històriques. L'era de la confrontació i de la guerra ha acabat. Declarem que d'ara endavant les nostres relacions es basaran en el respecte i la cooperació.

Europa s'està alliberant de l'herència del passat. El valor dels homes i dones, la força de voluntat dels pobles i el vigor d'Hèlsinki han obert una nova era de democràcia pau i unitat a Europa.

El nostre és un temps per a satisfer esperances i il·lusions que els nostres pobles han alimentat durant decennis: un temps per a una democràcia basada en els drets humans i les llibertats fonamentals; prosperitat mitjançant la llibertat econòmica i la seguretat per a tots els nostres països.

Els deu principis de l'Acta final ens guiaran cap a aquell ambició futur, de la mateixa manera que han il·luminat el nostre camí de millors relacions durant els quinze últims anys. La plena aplicació de tots els compromisos de la CSCE ha de formar part de la nostra agenda que ara prenem per a permetre a les nostres nacions viure de conformitat amb les seves aspiracions.

Drets humans, democràcia i estat de dret

Ens comprometem a edificar, consolidar i reforçar la democràcia com a únic sistema de govern de les nostres nacions i d'acord amb el següent:

Els drets humans i les llibertats fonamentals són patrimoni de tots els éssers humans, són inalienables i estan garantits per la protecció i el seu foment són la primera responsabilitat dels governs. El seu respecte és una salvaguarda essencial de l'estat de dret. El seu compliment i ple exercici són la base de la llibertat, la justícia i la pau.

El govern democràtic es basa en la voluntat popular, manifestada periòdicament mitjançant eleccions lliures i justes. El respecte per la persona humana i l'estat de dret. [...]

Afirmem que la identitat ètnica, cultural, lingüística i religiosa de les minories nacionals serà protegida i que les persones nacionals tenen el dret d'expressar, preservar i desenvolupar lliurement aquesta identitat sense cap discriminació i en el respecte [...]

Llibertat i responsabilitat econòmiques

La llibertat econòmica, la justícia social i la responsabilitat mediambiental són indispensables per a la prosperitat [...]

La llibertat i el pluralisme polític són elements necessaris en el nostre objectiu comú de desenvolupar economies de creixement econòmic sostenible, amb prosperitat, justícia social, expansió de l'ocupació i ús eficaç dels recursos econòmics. L'èxit de l'economia de mercat assoleixin els països que s'esforcen per aconseguir-ho és important i ens interessa a tots. [...]

Relacions amistoses entre els estats participants

Ara, a l'inici d'una nova era a Europa, estem decidits a incrementar i reforçar les relacions d'amistat i cooperació entre els Estats Units d'Amèrica i el Canadà, i a fomentar l'amistat entre els nostres pobles.

Per a sostenir i promoure la democràcia, la pau i la unitat a Europa, reafirmem solemnement el nostre ple compromís amb l'Acta final d'Hèlsinki. [...]

De conformitat amb les nostres obligacions en virtut de la Carta de les Nacions Unides i amb els compromisos contra l'agressió d'Hèlsinki, renovem el nostre esforç d'abstenir-nos de recórrer a l'amenaça o a l'ús de la força contra la integritat territorial política de qualsevol estat, o d'actuar de qualsevol altra manera incompatible amb els principis i propòsits dels documents de l'Acta final d'Hèlsinki. [...]

Reafirmem el nostre compromís de solucionar les controvèrsies per mitjans pacífics. [...]

Finalitzada la divisió d'Europa, ens esforçarem per a conferir una nova qualitat a les nostres relacions de seguretat i de cooperació i de llibertat de cadascú de triar en aquesta matèria. La seguretat és indivisible i la seguretat de cada estat participant es basa en la de tots els altres. [...]

Seguretat

[...] Ens felicitem de la firma del tractat sobre forces armades convencionals a Europa per vint-i-dos estats participants a nivells de les forces armades. Donem suport a l'adopció d'un nou i important conjunt de mesures destinades a fomentar la cooperació i a incrementar la transparència i la confiança entre tots els estats participants. [...]

La reducció sense precedents de les forces armades resultant del tractat sobre forces armades convencionals a Europa, enfocaments en matèria de seguretat i de cooperació dins el procés de la CSCE, portaran a una nova percepció de la nova dimensió en les nostres relacions. [...]

Unitat

Europa, sencera i lliure, demana un nou començament. Convidem els nostres pobles que s'uneixin a aquest gran objectiu.

[...] L'establiment de la unitat nacional d'Alemanya és una contribució a un ordre de pau, just i durador, per a una Europa conscient de la seva responsabilitat quant a estabilitat, pau i cooperació. [...]

Noves institucions i estructures del procés de la CSCE

Els nostres esforços comuns per a consolidar el respecte dels drets humans, la democràcia i l'estat de dret, enfortir la unitat a Europa exigeixen una nova qualitat de diàleg polític i cooperació i, per tant, el desenvolupament de les estructures.

Font: Adaptat i resumit de l'OSCE (https://www.osce.org/documents/mcs/1990/11/4045_es.pdf).
(<https://www.osce.org/es/mc/39521> (<https://www.osce.org/es/mc/39521>)>)

3.3. Un món econòmic interdependent

En l'era de la distensió, la República Federal d'Alemanya i la CEE, juntament amb el Japó, havien emergit com a potències amb competència amb els Estats Units. Al final del període i a principis dels anys vuitanta altres països van desenvolupar-se econòmicament, amb la qual cosa el panorama econòmic i comercial mundial s'havia transformat en interdependent.

El paper dels països anomenats "tigres asiàtics" va ser central en aquest canvi. Es tracta de Corea del Sud, Hong Kong, Singapur. L'espectacular **creixement de Corea del Sud** està relacionat amb dos fenòmens.

- D'una banda, el govern militar de Park Chung-hee va firmar amb el Japó un tractat de pau el 1965 mitjançant el qual es van pagar 200.000.000 de dòlars de reparacions de guerra al Japó a canvi d'ajut econòmic, facilitant l'entrada de capital japonès al nord-americana iniciada després de la Segona Guerra Mundial i incrementada a partir de la guerra de Corea.
- De l'altra, el ferri control dictatorial del país va permetre el creixement de l'economia i de les exportacions. En el desenvolupament del sector industrial, tant de la indústria lleugera de mà d'obra intensiva com de la indústria pesant.

Taiwan també es va beneficiar de l'ajut econòmic nord-americà, realitzat en el marc de la tensió amb la Xina comunista de 1949. En un primer moment, el sector afavorit va ser la indústria relacionada amb la defensa, en resposta a les necessitats del país, una peça de l'engranatge de contenció del comunisme a Àsia. No obstant això, després de la guerra, cap a la Xina de principis dels anys setanta i la normalització del seu estatus internacional, Taiwan va veure lliure el seu desenvolupament i va reorientar la seva economia, basada en les indústries d'exportació, que va continuar creixent.

Hong Kong, colònia britànica a la Xina, va recuperar després de la guerra mundial el seu paper com a principi de desenvolupament i va continuar desenvolupant-se a causa d'una política d'impostos molt liberal que atraïa els inversors.

Per la seva part, **Singapur**, colònia britànica fins a 1963, i país independent després de la seva ruptura amb la Malàisia.

1965, va sostenir el seu desenvolupament econòmic en la indústria d'alta tecnologia i en les finances. Precisar països que va afavorir l'aparició, el 1967, de l'ASEAN, l'Associació de Nacions del Sud-Est Asiàtic, juntament amb Tailàndia i Indonèsia. Si bé al principi la nova organització regional tenia com a objectiu frenar l'expansió del comerç, representava Vietnam del Nord, als anys setanta es va transformar en una organització de cooperació econòmica.

Aquests quatre països (Corea del Sud, Taiwan, Hong Kong i Singapur) es van denominar les **noves economies** d'Àsia, que, juntament amb l'ASEAN, constituïen els països de la conca del Pacífic que experimenten el creixement més important del món a partir dels anys setanta. Entre 1960 i 1962 van duplicar les seves exportacions. La taxa de creixement per al mateix període va superar la de la zona atlàntica i va passar a concentrar un 25% de PIB mundial.

Taula 12. Percentatge d'importacions (I) i exportacions (X) de les principals potències econòmiques i dels "tigres" al comerç mundial

Països/ Anys	1965-I	1965-X	1973-I	1973-X	1980-I	1980-X	1989-I	1989-X
Canadà	4,33	4,45	4,15	4,55	3,01	3,33	3,74	3,93
Corea del Sud	0,23	0,09	0,07	0,55	1,1	0,86	1,92	2,01
Estats Units	11,67	14,48	12,3	12,3	12,38	11,08	15,39	11,74
França	5,21	5,35	6,34	6,32	6,49	5,70	6,02	5,79
Japó	4,1	4,29	6,45	6,38	6,80	6,41	6,55	8,84
Hong Kong	0,78	0,60	0,95	0,87	1,1	0,99	2,42	2,36
Malàisia	0,55	0,65	0,4	0,52	0,52	0,63	0,7	0,8
Regne Unit	8,10	7,26	6,47	5,1	5,56	5,41	6,17	4,91
R. F. Alemanya	8,85	9,42	9,22	11,64	9,06	9,48	8,39	11,01
Singapur	0,62	0,51	0,86	0,62	1,15	0,95	1,55	1,44

Font: Adaptat d'OMC Time Series (<<https://stat.wto.org/StatisticalProgram/WDSBStatProgramHome.aspx?Language=E>> (<https://stat.wto.org/StatisticalProgram/WDSBStatProgramHome.aspx?Language=E>)>).

L'increment de les relacions comercials al món també està relacionat amb els avenços al **GATT**. Els anys següents, l'Acord general sobre aranzels i comerç havia aconseguit anar reduint les barreres comercials de forma gradual, aquestes comportaven obstacles per al comerç, considerat com a clau del desenvolupament de les economies.

No obstant això, la recessió econòmica dels anys setanta va fer que alguns països ideessin formes de protecció que s'enfrontaven a la competència externa. Els països més industrialitzats, a Europa Occidental, els Estats Units i Japó, van erigir barreres no aranzelàries per a mantenir la venda dels seus productes i evitar així el tancament d'empreses i, de la mateixa manera, van incrementar les subvencions per a mantenir les posicions dels seus productes agrícoles. A més, que als anys setanta s'havia assolit l'Acord multifibres per a regular el comerç de tèxtils i vestit, les normes de qualitat de realitat d'un sistema comercial que havia evolucionat ràpidament els últims anys.

D'una banda, havien augmentat el comerç de serveis (no inclòs en el GATT) i les inversions internacionals. De l'altra, liberalitzar el comerç agrícola no havien donat fruits. D'aquí deriva la necessitat de fer una altra ronda negociada es va prolongar durant set anys i mig. S'inicia abans del final de la Guerra Freda i acaba el 1994, amb la transició a la reforma del sistema comercial mundial i l'Acord de Marràqueix, que va afavorir la creació de l'Organització Mundial del Comerç.

La Ronda Uruguai, en què van participar 125 països, va ser la negociació comercial més gran de la història i va afectar productes industrials o serveis fins a moviments de capital. Durant aquesta ronda es van reduir addicionalment les barreres als productes industrials dels països industrialitzats fins a nivells molt baixos.

La seva llarga durada va estar determinada per les dificultats per a assolir acords en matèria agrícola, especialment a Europa, a fer concessions i reduir els subsidis a les seves exportacions, un tema que finalment va forçar la creació d'una comuna de la CEE. No obstant això, en la ronda del GATT, en què el màxim poder negociador continuava estant als Estats Units, no es va millorar la situació de les exportacions dels països en vies de desenvolupament. Com ja s'ha dit, el problema del deute extern, aquesta era una de les condicions perquè aquests països poguessin afrontar amb èxit els problemes de les seves economies.

L'emergència dels nous països industrialitzats i de l'increment del comerç internacional es va desenvolupar en un context monetari internacional canviant. La solució deficient a la crisi del sistema de Bretton Woods d'inici de la dècada dels anys seixanta fortament havia afectat les polítiques monetàries i les economies de tot el món, va generar necessitats de cooperació entre els països més desenvolupats. De fet, ja hi havia un mecanisme que possibilitava certa cooperació, ja que els Estats Units, França, el Regne Unit, la República Federal d'Alemanya i el Japó participaven en un fons internacional de Reserves Monetari Internacional el 1969, per a complementar les reserves oficials nacionals existents, en cas d'afrontar d'emergència. Aquest és el germen del Grup dels Cinc (G5), creat com a principal grup de coordinació entre els països desenvolupats i embrió del Grup dels Vuit (G8).

Efectivament, després de la crisi del petroli de 1973 i la subsegüent recessió econòmica, el 1975 el president Ford va convidar cinc països industrialitzats (els membres del G5 i Itàlia) a una cimera a Rambouillet, on van acordar l'Acord de Cooperació Econòmica, a la qual posteriorment s'afegiria el Canadà. Així es va constituir el **G7** el 1976. Després de la Guerra Freda, s'afegiria al bloc i va passar a denominar-se **G8**.

El G7 no va néixer amb voluntat de constituir-se en organització internacional, ja que no disposa d'institucions ni d'estructura administrativa. Es tracta d'un fòrum de discussió i coordinació, al marge de les grans organitzacions existents, però amb evident poder i influència internacional, on s'aborden els principals assumptes de l'agenda internacional: el comerç, el desenvolupament, l'energia i el medi ambient. Ja iniciat el nou segle i després de la incorporació de la Rússia a la Unió Europea i el terrorisme s'han afegit a aquesta llista.

No obstant això, aquesta iniciativa no incloïa la cooperació en assumptes relacionats amb els fluxos financers, el terrorisme, la modificació de la seva naturalesa les dècades finals de la Guerra Freda. Aquest assumpte precisament i els problemes relacionats amb els països en vies de desenvolupament van col·laborar en la configuració d'un sistema econòmic internacional canviant i inestable.

En la base de tota aquesta situació hi havia el problema dels dèficits pressupostari i comercial dels Estats Units: sempre havia existit i, de fet, el seu creixement ha estat històricament lligat a l'activitat militar del país: la Guèrra dels dos munds del segle XX. Durant la guerra del Vietnam, el dèficit es va incrementar i, cap a 1980, sota la presidència de Ronald Reagan el dèficit pressupostari es va disparar a raó de dos-cents mil milions de dòllars a l'any. D'aquesta situació estan relacionades amb la despesa militar del país per a mantenir la seva posició geopolítica.

Taula 13. Despesa defensiva dels Estats Units en relació amb el PIB

Any	PIB (en milers de milions de \$)	Despesa defensiva (en milions de \$)	Tant per cent de despesa defensiva sobre el PIB
1949	285,1	13.503	4,73
1953	404,7	49.518	12,23
1965	765,5	51.827	6,77
1973	1.385,5	80.222	5,79
1979	2.566,4	117.881	4,59
1984	3.932,7	231.459	5,88
1989	5.489,1	304.085	5,53

Font: Elaboració pròpia a partir de dades obtingudes de *Data on NATO Defense Expenditures and Economic Developments, 1949-2001*, Swedish Ministry of Foreign Affairs, 2002, Ed. CD-ROM.

Això va acompanyat d'un nou fenomen, iniciat a finals de la dècada dels setanta: el **dèficit comercial**, o sigui, la manca de moneda americana i per una marcada tendència al consum elevat. És per això que, als anys vuitanta, es va produir un corrent a la balança de pagaments i un debilitament dels actius del país i de la seva posició inversora internacional.

D'aquesta manera, per les dues raons esmentades, els Estats Units va iniciar una fase en què la seva capacitat d'aconseguir capital estranger (especialment japonès) als mercats financers internacionals. Obtenir capital i incrementar la capacitat interna d'estalvi conduiria a un increment de l'endeutament del país i a la pèrdua de poder econòmic.

El que es va produir va ser el final de l'era de domini nord-americà de les finances internacionals, paral·lela a la Freda. El 1985 els Estats Units es van transformar en un **país deutor** i el Japó es va convertir en la potència creditora internacional. Robert Gilpin afirma que aquesta circumstància va posar fi a la tercera era en les finan-

1) La primera, entre els anys 1870-1914, va correspondre a un moment d'**acumulació massiva de capital** i industrialitzades (sobretot el Regne Unit) i la seva conseqüent exportació a països anglofons (el Canadà, els Estats Units, etc.). Aquests països van finançar així les seves infraestructures. L'exportació de capital britànic també va incloure altres països, que exportar aliments i matèries primeres a baix preu per a poder importar capital. No obstant això, aquesta sortida de capital del Regne Unit va contribuir al seu declivi econòmic en l'era de la segona revolució industrial.

2) A fi de la Primera Guerra Mundial s'entra en la segona era de les finances internacionals, entre els anys 1918 i 1929 els països europeus es van veure obligats a **repatriar les seves inversions a l'exterior** per a fer front a l'esforç de guerra i a l'emergència dels Estats Units com el gran creditor internacional a la postguerra, fins al col·lapse d'aquest sistema el 1929.

3) La tercera era s'inicia el 1947 i es prolonga fins a 1985. Als **fluxos de capital provinents de fons privat:** èpoques precedents, s'hi va sumar l'**ajuda exterior oficial**, inaugurada amb el Pla Marshall dels Estats Units. aplicada per a la contenció de l'URSS en la Guerra Freda i la necessitat de desenvolupament de molts països v capital des dels Estats Units cap al món desenvolupat (ajuda unilateral) i des dels organismes financers intern: cap al menys desenvolupat, mitjançant la concessió d'ajuts i préstecs a baix interès.

Paral·lelament, a la dècada dels setanta s'havia generat un mercat de dòlars, conegut com el **mercat d'euroc** del sistema monetari intern als Estats Units i dipositat en bancs europeus, sobretot britànics. La seva existència de dòlars als mercats (els petrodòlars de l'OPEC, que, com ja s'ha esmentat, provenien de l'increment dels pre polítics monetaristes expansives dels governs de Johnson i Nixon. L'excedent financer d'aquests dipòsits, es Saudita, va ser al seu torn invertit en els Estats Units, que el van utilitzar per a sostenir la seva pròpia balança països de les economies emergents (Algèria, Argentina, Brasil, Corea del Sud, Mèxic, Veneçuela i Nigèria), que augmentar les seves exportacions i elevar les taxes del seu creixement econòmic.

La situació va canviar a finals dels anys setanta i principis dels vuitanta. D'una banda, el 1979 es va produir la caiguda del xa i el canvi polític a l'Iran van elevar els preus del cru i van generar una aflluència més gr de dòlars que buscaven rendibilitat inversora; d'altra banda, el dèficit pressupostari nord-americà es va incrementar amb el president Reagan. Per aixugar-lo i davant una gran disponibilitat de dòlars als mercats financers, els Estats Units van oferir un interès, una mesura que es va estendre arreu del món i va generar una recessió econòmica.

D'aquesta manera, el **dèficit pressupostari nord-americà** va acabar sent finançat per altres economies (Jaç el ien i en menor mesura el marc alemany) i pels "petrodòlars". El Japó, un país amb excedent comercial i gr reemplàçar els Estats Units el 1981 com a principal exportador de capital. Mentre que els diners de l'OPEP con els diners japonesos s'invertien en bons, fet que facilitava que els mateixos bancs japonesos i el seu govern pr ubicació dels capitals i, per tant, en les finances internacionals. Al mateix temps, els Estats Units s'havien con 1985 van sol·licitar préstecs per un import més elevat que el deute total del Brasil.

Exercicis d'autoavaluació

1. Què és la política de blocs en el context de la Guerra Freda?

- a) La construcció d'aliances -preferentment militars- amb d'altres països.
- b) La política de contenció de la Unió Soviètica.
- c) La dissuasió nuclear entre les superpotències.
- d) La política de les superpotències en relació al Tercer Món.

2. Podeu distingir les raons internes als blocs i de la relació bipolar que van possibilitar la distensió?

- a) La impossibilitat de mantenir la cohesió interna als blocs sense recórrer a l'enfrontament nuclear entre les superpotències.
- b) Les dissensions i les fractures internes, i la necessitat d'establir negociacions en matèria d'armament nuclear.
- c) El deteriorament del prestigi dels Estats Units per la derrota al Vietnam i la crisi econòmica del bloc soviètic.
- d) La nova política de la República Federal d'Alemanya cap a l'est, que va arrossegar les dues superpotències.

3. Per què és important el problema del desenvolupament en relació amb la fractura centre-perifèria?

- a) Perquè és l'objecte del diàleg Nord-Sud.
- b) Perquè molts països de la perifèria tenen greus problemes de subdesenvolupament.
- c) Perquè és un problema comú que afecta igual al centre i a la perifèria.
- d) Perquè la perifèria no té el mateix nivell de desenvolupament polític que el centre.

4. Podeu identificar diverses raons que expliquen el final de la Guerra Freda?

- a) Les crisis de lideratge que tenen lloc a les dues superpotències fan impossible la continuació de la Guerra Fria.
- b) Les dissensions internes en el si dels dos blocs no es poden gestionar.
- c) Els canvis en la política de la Unió Soviètica provoquen l'eclosió del bloc.
- d) La necessitat de cooperació entre les dues superpotències per fer front a la creixent interdependència econòmica.

5. Podeu explicar per què el món bipolar és interdependent des del punt de vista econòmic?

- a) Perquè hi ha multipolarisme econòmic.
- b) Per la dependència de fons energètics indispensables per l'economia.
- c) Perquè està regulat pel sistema de Bretton Woods.
- d) Perquè l'absència de guerra entre els blocs possibilita el creixement econòmic.

Exercicis d'autoavaluació

1. a) Correcte.
b) Incorrecte.
c) Incorrecte.
d) Incorrecte.

2. a) Incorrecte.
b) Correcte.
c) Incorrecte.
d) Incorrecte.

3. a) Incorrecte.
b) Correcte.
c) Incorrecte.
d) Incorrecte.

4. a) Incorrecte.
b) Incorrecte.
c) Correcte.
d) Incorrecte.

5. a) Correcte.
b) Incorrecte.

- c) Incorrecte.
- d) Incorrecte.

Bibliografia

La major part de la bibliografia ressenyada en el primer mòdul és també útil per a aprofundir en aquesta secció de gran utilitat per a aquests temes.

En castellà

Aguirre, M. (1984). *De Hiroshima a los euromisiles*. Madrid: Tecnos.

Arkin, W.; Fieldhouse, R. (1987). *El campo de batalla nuclear*. Barcelona: Ariel.

Barbé, E. (2003). *Relaciones Internacionales* (2a. edició). Madrid: Tecnos.

Aron, R. (1972). *La República Imperial. Los Estados Unidos en el mundo, 1945-1972*. Madrid: Alianza.

Attinà, F. (2001). *El sistema político global: introducción a las relaciones internacionales*. Barcelona: Paidós.

Calvocoressi, P. (1999). *Historia política del mundo contemporáneo. De 1945 a nuestros días* (7a. edició). M.

Centeno, R. (1982). *El petróleo y la crisis mundial*. Madrid: Alianza.

Chomsky, N. (1984). *La Segunda Guerra Fría. Crítica de la política exterior norteamericana, sus mitos y su p*

García de Cortázar, F.; Lorenzo, J. M. (1990). *Historia del mundo actual, 1945-1989*. Madrid: Alianza.

Fetjö, F. (1971). *Historia de las democracias populares* (2 vol.). Barcelona: Ediciones Martínez Roca.

Fontaine, A. (1970). *Historia de la guerra fría*. Barcelona: Luis de Caralt.

Iniesta, F. (1998). *Kuma: historia de África*. Barcelona: Ediciones Bellaterra.

Kissinger, H. (1979). *Mis memorias*. Buenos Aires: Atlántida.

Martínez Carreras, J. U. (1987). *Historia de la descolonización, 1919-1986*. Madrid: Istmo.

Pereira, J. C. (1989). *Historia y presente de la guerra fría*. Madrid: Istmo.

Rupérez, J. (1976). *Europa, entre el miedo y la esperanza*. Madrid: Edicusa.

Taibo, C. (1991). *De la revolución de octubre a Gorbachov. Una aproximación a la Unión Soviética*. Madrid: F

Zorgbibe, Ch. (1997). *Historia de las Relaciones Internacionales* (2 vol.). Madrid: Alianza.

En altres idiomes

Freedman, L. (1981). *The evolution of nuclear strategy*. Londres: MacMillan.

Gaddis, J. L. (1998). *We Now Know: Rethinking Cold War History*. Oxford: Oxford University Press.

Gaddis, J. L. (1982). *Strategies of containment. A critical appraisal of Post-War American National Security Policy*. Londres: MacMillan.

Gerbet, P. (1983). *La construction de l'Europe*. París: Imprimerie Nationale.

Gheballi, V. Y. (1989). *La diplomatie de la détente: la CSCE, 1973-1989*. Brussel·les: Bryulant.

Grosser, A. (1981). *Les Occidentaux. Les pays d'Europe et les états-Unis depuis la guerre*. París: Fayard.

Halliday, F. (1989). *Cold War, Third World: An Essay on Soviet-American Relations in the 1980's*. Londres: Routledge.

Nogee, J. L.; Donaldson, R. H. (1988). *Soviet Foreign Policy since World War II*. Nova York: St. Martin's Press.

Osmanczyk, E. J. (ed., 1990). *Encyclopedia of the United Nations and International Agreements*. Londres: Taylor & Francis.

Thompson, K. W. (1981). *Cold War Theories*. Baton Rouge LA: Louisiana State University Press.

Adreces d'interès a Internet

Associació de Nacions del Sud-Est Asiàtic

<https://www.aseansec.org> (<https://www.aseansec.org/>)

Banc Mundial

<https://www.wordbank.org> (<https://www.wordbank.org/>)

Conferència de les Nacions Unides sobre Comerç i Desenvolupament

<https://www.unctad.org> (<https://www.unctad.org/>)

Fons Monetari Internacional

<https://www.fmi.org> (<https://www.fmi.org/>)

Grup dels 77

<https://www.g77.org> (<https://www.g77.org/>)

Nacions Unides

<https://www.un.org> (<https://www.un.org/>)

Organització Mundial del Comerç

<https://www.wto.org> (<https://www.wto.org/>)

Organització de Cooperació i Desenvolupament Econòmic

<https://www.oecd.org> (<https://www.oecd.org/>)

Organització del Tractat de l'Atlàntic Nord

<https://www.nato.int> (<https://www.nato.int/>)

Organització per a la Seguretat i la Cooperació a Europa

<https://www.osce.org> (<https://www.osce.org/>)

Programa de Nacions Unides per al Desenvolupament

<https://www.pnud.org> (<https://www.pnud.org/>)

Unió Europea

<https://www.europa.eu.int> (<https://www.europa.eu.int/>)

